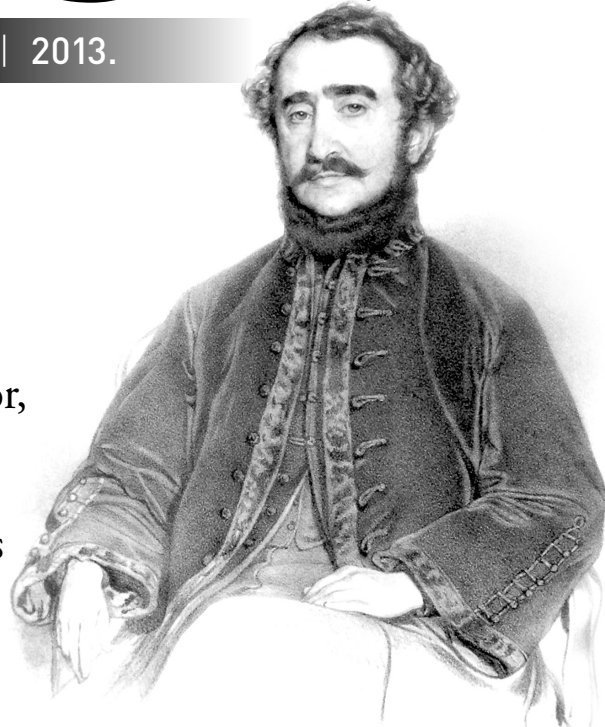

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap II. évf. 4. szám | 2013.

A TARTALOMBÓL

- W. Barna Erika Viktória tanulmánya József Attiláról
- Váci Mihályra emlékezünk
- Baka Györgyi, Csabai Andrea, Csoóri Sándor, Deák Mór, Tóth Krisztina és Váci Mihály versei
- Lapunk vendégei: Hardy-Horváth Mária operaénekes és Serfőző Simon költő
- S. Horváth Ildikó rézkarcai

Váci Mihály
Igazság

Érezzük mi, mint a Napot,
a fenn delelő igazságot!
De irányt vesz, vak, tántorog,
aki csak egyszer belelátott.

Ára: 300 Ft

ZENE NÉLKÜL MIT ÉRÜNK MI?

Véghelyi Balázs

„Zene nélkül mit érek én?” – kérdezte Máté Péter egyik régi dalában. Zene nélkül mit érünk mi? - kérdezem én, a szerény utód, egy énektanárno fia, aki tíz évig tanult zongorázni, kórusban énekelt, és versek megzenésítésével is próbálkozott. És egy olyan közösség fia, amely a Kodály-módszer elvei szerint tanulta meg a zenei írás és olvasás tudományának alapjait. A választ megpróbálom úgy megfogalmazni, hogy azok is értsenek belőle, akik nem foglalkoznak rendszeresen zenével.

Egyszer, kíváncsiságból, utánajártam, hogy a legnépszerűbb internetes lexikonban melyik magyar személyiség adatlapját nyitják meg a legtöbben. Próbát tettem világhírű tudósokkal, sportolókkel, jelenleg és a történelmi időkben hatalmon lévő politikusokkal, sokat fordított írókkal, valamint a legelismertebb szobrászokkal és festőkkel – és persze a zenészekkel is.

Előzetes feltevésem beigazolódott: valamennyi „próbára tett” nagyságunk közül a legtöbben Liszt Ferencre voltak kíváncsiak. Rögtön utána Bartók Béla következett, aki szerint Liszt volt az a 19. századi muzsikusként, aki a legnagyobb hatással volt az öt követő zenészgenerációkra, így például magára Bartókra is. (Ugyanezt elmondták Bartókról is az utána színre lépő zenészek.) Egy átlagos műveltségű ember számára, akár szereti a komolyzenét, akár nem, ez a két név mindenhol ismerősen cseng. Aki pedig az átlagnál műveltebb, Kodály

Zoltánról, Lehár Ferencről és Ligeti Györgyről is tudja, hogy nem úrhajósok és nem is atomfizikusok voltak, hanem zeneszerzők. Nagy zeneszerzők, magyar zeneszerzők. A legtöbbet köszönhetjük a felsoroltaknak, amit egy nemzet a fiaitól kaphat: jó hírünket a világban, előkelő helyünket az egyetemes kultúrában.

De nem csak a komolyzene terén büszkélkedhetünk nemzetközi sikerekkel. Amikor Seress Rezső a huszadik század harmincas éveiben megzenésítette Jávor László *Szomorú vasárnap* című költeményét, még aligha sejtette, hogy a legismertebb magyar dal komponistája, az „öngyilkosok nemzetközi himnuszának” zeneszerzője lesz. Azok az egykori fiatalok, akik 1962-ben megalapították az Omega együttest, szintén nem sejtették (legfeljebb csak remélhették), hogy egy Európa-szerte ünnepelt zenekart építenek. Az tette őket sikeressé, hogy fél évszázados pályájuk során mindvégig követni tudták a külföldi trendeket, de nem szolgaián másolták, mint sokan kortársaik és utódaik közül: jellegzetesen magyar zenekar voltak úgy a hatvanas években, mint az új évezredben. Némileg leegyszerűsítve azt is mondhatnánk: keletre hozták nyugatot és nyugatra vitték keletet. Úgy vélem, minden magyar zenekarnak erre kellene törekednie a külföldi minták szolgai utánzása helyett.

Folytatva a dicsőséglistát, kiváló dzsessz-zenekaraink és -zenészeink voltak és vannak, de legna-

gyobb és legmagyarabb zenei kincsünk, a vokális és hangszeres népzeneik is hatni tud az ország határain kívül. Aligha hihetjük, hogy Freddie Mercury pusztán udvariasságból énekelt el 1986-ban Budapesten a *Tavaszi szél* kezdetű magyar népdalt. Előadása arról győz meg minket, hogy mélyen átélte az egyszerű, tiszta forrásvízint áradó pentaton népdal szépségét.

Ennek a cikknek a keretei nem teszik lehetővé, hogy ezen túl is folytassam és részletekbe menően ismertessem-méltassam a magyar zene egyetemes értékeit és világraszóló sikereit. Az eddigi sikerekkel inkább szembesíteni szeretném azt, ami manapság az ének-zeneoktatásban történik. Vagy úgy is mondhatnám: azt, ami nem történik.

Szőnyi Erzsébet, a kiváló zeneszerző és legendás zenepedagógus, aki leginkább a Kodály-módszer gyakorlati kidolgozójaként és hazai, illetve nemzetközi népszerűsítőjeként lett ismert, 1979-ben megjelent önéletrajzi könyvének az *Öt kontinensen a zene szolgálatában* címet adta. Valóban: Kodály zeneoktatási koncepciója, amelyet kollégáival, leginkább Ádám Jenővel és Szőnyi Erzsébettel dolgozott ki, minden kontinensen értő fülekre talált. Sőt: a Tanár Úr még saját hazájában is próféta lehetett. Nemzedékek sajátíthatták el ezen módszer szerint a zene tudományát, az énekítés művészetét. Az emelt szintű zeneoktatás erősítette a fiatalok esztétikai igényességét, a közös

énekítés erősítette a közösségi szellemet, a kottairás és -olvasás elsajátítása pedig érzékelhetően pallérozta még a matematikai képességeket is. Aztán valamiért elfogyott a lelkesedés. Nemcsak a módszer, hanem egyáltalán a tantárgy iránt is.

Ma a magyar közoktatásban az ének-zene épphogy csak megtűrt tantárgynak minősül. Az általános iskola első évfolyamaiban, amikor a gyerekek szellemi és lelki nyitottságát, egészséges fejlődését kellene megalapozni, az idegen nyelv és az informatika oktatása hangsúlyosabb szerepet kap, mint az – életkori sajátosságokat figyelembe véve sokkal fontosabb – énekítés vagy a rajzolás. Később, felső tagozatban, a heti egy énekóra még jelentéktelenebbé válik. Gyakran nem is énekeszokosok tanítják, gyakran csak névleg ének-zeneként. A középiskolák utolsó évfolyamaiban pedig egyáltalán nincs énekóra. Ez évek óta így megy, kormányoktól és tantervektől függetlenül. Csodálkozunk-e, ha a tantárgy presztízse a diákok körében is kritikusan alacsony? Csodálkozunk-e, ha iskolai ünnepségek, ballagások, színdarabok során alig hallunk tiszta éneket? Csodálkozunk-e, hogy az érettségizetők többségének zenei műveltsége majdnem a nullával egyenlő?

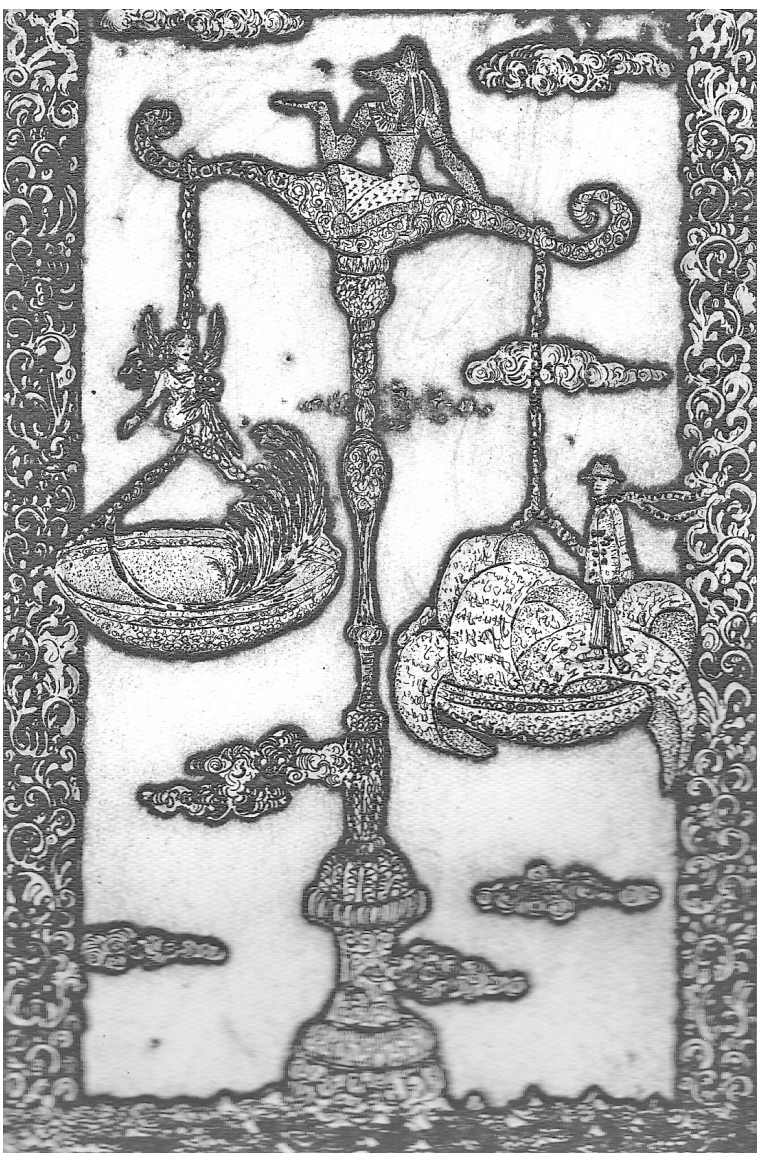
Persze felhozhatnánk ellenérveket a korszakellenet, a munkaerőpiac igényeit és még sok mindent. Még akár La Fontaine példázatát is aktualizálhatnánk a szorgos hangyáról és a lusta tücsökről, de az is tény, hogy ha a tücsök is hangyává változnának, reménytelenül sivar lenne ez a világ.

Szintén ellenérve lehetne az egymást követő zenei tehetségkutatók sora. Hiszen, ha ennyi tehetséges énekes van egy országnak, akkor nincs is szükség több énekórára. Csakhogy ez az érv is sántít: ahogy irodalmat sem azért tanulnak a diákok, hogy író vagy költő legyen belőlük, úgy az énekzene tanításának sem az a fő célja, hogy énekeseket és profi zenészeket termeljen ki. Sokkal inkább az, hogy zeneértő és zeneszerető emberré váljanak.

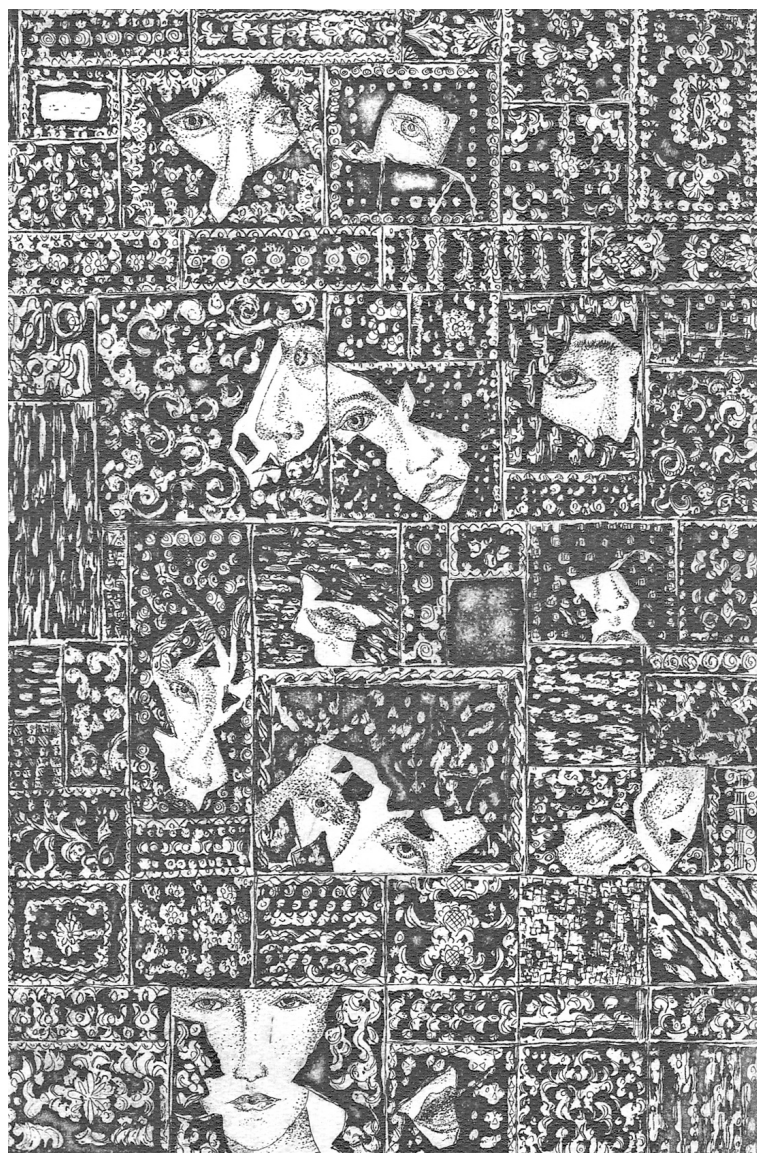
Ma is vannak sikeres és tehetséges magyar zeneszerzők és előadók, mind az úgynevezett komoly-, mind az úgynevezett könnyűzene terén, ahogy vannak szülők is, akik fontosnak tartják, hogy a gyerekeik énekeljenek és zenéljenek kedvükre, és vannak sokan, fiatalok és idősebbek egyaránt, akik tudják és érzik, hogy milyen a jó zene és milyen jó a zene, de ennek a tudásnak és igénynek általános érvényt csak az oktatás adhat. Szintén az oktatás tudatosíthatja a jövő nemzedékében azt az örök igazságot, amit Babits Mihály így fogalmazott meg:

„Mindenik embernek a lelkében dal van,
és a saját lelkét hallja minden dalban.
És akinek szép a lelkében az ének,
az hallja a mások énekét is szépnek.”

Babits után idézzük ide Sütő Andrást is, aki ezt írta egykor: „Aki nem tud énekelni, bizony nagyon szegény ember, még ha tele is van forintokkal a ládája. Bartók és Kodály feltarisznyált bennünket énekkel ezer esztendőre.” Magyarország jelenlegi gazdasági helyzetében nem engedheti meg magának, hogy ezt a kincset is eltékozzolja. Éppen ezért, akármit súg a korszakem: dalra, magyar!

Petőcz András: A Mérleg végtelen tudása

Bornai Tibor: Meddig leszünk még csempé?

A HÉTSZER SZÜLETETT KÖLTŐ

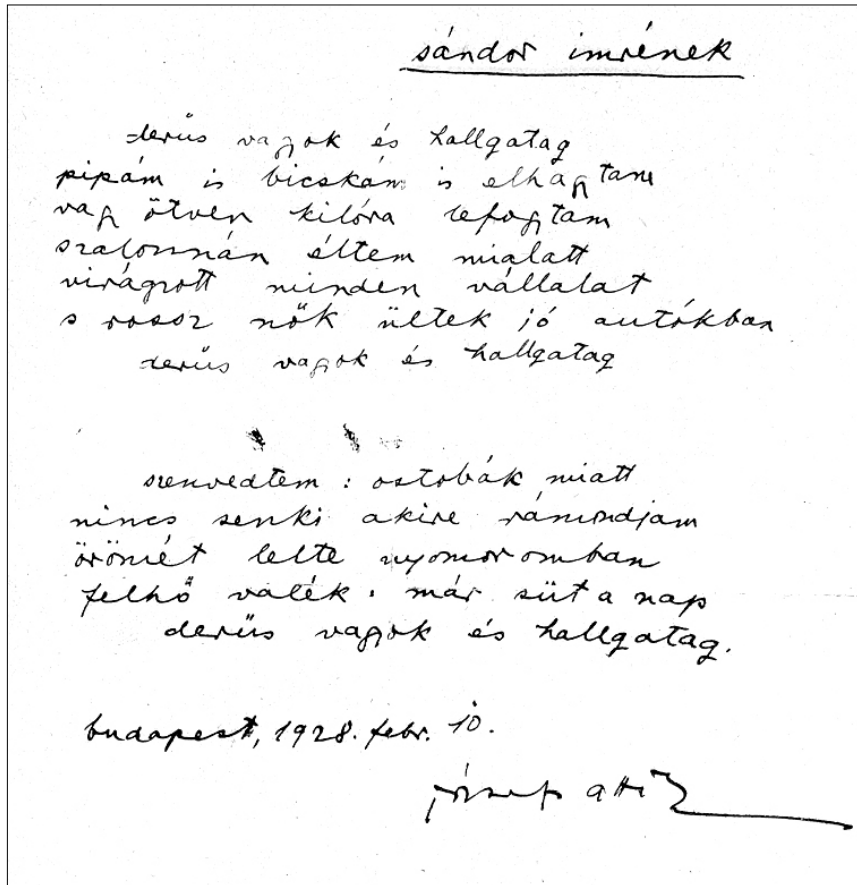
W. Barna Erika Viktória

„hét emberként szállj a sirba”

(A hetedik)

(József Attila grafológus-szemmel)

karrierjének építgetésén fáradozott, hanem küldetése teljesítéséért, amely a közösség, pontosabban a nemzet érdekeit, az emberi lét minőségi emelkedését szolgálta volna.

5. Sándor Imrénék írt verse

II. A betűk tánca

Jellegzetes grafikus jegy József Attila írásában a suspendue, a „fennakadt” betű, ami frusztrációkra, elfojtásra, erős belső és külső gátoltságra, túlműködő kontrollfunkciókra vall. Egyre több szorongást, gátoltságot, egyre mélyebb magányt mutatnak a kézírásai, ez kisebb-nagyobb ingadozásokkal, átmeneti nyugodtabb időszakokkal egyre hangsúlyosabbá válik a haláláig. Tudjuk, hogy átesett az első nagy szerelmi csalódáson Vágó Mártával. E korszak írásmintái lelki és fizikai egyensúlyvesztésre mutatnak, kivételesen, hogy az eddig is nehéz háttérrel élő költő újabb súlyos „csomagjának” cipelésével próbál kibékülni. Bár az íráskép megbillenő ritmikaiában tükröződik az elbizonytalanodás, az önbizalomvesztés, de még a belső erő kiárad a mélyből. Ebben az életszakaszban kezdői a pszichoterápiás kezeléseket Szántó Judit közbenjárására 1931-től. Mindehhez társul egy konfliktusos párkapcsolat, a kézírás jelzi, hogy Szántó Judit nem tudja erősíteni őt.

Tudjuk, hogy a kamaszkorban még oly magabiztos, öntudatos, „szellemi cselekvőségben” élő költőt értetlenség fogadják sokan, „lelhetik” koholt rágal-makkal, bíróság elé állításal, könyve elkobzásával. Kibékíthetetlen ellentét feszült a marxi filozófia és a költő világképe között, ami érintette a tudat és a lét elsődlegességének kérdését. „A tudat képes a lét közvetlen alakítására” (Hegel, Marx, Freud) – tárta fel József Attila a számára magától értetődő törvényszerűséget, s kinyilatkoztatása veszélyesnek és zavarosnak minősült az anyagi világba ragadt társak számára. Az eszmélődés és a cselekvés számára szétválaszthatatlan kettősséget jelent: „Nem sírni, nyafogni jöttem – cselekedni” – kiáltotta világgá határozottsággal, elszántsággal. „Én történelmet látok a világban és meg akarom érteni, hogy tudatosan formálhas-sam” (Hegel, Marx, Freud). Éppen ezért jelenthetett nehezen kezelhető frusztrációt a munkaszomszalmi tevékenységben ért kudarcra, hatóköreinek csonkítása. Nem saját anyagi gyarapodásán,

Kolerikus temperamentumából hatalmas indulat is fakadhatna, mégis a kézírás alapján megfontoltságot, megszürt ítéleteket várhatunk, amelyeket magas szintű tudatosság csiszol időt állóvá, hogyan ezt valóban a műveiben is megtapasztalhatjuk. Az önmagát a Mindenséggel mérő költő humánuma és tisztánlátása örök irányítóként jelzi a társadalmi átalakítások lehetséges útjait: „Reformizmus és revolucionizmus csak abban különböznek egymástól, hogy az egyik aszpirint etet a holdkörrel, a másik pedig keserű vizet itat vele. Közben pedig szegény levágódik az Úristen hazatételéről. Se reformizmus se a revolucionizmus nem megoldás... Mindkét esetben megölöd belső látásodat a külső káprázat kedvéért, tehát nem-hogy hozzásegítenéd az embereket az örökkévalóságukhoz, tehát az igazság-hoz, testvériséghez, egyenlőséghez és szabadsághoz, hanem feladván a magadét, mindezt hátráltatod.”

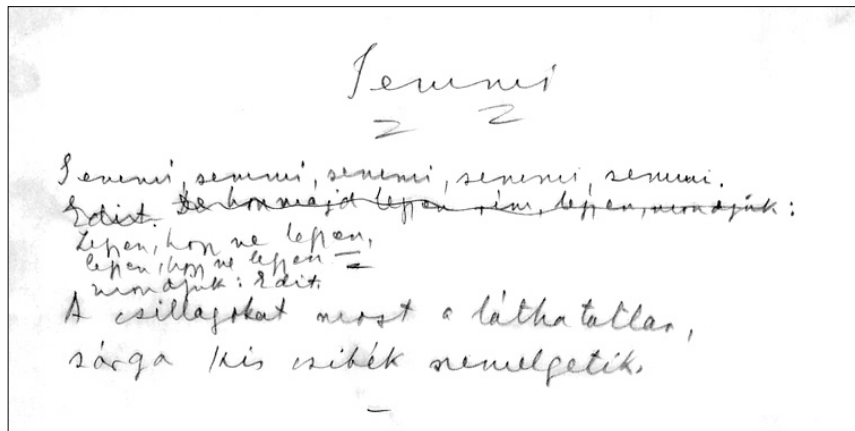
József Attila egy új társadalmi modell mentén felépített világban tudta elképzelni a valódi szabadságot. „A demokrata kapitalizmus, illetőleg közkeletű nyelven a kispolgárok számára szimpatikusabban kifejezve: a polgári demokrácia visszaféjlődést jelent. Előre nincs más út az intellektuális számára, mint vagy az egyik vagy a másik fronthoz csatlakozni, egyszerűen azért, mert bármilyen »független, jószándékú« is legyen, két lövészárk között gépfegyvertűben szántani nem lehet, ellenben igenis lehet ilyen munkát végezni az egyes frontok mögött...”

De különben is oly beteg az egész emberiség, hogy ha ez mást nem is hozna, mint-hogy tervszerű termeléssel és munkabeosztással fizikailag, tehát testileg feljavítja néhány generáción át az emberiséget, akkor is megéri, hogy az imperializmus által lehetetlenül és elvont fogalomként szabadság utáni siránkozás helyett aktív módon részt vegyünk a szabadság tulajdonképpen elvonói ellen való küzdelemben” – írta Párizsból nővérének, Jolánnak, amely gondolatoknak az aktualitásán ma is elgondolkozhatunk.

A világiány megélése csupán bevezetője volt egy még nagyobb próbatételnek. Keresztes Szent János kifejezésével élve: a „lélek sötét éjszakája” következik (1933–1936) („egyszer boldokok házában”). A belső drámai formálódás ideje ez a mélybe zuhanásokkal és az ihletett állapotokban hirtelen felvilágosított pillanatokkal. Lelkileg válságos időszak, amelyben mindannyiunknak van részünk az életben, legalább egyszer. Oscar Wilde szerint „a szívnek össze kell törniük, ezért küldi Isten a szomorúságot a világra. Számomra a szenvedés most egy szakrális folyamatnak tűnik, mely szentté teszi azt, aki átadja magát neki... Az élet mindennemű materialista vonása közönségesé teszi a lelket”.

„A sötét éjszaka az érzékenység kifinomítása, annak tanulása, hogyan válhatunk »széles szellemi eszköztáru emberre« – írja Thomas Moore.

Egyre mélyebb szakadékok tátonganak a költő és a világ között, egyre félszegebben hordozza a lelkében halmozódó kincseket. Belső párbeszéde is egyre árnyékosabb, egyre több borúlattal él meg önmagát. „Leng a lelkem, lalacsony-nyan. Leng, nem suhan” (Elégia), s rezignáltan és végtelen szomorúsággal veszi tudomásul a letagadhatatlan tény, az értékesített társadalom mélybe zuhanását: „Oh én nem így képzeltem a rendet. / Lelkem nem ily honos. / Nem hittem létet, hogy könnyebben tenghet, / aki alattomos. / Sem népet, amely retteg, / hogyha választ / szemét lesütve fontol sanda választ és vidul, ha toroz” (Levegőt!).

6. A Semmi c. versének piszkolata

A Semmi versének kézírása alapján jól látható, hogy az íráskép szűkítő tendenciája felerősödik, egyre görcsösebbé válnak a mozdulatok. Az írómozgás úszó, lebegő jellegű, félszegen botorkál előre, a ritmus meg-megroggyan, a hirtelen megszakadó mozdulatok blokkolják a kiterjesztést. Vonalmínősége gyengült a korábbiakhoz képest, írásának mérete fokozatosan csökken, a betűszárak kilengései, felszálló és mélybe süllyedő mozdulatai, fizikai erővesztést, kényszerű visszafogottságot mutatnak.

Az affektivitás betűi, az oválok csomó-ká zsgorodnak, egyre sorvadtabb alsó zónái a gyökereit szaggatják, azokat elvesztik, s helyettük léggyökereket növesztő költő otthontalanságát, földi üzőtségtét tükrözi. Lénye legmélyéig hatol a fájdalom, vajúdását, újabb sorszerű „önkihordását” mélységei szenvedés kísér. Az immunrendszer, a vitális energia jelentős meggyengülése mutatkozik, de ez a szellemi dimenziót nem érinti, tisztánlátása, szárnyalása töretlen.

Az íráskép is jelzi az érzékenység fokozódását, ami ebben az esetben már lehangoltságra, rezignációba hajlik át, a melankolikus temperamentumában gyökerező borúlattása, pesszimizmusában

felerősödött. Klinikai terminológiával élve az íráskép jelez depressziós tüneteket, de nem depressziót, s nem mutat „megbomlott elmét”, szellemi zavartságot. Egyszerűen egy mély gyötrelmet kínjainak sötét hangszínei szólalnak meg, fuldokol attól, hogy tudja, milyen lehetne a világ és helyette miben kell élnie. A benne élő világ-ideál és a valós, tapasztalt világ közötti eltérés fájdalma sikolt a kézírásából, mintha vészjeleket adna le.

Bizalma darabokra tört, gyermeki tisztaságú szeretetét egyre nehezebben tudja megélni, nincs kire kiírástani. Az önértéktudata is erősen megrendült, már nyoma sincs a kamaszkori hetyke, öntudatos, bátor kiállásnak. Mérheterlen igénye és szüksége van az elismerésre, a bátorításra. S mivel egyre kevesebbet kapott ebből, sőt egyre nagyobb erőre lett volna szükség, hogy küzdjön önmagáért, harcoljon meg méltó elismerésért, erőtaralékai csökkennék. Amíg testi szinten az éhezést jobban bírja, addig érzékenysége folytán a lélek táplálékában elszennvedett hiányt nagyon nehezen viseli. Egyre kétségbeesettebben szegzi a kortársainak a kérdést: „Mi lesz fölösleges virágaimmal?” (Rossz volt, elszeledt szívemből);

„Fáj a szívem, a szó kihűl. / De hát kinek is szólanék - -” (Vas-színű égboltnan...).

De a „sötétségben” egy-egy átmeneti dőre még erőteljesebb ragogással árad be fény: ez az életszakasz a „nagy versek” (Óda, Elégia, Eszmélet, Levegőt!, A Dunánál, Kései sirató,) és a semmi-ver-

nő és minden férfi szerelmét megélni egyetlen találkozásban Lillafüreden. Dr. Marton Márta, szándékán kívül a legnagyobb csodával ajándékozta meg a költőt, amelyből megszületett a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse, az Óda. Lelkének átlényegültségét a vonalmínőség változásában követi a kézírása: légiessé válik a vonal, eredeti ritmikájára helyreáll, szinte szárnyal kezében a toll. A betűk táncában gyönyörködve felmerül a kérdés, vajon egy depressziós ember képes ilyen változásra?

A lélek sötét éjszakájának egyik legjellegzetesebb eleme a büntudat, amit a bűn-motívumára írt verseiben próbál oldani és keresni a megszabadulást. „Szótlanabb, némább büne nincs/enyémnél senkinek, bevallom./Szeret-ném, hogyha itt, te vád./Szemtől szemembe mondanád/ a bűnt. Mert nem lehet meghalnom”. (Egy büntetőtörvényszéki tárgyalás irataiból)

Senki nem figyelte fel még arra, hogy József Attila önmaga számára is értelmetlen büntudata a magzati korban átélt tudattalan emlékektől is származhat, túl a mindannyiunk lelke mélyén, emberi létünkben fakadó büntudaton. Tudjuk, hogy három testvéreinek halálát hozta magában, egy lány és két fiú halt meg, mielőtt Attila született. A német pszichológus Hellinger mutatott rá, hogy milyen nagy jelentősége van ezeknek az energiáknak, amelyekről gyakran tudomást sem veszünk. Napjainkra a sejtbiológia legújabb kutatásai a sejtmemóriáról már tényként kezelik József Attila felismerését: „az őseitig vagyok minden ő”.

A lelki folyamatok különös törvényszerűségei folytán a testvéreinek halálát hordozó fájdalom József Attilában csak a bűnösség érzetében került a tudat szintjére, de megfelelő pszichológiai segítség hiányában nem jutott el a teljes tudatosításig, feloldásig. Ezt a bűnérzetet sokféleképpen fejezi ki, de a fátylat nem tudja fellibbenteni: „Hogy bűnös vagyok, nem vitás. / De bármint gondolok, / az én bűnöm valami más. / Tán együgyű dolog. [...] Elmondom: Ötlem. Nem tudom / kit, talán az apám – / elnétem, amint vére folyt / egy alvadt éjszakán.” (A bűn)

E korszak – mondhatni világviszonylatban is - kivételes alkotói terméke a Szabad ötletek jegyzéke, amelynek írásakor József Attila saját árnyék-személyiségével nézett szembe olyan szinten, ahogyan erre csak kivételesen nagy emberek képesek. A beteg ember többek között azért is beteg, mert képtelen szembenézni a korlátjaival, saját félelem-szörnyével, amelyeket a tudattalanban növeszt. Többek szerint József Attila nem Gyömrői Edit kérésére írta meg, hanem önmaga kreatív, gyógyulni vágyása adta ezt az ötletet, hogy kiírjon magából minden tudattalan „hordalékot”. Beleszedülünk mindannyian, amikor olvassuk, hiszen a lélek-tenger mélyére képes lemerülni, ahonnan feljönni már csak más emberként lehet, ahhoz képest, mint ahogy alábukunk ösztöneink, ijesztő sötét önmagunk megismerésére.

A Szabad ötletek jegyzékének kézírását grafológiai szempontok szerint tanulmányozva láthatjuk, hogy tiszta az íráskép, jól követhetjük a lélek mélyére merülő indulati-érzelmi folyamatát, pokoljárását, de egyértelműen megállapíthatjuk, hogy nem mutat patológiát. Inkább erővel, bátorsággal, férfias

keményiséggel, a mindannyiunkban jelenlévő, fényből és sárból fonódott ambivalens tendenciák fortissimójával szembesülhetünk, ami kivételesen ritka élmény bármelyikünk életében.

A hetedik újjászületés a Flóra szerelem lázas lobogásához kapcsolódik („egyszer szülőjén égő házban”).

Igen zaklatottan érkezett meg az 1937-es esztendőbe József Attila, de Flóra napfényrel árasztja el a besötétült eget.

A Flóra szerelem kezdete idején érhetjük tetten József Attila életének, lelkületének vagy személyiségének kulcsfontosságú történéseit. Túljutott a Gyömrői Edit-féle szerelmen, lemondott, belátta, hogy egyedülálló. Kész egy új szerelemre. Flóra értékeit a találkozás pillanatában látta, nő-ideálját, a szellemi és lelki síkon is magas szinten élő lányt fedezte fel benne. Flóráról egyedi, egyszeri, senki mással nem pótolható nőként szerette meg, ami a nő-férfi kapcsolat legmagasabb szintje.

Flóra a tehetséges költőt szerette benne, de nem őt magát József Attilát, mindenestül. József Attila egészen tisztán látta a szerelem gyógyító, lelket építő erejét, erre sokszor utalt a leveleiben is, a Flórával való találkozáson is: „Az orvosok hiába próbálkoznak akármivel, nélküled nem gyógyulok meg” – mondta Flórának.

elégedetlen önmagával, az önbizalma rogyadozik, én-ereje ismét gyengülni kezd. Az írásából áruklodó kétségeit Flórának is feltárta: „*Félek, nem ér annyit majd életem / törekvésem és vágyam, testem, lelkem / hogy megbecsülj, ha el nem érhetem / önnön jószágom útján győzedelmem.*” (Flóra)

A jelbeszéd titkos összefüggéseiből értette meg egy hirtelen megvilágosodással, hogy Flóra Illyés Gyula párja. Ezt a pillanatot az örültsége egyik biztos jelének tartotta Bak doktor. A három gyufaszál megtalálásakor kitért pánik-érzése csakis a szimbólumok nyelvén fejthető meg. A gyufáról, mint a tűz, a lobogás ősi jelképéről a szerelemre asszociált és a keresztben talált három szál Flóra levelén megvilágította számára a sorsszerű elrendelést, amellyel szembe-sülni a legnehezebb próbatétel volt számára. Ezt követte egy mélybezuhanás, de eljutott a Flóráról való lemondásig is. Saját belátása alapján jutott el eddig, hiszen Flóra férjhez ment volna hozzá. Utolsó levelében írta: „*Aztán mit srsz, ha sorsunk írva van már!*”

József Attila betegsége az egyik legvitatottabb témája a személyiségéről szóló szakirodalomnak. Bak Róbert diagnózisa szerint skizofréniában szenvedett, ezzel kezelték az utolsó években, míg korábban, ahogyan maga a költő is írta: „neuraszténia gravis”-szal. Napjainkban szinte minden könyvben, ta-

el, hiszen csak nagyon kevés ember jut el az önismeretnek, önvállalásnak arra a szintjére, ahova a költő jutott, ezt ismerjük a versei, önvallomásai alapján. Költészetét a pszichológiai hitelesség jellemzi: ember és vers adekvátusa, összeforrottsága adja örök fényét, s ezt a kézírása is teljességgel tanúsítja. Az írásminták grafológiai olvasata és a verseiben feltárt önmegélések tökéletesen illeszkednek. A leghagyatottabb állapotban is képes volt egészen tiszta képet adni önmagáról, a semmit, a belső üresség érzését is tudatosan élte meg, és személyes élményén át kifejezte az emberi lét egyik bármelyikünk által megélhető kietlen, hitehagyott állapotát, amelyet Krisztus is megélhetett egyetlen pillanatban a keresztben.

Viktor Frankl ír az „egzisztenciális vákuum” kollektív jelenségéről, amelyben megtapasztaljuk a mélységes értelmetlenségérzést. Előadásai során a német, svájci és osztrák hallgatók 40%-a ismerte el, hogy átélte, megtapasztalta ezt az értelmetlenség érzést, míg az amerikai hallgatóknak 80%-a jelezte, ezt. De fordulhatunk más irányba is, mert Augustinus, Gandhi, Albert Schweitzer és még számtalan ember ír ilyen átmeneti válságokról. Emberi létünkhez tartozó, fejlődésünk bizonyos szintjein megjelenő érzésről, állapotról van szó, amely önmagában még nem betegség.

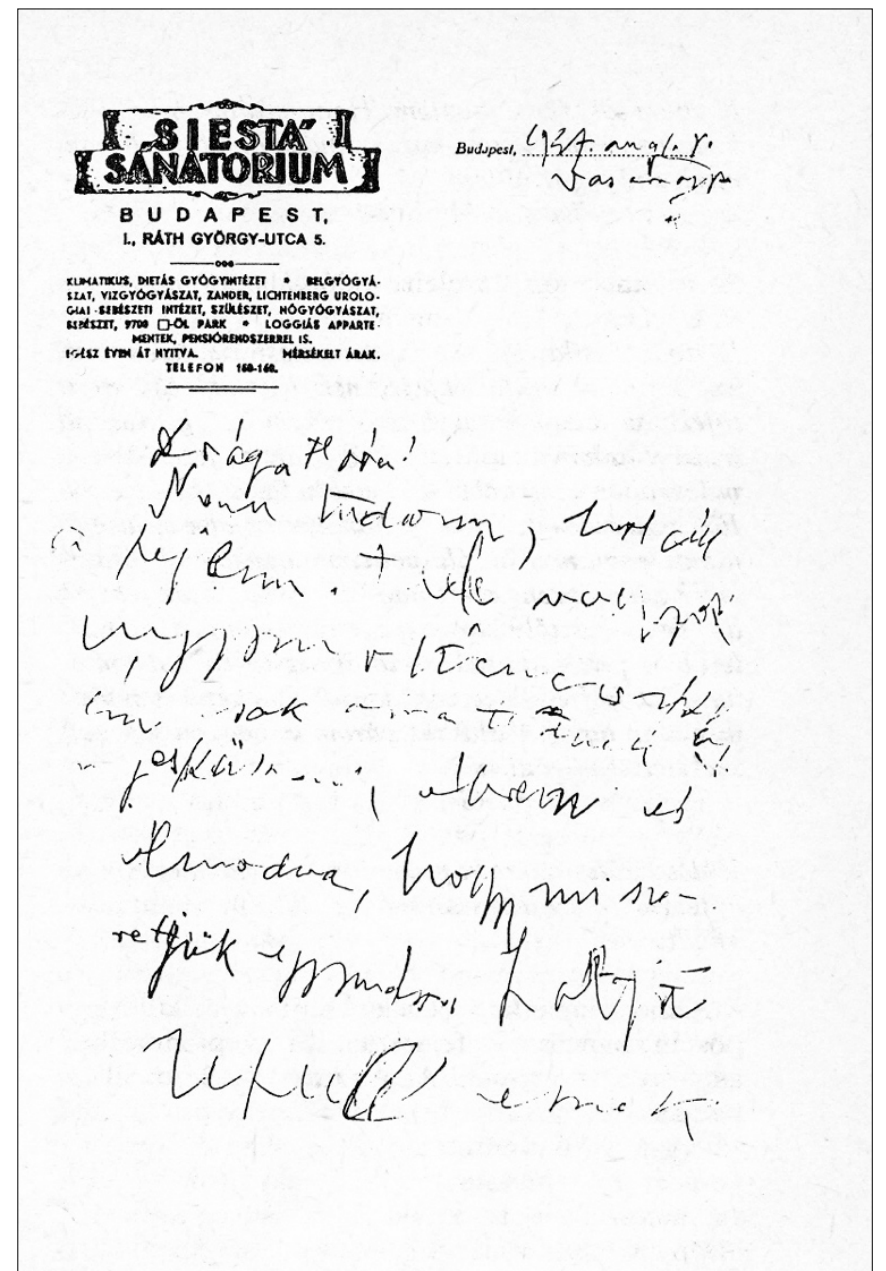
Ha követjük és összesítjük fizikai-lelki fejlődésének útját a kézírások alapján, akkor a gyötrelmesebb gyermekkor után korai kamaszkori testi-lelki-szellemi megújulás, megerősödés következik. 1928-tól kezdve a kézírás betűméretének fokozatos csökkenése, a vonalminőség gyengülése tárható fel, ami fokozatos testi-vitális gyengülésre, lelki egyensúly kibillenésre, az önértékelés ingadozásaira utal. A kamaszkori öntudatos, férfiasan életteli kiáradását az egyre inkább visszahúzódó, a magánytól szenvedő, szorongásokkal, kétségekkel drámai küzdelmet vívó, de szellemi síkon egyre magasabbra emelkedő költő kényszerű befelé fordulása váltja fel. A kézírás jelzi, hogy az öröm megélése egyre ritkább jelenség számára. Önmagában is keresi a magára maradt okát: „*Én túlmagasra vettem egemet, nehéz vagyok, azért süllyedtem mélyre (Egy költőre)*” Légyökereit kezdi fejleszteni a földi kapaszkodók hiányában. A hasítás én-védő mechanizmusa 1930-tól gyengül, egyre markánsabban kiegészül az elfojtással és a szublimációval.

A szellemi és a fizikai dimenzió közötti kapcsolat egyre finomabb, a szublimáció átnemesítő, ösztöntendenciákat tisztító, átlenínyegítő folyamata követhető az írásképváltozásai alapján. Az egyes dimenziókat sorra véve, a kézírás alapján láthatjuk, hogy a költő testileg egészségesen született, fizikumát az éhezés, nélkülözés kezdte gyengíteni. Ez bármelyik emberrel így történe. Pszichésen érzékeny, intenzíven reagál a környezeti behatásokra, az élményeit nagy mélységekben éli meg, ahogyan minden művészi tehetséggel megáldott ember. Pszichés traumákkal van kibérlve az egész élete, a „startja” többszörösen nehezített, ismerjük veszteségeit, megélt tragédiáit. Tehát depresszív tünetei nem endogén eredetűek, hanem kifejezetten az „élet-mart sebek”-re, környezeti ártalmakra való válasz és a túlélést szolgáló önvédelem. Szellemi téren mindezek mellett is csúcokra jut, tisztánlátása száz év után is alig felfogható.

A sorsszerű hátránnyal együtt is kivételes teljesítményt nyújtott mindazokhoz képest, akiknek a startja jóval könnyebb vagy éppen szerencsésebb volt.

A kézírások alapján követhető az orvosi-klinikai beavatkozás következménye, a „segítségnyújtás” eredménye is. A fennmaradt kézírások között az egyik legzaklatottabb állapotot a Siesta Szanatóriumból Flórának írt 1937. aug. 8-i levele mutatja, ami a nyugtatókkal elbódított költő kiszolgáltatottságát állítja elének vádiratul.

amely kifejezetten a sedatívumok mértékének meghatározásában nyújt segítséget. József Attila augusztus 8-i kézírása szinte egy drogokkal bódított ember motorikus zavarait tükrözi, ami kifejezetten gátolja, hogy erőre kapjon, hogy rálásson lelki krízisének gócpontjaira és megküzdjön életvezetési nehézségeivel. Betegségtudatát erősítették, sőt Bak doktor azt mondta „vigaszul”, hogy „csak relatív” gyógyul meg József Attila, amelynek hátterében valahol ott lappang az is, hogy politikai síkon kezdett veszélyessé válni József Attila tisztán látása.

8. Levél a Siesta Szanatóriumból

Az írás ritmusa felbomlott, mintha egy vágányáról kikisíklott vonat darabokra tört romjait látnánk. Torzult betűformák, szakadozott, töredezett írásképváltozások, szakadozott, töredezett írásképváltozások, szakadozott, töredezett írásképváltozások: segélykéréseket leadó lélek kétségbeesett sikolya ez. Az önszűrés félelme és veszélyérzete látható, ami rendkívül mély lelki fájdalmat jelenthetett a költő számára, s ezt egyre több nyugtatóval (egyes jelzések szerint inzulinokkal) próbálták eltüntetni, a tüneteket visszacsorítani, az egyéni probléma megoldásának segítése helyett.

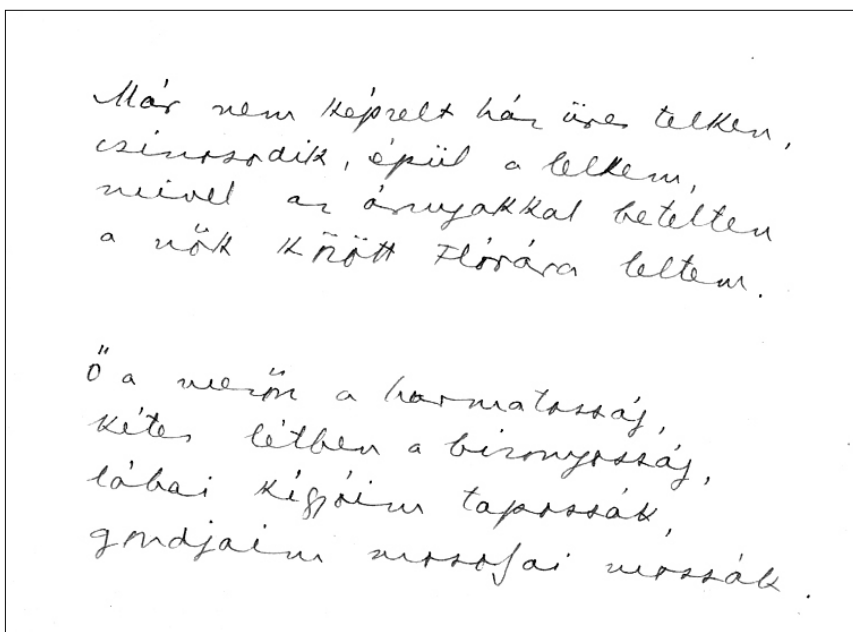
Bámulator, ahogyan a költő még ebben az állapotban is képes megőrizni belső kincseit. Megrendítő látvány, ahogyan a hipnotikumokkal megbénított ember zavartságán áttündöklök hallatlan akaratereje, a világot és önmagát megérteni szándékozó ember szellemi erőfeszítése, tudatosságra törekvése, szenvedélyes szerelmi lobogása, halálfélelme, drámai harca önmagáért az orvosi félrekezelés kiegyenlítéseként. Az írásképváltozások győztesre mutat, nem pedig „gyógy”-kezelést, inkább a szeretetre, megértésre váró, segítségre szoruló, lelki egyensúlyát veszített költő még mélyebbre taszítását. „*Köztetek lettem én bolond, én a véges / Ember vagyok, így vagyok neveléses*” (Le vagyok győzve) – adja meg a legpontosabb diagnózist maga a költő.

Franciaországban a grafológiát alkalmazzák a klinikai-orvosi gyakorlatban is, a gyógyszeradagolás beállítására,

Grafológiai irányból látható, hogy éppen az én-erőt kellett volna növelni, hogy meg tudja küzdeni a roppant keresztjével, amelyet letenni nem lehet, csak hitben megizmosodva tovább vinni, amíg az isteni kegyelem el nem veszi.

Látható, hogy az írásképváltozás milyen érzékenységgel követi a lélek változásait. A súlyos személyiségzavarban szenvedő emberek kézírása szélsőséges grafikus jellemzőket mutat.

József Attila kézírásai szenvedést, gyötrelmet, lelki kínokat mutatnak, bizonyos fokon ambivalens viszonyulást is, de sem zavartságot, megbomlott elmét, sem kifejezetten szélsőséges viselkedést, reakciót nem látunk. Ellenben küzdelmet, iszonyatos erőfeszítést igen, hogy egy betegítő környezetben élni tudjon, ahogyan szívszorító soraiban olvashatjuk: „*Nem ember szívébe való/nagy kínok késeivel játszom (Bukj fel az árból)*”. A betegségnek mondott tünetek éppen, hogy lelki önvédelmének szárnycsapásai. Erőszakoskodás helyett szenvedélyesség mutatkozik a kézírásban, ami megmagyarázza azt a két nagy kirobbanást, amelyek a legérzékenyebb pontját: a párkapcsolatot érintették. Az egyik, hogy Gyömrői Edit udvarlójára késsel támadt, a másik, hogy Flórárt fojtogatni kezdte a Siesta Szanatóriumban. Féltékenységéből tetten mindkettőt, amelynek hátterében önértékelési bizonytalansága, lobbánékonysága állt.

7. Flóra (Megméréssel) c. versének kézírata

Halhatatlanul tudott szeretni, teljes lényét tudta adni a többszörös csalódás után is. Freud szerint egészséges az, aki tud alkotni, és tud szeretni. József Attila szenvedélyesen tudta mindkettőt.

A Flórához szóló kézírásának örömteli lüktetése, könnyeden lefutó, hajlékony, gyengéd mozdulatai a lelki feltámadás ünnepi pillanatát rögzítették, s mentették át az utókorba. Átlényegült állapot ez, újra visszatért a kézírás eredeti ritmusa, amely oldottságot, túlsorduló boldogságot áraszt („*Már nem képzelt ház üres telken / csinosodik, épül a lelkem*” (Megméréssel)). A szerelem gyógyító ereje ez, a kézírásán át bepillant-hatunk a költő lelkébe, amely valóban halhatatlan szerelemre volt képes.

Aztán jöttek a minden szerelemben törvényszerű kétségek, de nem jött az a bizonyosság, amely újra világra hozza a szerető embert és a szeretett lényt egyaránt. József Attila különleges érzékenységével eleinte sejtette, aztán egyre tisztábban érezte, hogy Flóra nem tudja ugyanúgy viszonyozni a szerelmét. Az 1937-ből megmaradt kézírásai követik az érzelmi hullámzásait, elbizonytalanodásait, kétségeit. Az íráskép szabálytalansága, zaklatottsága kiveti, hogy

nulmányban sablonszerűen visszatérő fordulat a halála előtti időszakhoz kapcsolatosan a „megbomlott elme” kifejezés. Miközben a skizofréniát egyre inkább elvetik, a depresszió és borderline szindróma kezd gyökeret eresztene az utólagos diagnosztika alapján.

Ismertes, hogy a borderline tünetek között az instabilitás, a belső üresség krónikus érzése szerepel, én-kép zavara, öngyilkossági fenyegetések, öncsonkítás, valamint szó szerint idézve a DSM-IV¹⁰⁷. diagnosztikája alapján „inadekvát, intenzív dühkitörések vagy agresszivitás feletti kontroll hiánya (indulatkitörések, haragosság, tettlegesség)”. A kézírás minták fákadó lobbánékonyságot, szenvedélyességet jelzik, de nem mutatnak patológiát jelentő intenzív dühkitöréseket, szélsőséges viselkedést, inkább erős kontrolltörékvést, amit maga Bak doktor is szó szerint így írt: „*Egész viselkedésében feltűnően szinte etikusan fegyelmzett.*”

Az emocionális labilitást a kézírás is megerősíti, de ez is szelídebb hullámlású, érzékenységéből fakadó rezonancia mindarra, amit megél. Ezzel szemben az énkép zavara már nem mondható

Flóra látta legtisztábban József Attilát, azt a képet erősíti meg a grafológiai vizsgálat is, amit Flóra megfogalmazott az október 9-ei naplójában: „*Noha a legnagyobb felhevültségben robbant ki mindez belőle, összefüggő volt, világos és értelmes... Ez a szinte vulkanikus indulatkitörés a végső elkeseredettség lávaömlését idézte, nem az elmebetegség dübörgését. Én őt ebben az állapotában is megértettem.*” Flóra nem félt tőle.

Amikor Gyömrői Edit udvarlójára lefogta őt és rádöbentette arra, hogy mit tesz, akkor sírni kezdett és belátta saját féltékeny szörnyetegét. Később lemondott a pszichológusnőről, belátta, hogy egyoldalú a vonzalom. Egy beteg ember nem képes belátásra, sőt a BNO 10 diagnosztikája szerint különösen akkor következik be a „magartartásrobbanás”, ha az impulzív cselekedeteket bírálják vagy megakadályozzák.

A Flóra-féle kitörésben is hasonló a folyamat, zokogó önbeltetés kísérte. Nem tudunk más ilyen jellegű erőszakoskodásáról, pedig ha valóban borderline személyiségzavarban szenvedett volna, akkor ennek sorozatban kellett volna megtörténnie más esetekben is. Németh Attila könyvében is olvashatjuk, hogy a költő kezelő orvosa azt mondta a családnak, amikor a Siestából Balatonszárszóra küldték, hogy „különösebb gond nem lesz vele, ha nem köti fel magát – mert egyébként csendes és nem bánt senkit”. Egy borderline betegre ilyen nem mondhatnak!

József Attila személyiségének leggyengébben foltozott pontja volt a szerethiány, a szeretet-vágy, a szerelem általi kiegészülés és kiteljesülés óhaja: „*Jaj, szeressetek szilajon / hessentsétek el nagy bajom*” (*Kitalozás*). Az ismert két kifakadásban minden elfojtott szerelem, szenvedély, keserűség felfakadt belőle, akár a vulkán a föld mélyéből, ahogyan Flóra írta. De vissza is tudta nyomni fájdalmát, és belátáshoz jutott. Azonban minden ember érzékenységének van határa, amelyen túl tovább terhelve elveszítheti önkontrollját. Az önuralom összehasonlítható mértéke különböző fokú érzékenységgel párosulhat, ami hatással van a dübörgősekre. E két eseten kívül nincs tudomásunk semmiféle hasonló jellegű kitörésről.

Öndestruktív megnyilvánulásai is voltak, ismerjük ezeket, de a kézírás alapján ezek figyelmeztetések, segélykiáltások, a minden ember életében felbukkanó értelmetlenségérzet kihatása. Szorongásban és nehezen elviselhető lelki gyötrelmekben bőven volt része, szenvedett a szeretetnélküliségtől, a sehova sem tartozás érzésétől, az emberi lét nagy feladatai iránti közönyös emberektől, az értetlen környezettől. Mindent rendkívüli intenzitással élt meg. Ki ne szenvedne, ha tisztán látja szerettei készülő tragédiáját, és hiába figyelmezteti őket előre, azok süketen és vakon botorkálnak vesztükbe rohanva?

József Attila tisztán látta a küldetését, de állandó frusztrációban élt, vagy nem értették, félreértették, vagy visszahúzták, félretolták. „*S az ígehozott fitymálja a törpe, / Pedig nagyobb, mint száz Napóleon*” – fakadt ki a *Juhász Gyuláról való nóta* című versében. Nem önmagáért érkezett, tanítani jött, csak a tanítványok többsége még nem volt iskolarett... „*Arany szavam átváltozott rossz, kongó ércce*” – panasolta, de kevesen hallották...

A grafológiai diagnózis alapján József Attila nem volt beteg! „*Mióta életem forgószeiben / próbáltam állni helyemen*” – olvashatjuk a tényszerű közlést sorsáról létösszegző utolsó versében (Íme hát megletem hazámat). Éppen azon a határon volt, ahol az egészséges és érzékeny lelkű, rideg klímában élő ember átcsúszik abba az állapotba, ahol már elhagyja ereje. Beteg-e az a fa, amelyek ha nem kap csapadékot, napfényt, tápanyagot, s gyökereiről elhordják a földet, egyre inkább sorvadozni kezd? Krónikus szeretet-hiányban, vagy ahogyan Jókai Anna írta: „*krónikus Isten-hiányban szenvedett*”, a vágyott egységet és harmóniát nem tudta megélni, nem találta rá életében méltó társakat, igazi közösséget. „*Huszonnolc éve éhezem*” (*Számvetés*) – írja, s ez az éhezés szellemi-lelki és testi éhezést egyaránt jelent.

A költő az életét két pilléren építette: küldetés-tudatára és a mindenséget szóra bíró szerelem megélésére. Küldetését teljesítette, több nemzedék számára hagyott örökül lelki-szellemi táplálékot!

Minden mélyre zuhanást egy magasabb szárnyalás követett. Valójában egész

élete beavatások sorozata, amely számlunkra iránytűt ad és képet arról, hogy az emberi élet célja csakis önmagunk meghaladása lehet. Mindannyiunknak részünk van szenvedésben, hiányban, s bár enyhíteni tudjuk, de megkerülni sohasem, ha igaz életet szeretnénk élni, és tisztán szeretnénk átvinni lelkünket a túlsó partra.

Mind a mai napig vitáznak József Attila halála kérdésében: öngyilkosság vagy baleset történt? Az utolsó napon, 1937. december 3-án kézzel írt leveleinek tanulmányozása alapján egészen meglepő kép tárul fel. Az írásképp harmonikus, zaklatottságnak nyoma sincs, megnyugvást látunk, ami az önmagához érkezetséget jelzi. Nem látunk önpusztító indulatokat, mélységes elkeseredettséget, ami arra enged következtetni, hogy nem akart meghalni, nem szándékosan, előre kitervelt módon jutott a kerek alá. Valóban vissza akart érni vacsorára, tudatos énje igazat mondott, amikor kérte, hogy a kaput hagyják nyitva.

De egy hirtelen támadt ötlet, hogy átbújik a tehervonat kerekai alatt – talán visszaidézve gyermekkori játékát – megmentette attól, hogy – addig is súlyos keresztjének terhét tovább növelve – megélje a halálát követő világborzalmakat. Az írásképp a dr. Garamvölgyi László által is kinyomozott „balesetet” erősíti meg, amely viszont lélektani irányból nem „véletlen”, hanem a tudattalanban, pontosabban a felettes tudatban zajló folyamatokra utal.

A kézírások alapján a halála napján megérkezett a csúcsra, önmagához („*a hetedik te magad légy*”), a teljes lelki békéhez, mélységes átnemesüléshez, légyökerei már a másik dimenzióba, a túlsó világba nyúlhatnak át.

Másképpen fogalmazva, az isteni kegyelem átsegítette őt, amire Radnóti Miklós tisztánlátása is utalt: „*A tiszta és mindig világosságot áhító lelken törvényszerűen teljesedett be a sors. Megalázó szegénységben élt, folytonosan és egyre szaporodó csalódások között. Ilyen természetes halált csak egy költő halt még a magyar irodalomban, Petőfi Sándor, a magyar szabadság költője, a segesvári csatáért. Nem bírta volna elviselni azt, ami utána következett. Attila sem.*”

Hét emberként szállt a sírba...

József Attila sorsa, költészete, életútja arra is kényszerít, hogy mélyebben gondolkodjunk el a betegség – egészség fogalmáról. Bármely „betegség” valamilyen egyensúly felbillenést jelent, az alkalmazkodás zavarát, amelyet testi szinten viszonylag könnyű behatárolni, a psziché szintjén azonban jóval kényesebb. A bonyolultabb érzéseket könnyebb betegségnek nevezni, mint megérteni a lélek átalakulásának epizódjait és törvényszerű útjait. Könnyebb volt a pszichológusoknak is betegséget diagnosztizálniuk, mint belátni saját kudarcikat. A pszichológia tudománya maga is vívódik, hogy lehetetlen meghúzni azt a határvonalat, ahol az egészség véget ér és elkezdődik a betegség, mert minden ember egyszeri, külön világ.

Láthatóan az egyik téves alapja a betegség-diagnózisnak az, hogy nincs különválasztva a pszichológiai-pszichiátriai megközelítésben az egészséges embert is utoléró szenvedés és a betegség. Öszszemosódnak azok a kényes határok, amelyek a tisztánlátást adhatják. Vagyis vannak a normális, egészséges állapotaink, lehetnek egyensúlyvesztéseink, ami bármelyikünkkel megtörténik veszteség, gyász, nagy lelki terhek cipelése idején, és lehet valóban beteg valaki testi, lelki vagy szellemi síkon, ami patológiát, súlyos deformációkat jelent.

József Attila élete és utóélete egyaránt felráz, és magunkra ébreszt, megrendíti az értékekről alkotott hamis elképzelé-

seinket, előítéleteinket, új irányba fordít. Páratlan mélységelességgel látta a világot, önmagát, ebben az ellentmondások is hangsúlyosakká váltak. Világos tudat és spirituális fejlődés nélkül az emberi lét nagy próbatételeit, egyéni életünk személyre szabott feladatát nem lehet megoldani, a belső ellentéteket nem lehet áthidalni.

Élete, tragédiája mutatja, hogy körülményeink pusztítóak lehetnek, csak a teremtett világ törvényeit követő társadalom állíthatja vissza az igazi értékeket, amelyek mindannyiunk számára orthont adhatnak. Vajon Bak Róbert, Rapaport Samu és bárki közülünk, ilyen keresszel, ilyen háttérrel mit tudott volna, mit tudna kihozni az életből?

E témát boncolgatva, nem pusztán József Attila betegségére kell rákérdeznünk, hanem arra is: vajon miért hangsúlyozódik az utókor részéről a költő betegsége? Úgy látszik, József Attila költészetének, „betegségének”, személyiségének értelmezése mindig az adott társadalmi lelkület kivételése is. Nem véletlen, hogy most agressziótól tékozló világunkban éppen a borderline szindróma merült fel, amely esetén „létfel fogásról és kapcsolatmintáról van szó, nem pedig betegségcímekről.” – ahogyan Joachim Gneist német pszichoterapeuta definiálta. Az a kettősség, ami felmerül e betegségben, rávilágít arra, hogy az én határai hol vannak szakadozottan megfoltozva, hol vannak gyémánt keménységűre szilárdulva. Rámutat az önmagunkká válást megnehezítő törési és illeszkedési pontokra.

A művészet nem lehet függvénye egy történelmi kor gazdasági-politikai érdekeinek – a szellem szabadsága megkívánja a teljes teret. A tudat határozza meg a léte, a felismert szellemi tudással ismerhetjük meg a törvényeket, azt alkalmazva formálhatjuk a történelmet. Ehhez a tudatosság nélkülözhetetlen, erre nyitotta rá a szemünket József Attila. Manipulált, anyagba ragadt világban Isten világát nem őrizzük, hanem pusztítjuk, s vele veszélybe sodorjuk az egész emberiség létét. Kétségbeesetten fedezi fel a kiüresedett világot, amelyben a valódi értékek széthullanak, s a pénz uralma egyre erőteljesebb: „*Ne hadd el magad, öregem, / bőrd ne bízd kereskedőre, / ki elad felhőt az egen / s a földön telket vesz belőle*” (*Vigas*). Elgondolkodva e pár soron, akár az ózonlyuk keletkezésének gyökereihez juthatunk el, mintha előre figyelmeztetne a XX. század végén bekövetkező tragédiára, a Teremtés törvényeit semmibe vevő ember létrontó piacgazdasági magatartására.

A kézírásából feltáruló szintézisemelő képességet, holisztikus látásmódot, az egész univerzumot egységben látó szemléletet nemcsak a verseiben, de társadalomfilozófiai írásaiban is felfedezhetjük. Ezeket tanulmányozva találjuk meg egy ember-arcú társadalom felépítésének eszmei útmutatóját: „*A napi politika aljas, sőt minden politika, az vízi csödbe minduntalan az emberiséget. És más nem is segít, csak a makulátlan idealista filozófia, metafizika a szellemekben és a tiszta erkölcsiség a lelkekben... Gondolkozz a gondolatért, szeress a szeretetért, költés a költésért - és egy ember-élettel közelebb van a jóság és szolidaritás teljessége mindenki számára. Mindaddig balgaság az önfeláldozás, amíg az ember saját maga. Istennél kisebb szempontok szerint irányítja, tehát olyan szempontok szerint, amelyek lehet, hogy az igazság hordozói, de ha kétségkívül is azok, akkor – gyakorlatról lévén szó – csak történeti igazságra vonatkoznak, nem pedig ezekenél százszor elvontabb örökkévalóra.*”

A gondolkodásra lusta ember elkényelmesedése az egyik szellemi betegségünk „*Ős patkány terjeszt kört miközöttünk, / a meg nem gondolt gondolat*” (*Ős patkány terjeszt kört miközöttünk...*). Idegenek va-

gyunk saját létünkben, saját világunkban. Sok mindent ellenkezően teszünk, mint ahogyan azt belülről érezzük, hogy tenni kellene, mert társadalmi előítéletek, anyagba ragadtság a lelkünket bénítja. A XX. és XXI. századi ember szorongása és depressziója figyelmeztet, hogy nem a saját életünket éljük. Csak testünknek vagyunk tudatában valamelyest, lelkünknek, szellemünknek nem – a fejlett ember erre a felismerésre ébred.

József Attila folyamatosan fokozta erkölcsi erejét, a belső tartása sohasem rogyant meg, bármilyen nehéz helyzetbe is került.

Élete gyöngyház-kagyló lét: gyötrődő ember és gyötrődő költő, szenvedésből ontotta gyöngyeit, amelyet marokra szedhetünk. Számtalan gyöngy-sorba fűzve ezeket, mindegyikből az örök fény árad. Verseinek átütő ereje abban is áll, hogy a legtermészetesebb közvetlenséggel emelte magasra a mérce-t, szigorú tekintete némasra kérdez: mit kezdünk az életünkkel, Isten adta szabadságunkkal, tehetségünkkel, a lelkünk mélyére ültetett, soha ki nem pusztuló szeretetünkkel, tiszta lobogású szerelmünkkel? Le tudjuk-e győzni kísértő árnyékainkat?

Alkotásai, vallomásai, fennmaradt írásai hiteles képet adnak a meglehetősen nagy keresztet cipelő, nehéz sorsával küzdő, de szellemi síkon az anyag felett diadalt arató emberrel, aki életével, küzdelmeivel egyaránt önmagunkká válni tanít bennünket. A földi élet adta kihívásokra csak egyetlen válasz lehetséges, amit a *Két hexameterben* hagyott ránk örökül: „*Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek ügyis! / Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek ügyis.*”

Juhász Gyula a pályatárs és barát szavait ma is hallani: „*Nem ismerek bölsebb és igazabb fájvédelmet, mint a valódi tehetőség, az ígéretes fiatalág megbecsülését, pártolását, okos és szerető felemelését.*”

Vajon ha most itt élne közöttünk, ki karolná fel, ki segítené őt egzisztenciális gondjaiban, hogy költőként élhessen, ki emelné maga fölé, s ki tudná kríziseiben teljes szívéből átsegíteni őt – csupán mélységes szeretetből, tehetség iránti megbecsülésből? Ki nyújtaná neki kezét, hogy a teremtett világ pártatlan törvényeire, a Teremtés rendje szerinti szabadságra épülő társadalmat felépítse vele együtt?

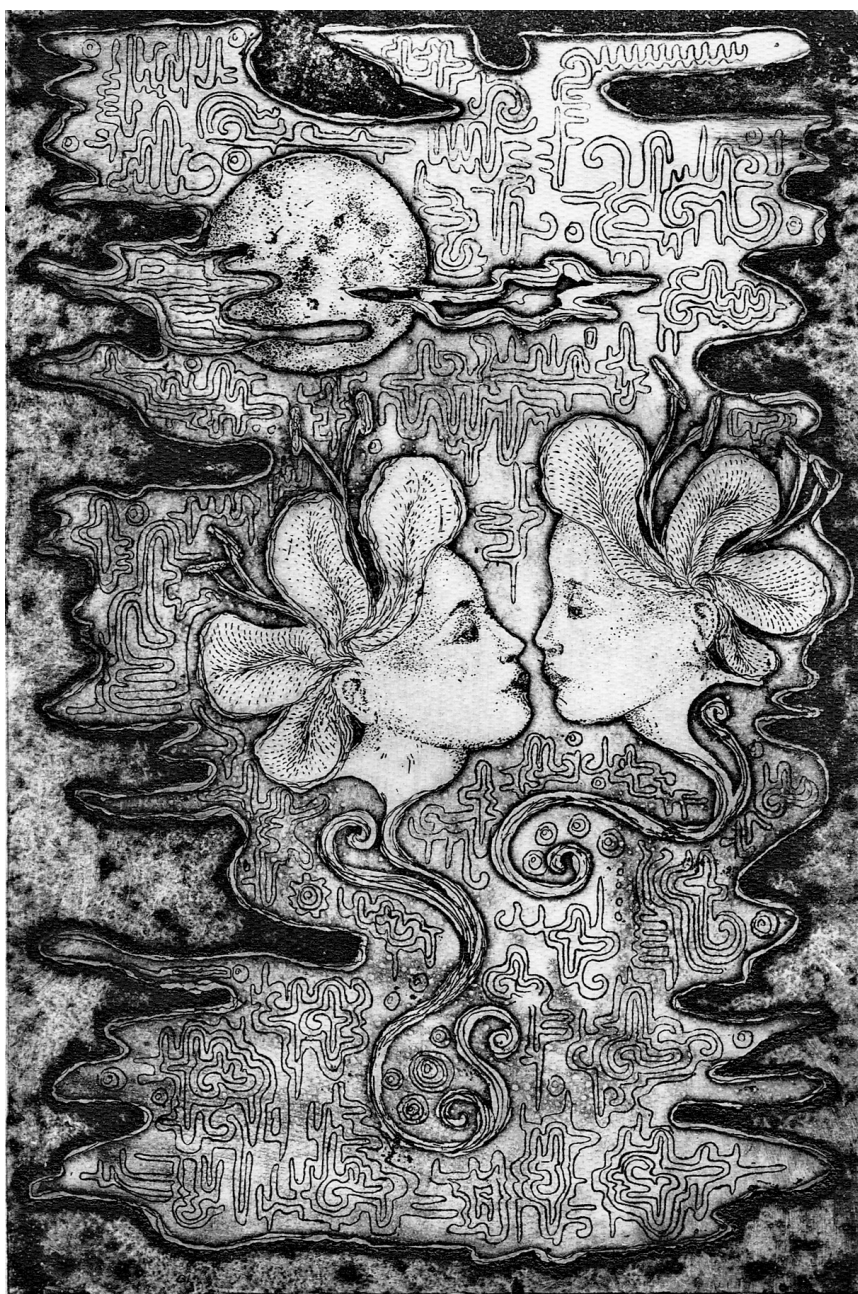
Baka Györgyi Hét hegyen, hét tengeren túl

vasjугáni-osztyák népmese motívumok
Berze Nagy János nyomán

a nyolcszögletű föld sárga köldökén
áll egy dúslombozatú fa,
csúcsa a legfelső égi ér egészen,
tartja, hogy be ne szakadjon,
kérgé és bütykei ezüstből
nedvei aranyból

hét hegyen, hét tengeren
hét nyírfaligetén túl
hét lépcsűjű hegy tetején
arany fedelű házban
hét bölcsőben ringatja
a még meg nem született
lelkeket az égi isten lánya,
Pupés

Ő tündökös királylány
homlokán fénylik a Nap
mellén ragyog a Hold
két orcáján egy-egy csillag
aranyhaja sarkáig ér
jártában aranyfolyó folyik utána
ha sár aranykönyvek
hullanak szeméből
-fejében aranybogararak laknak-
még az árnyéka is világos

Szónyi Ferenc: Hullóhomály létünk

MADÁCH IMRE AZ EMBER TRAGÉDIÁJA ÉS A CIVILIZÁTOR CÍMŰ MŰVEINEK ÖSSZEVETÉSE JOGBÖLCSELETI SZEMPONTÚ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Zombor Ferenc

„Az Ember Tragédiája minden ízében politikai, illetőleg jogfilozófiai irányú mű.”

„Madách műve a magyar szabadság-mozgalom szellemi részének a végső konklúziója.”

1. Madách színműveinek jogelméleti dimenziói

Madách Imre remekművét több mint negyven nyelvre fordították le, a világ színpadain is folyamatosan jelen van. Az ember tragédiája ősbemutatója 1883. szeptember 21-e volt, mely nap 1993 óta a Magyar Dráma Napja is. E műről számos kortárs és későbbi irodalmi, esztétikai, teológiai értékelés készült, de állam- vagy jogbölcseleti szempontú komoly elemzésével csupán Moór Gyula, a két világháború közötti időszak meghatározó jogfilozófusának egy írásában találkozhatunk. Moór 1923-ban megjelent „Az ember tragédiája jogbölcseleti megvilágításban” című tanulmányában mindazonáltal méltó emléket állít Madách Imrének, a magyar íróknak és jogásznak, születése századik évfordulóján.

Jelen írás a Moóri tanulmány ismeretetésén és értékelésén túl szerény kísérletet tesz néhány – a Tragédiát érintő – további megállapítás megfogalmazására, különös tekintettel a *Civilizátor* című művel való összevetés alapján. Kerényi Ferenc neves Madách-kutató kismonográfiájában rögzíti, hogy mint minden más remekműnek, a Tragédiának sem csak egyetlen örökérvényű olvasata és értelmezése lehet, azaz „nincs hozzá Nagy Kulcs, amely az olvasót felmenti a gondolkodás, az elmélyülés és a véleménymondás alól.” Arra is figyelmeztet azonban, hogy az elemzések lázában sem szabad arról megfeledkezni, hogy akárhány tudományterület felől is közelítik meg a művet, az mindig műalkotás marad, s aszerint kell azt olvasni és értelmezni. Ennek megfelelően sze-

rény célunk nem más, mint a Madách művei előtti főhajtás mellett azok olvasására való buzdítás, továbbá az azokról való személyes gondolkodás és elmélyülés szükségességének hirdetése.

2. Jog- és állambölcselet Az ember tragédiájában

A *Tragédia* és Goethe *Faustja* közötti párhuzam feltételezése már kezdetektől megfigyelhető az irodalomban. A *Tragédiát* felfedezője és sajtó alá rendezője, Arany János az első szint első pillantásra Faust-utánzatnak tartotta, ráadásul Goethe volt Madách legfőbb költői ideálja. E meghatározó felfogással szemben Moór Gyula azonban rögtön az írása elején bemutatja a két mű közötti legfőbb különbséget. Faust, az érvényesülésre törekvő féktelen egyéniség, az individualizmus képviselője, aki kevés közösséget érez az emberiség sorsával és szenvedésével. Csúpján a mű végén, utolsó szavaiban érez az emberiség sorsával közösséget s tölti el az ember-milliókért való küzdés gondolata, hogy az emberiséget munkára és szabadságra kell nevelni: „

„Millióknak nyitok tért, hol nem éppen biztos a lét, de szabad és tevékeny”. [...] „Igen! e nagy célért élek-halok csak, s elmém e végső bölcsességre jut: szabadság, élet nem jár, csak azoknak, kiknek naponta kell kivívniuk.”

Am e nemes cél már csak kívánság marad, nem láthatjuk annak még megvalósítási kísérletét sem, mivel Faust e szavak után meghal, és így sosem derül ki, vajon képes volt-e érdemben küzdeni e célokért.

Ezzel szemben Moór szerint az emberiség nagy problémái a politikai és a társadalmi kérdések mezején teremnek. Tudás, hit, erkölcsi meggyőződés, nagy egyéniség csak akkor válhat valódi hajtóerővé, ha az kilép az egyéni elszigeteltségből és nagyobb tömegek irányítójává lesz, vagyis: politikaiává válik. Amit tehát Goethe elmulasztott, Madách Imre megírta. A *Tragédia* ugyanis szerinte a „politikai tevékenység tragédiája”. E mű tehát azért politikai, illetőleg jogfilozófiai irányú költői mű is, mert Madáchot az emberiség sorsának megrajzolásakor nem kötötték meg a történelmi tények, hanem a világtörténelemben megjelent politikai eszmék küzdelmeit, azaz elvek harcát vállalta bemutatni. Állítása igazolásaként Moór áttekintette a jeleneteket, majd összegzésében a mű általános jog- és társadalombölcseleti alapfelfogását külön is elemezte.

Az első három és az utolsó (XV.) jelenet keretként szolgál ahhoz, hogy Ádám – az emberiség ősapja – végigálmódja az emberiség történetét. Moór figyelemre méltó megállapítása, hogy e történelmi színekben „a historiai jelmez csak álarcok gyanánt szolgálnak, amelyekben politikai eszmék vívják egymással küzdelmüket, s amelyekben jog- és társadalombölcseleti igazságok jelennek meg szemléltető elevéssel”.

Az álarcok mögött az egyiptomi (IV.) és az athéni (V.) jelenetben az autokrácia és a demokrácia problémáit lehet megfigyelni, a londoni (XI.) és a falanszter (XII.) jelenetben Moór a liberalizmus és a szocializmus küzdelmeit látja, a francia forradalmi színben (IX.) pedig a forradalmi diktatúra önfelszámolása kerül előtérbe. Kevésbé tartja „átlátszó”-nak a többi jelenetet Moór, ezért azokat külön elemzi.

Megjegyzendő azonban, hogy e hivatkozott tanulmányát követően Moór „*A demokrácia örvényei*” című előadásában is érintette az ún. „demokrácia-vitának” elnevezett konferencián a *Tragédia* londoni és falanszter jelenetét. A nagy francia forradalom hármass jelzaváról itt megjegyzi, hogy a „testvériség jelszavával nem tudott mit kezdeni”, a szabadság és az egyenlőség – mint a demokrácia két alapelve – pedig éles ellentétben áll egymással. Utal a londoni vásár jelenetre, mint a liberalizmus által választott szabadság megtestesítőjére és a falanszterre, mint a szocializmus által hirdetett egyenlőség példájára; melyek közül ha valamelyik korlát nélkül érvényesül, a másik elvet megfojtja.

A Kepler-jelenetekben (VIII., X.) az elavult hagyományokon alapuló „*ancien régime*”-et állítja szembe Madách a forradalmi francia színel, a konstantinápolyi kép pedig a keresztény lovagkor hűbéri társadalmát mutatja be, de ezek lényegét a külső formákon túl a társadalom életét mozgató, „a társadalomalkotó, társadalom fenntartó és romboló erők” adják. A IV., V., IX., XI., XII. színek csalódásai, a politikai szervezetet különböző formáikért vívott küzdelmek alapján joggal merül fel a kérdés, hogy az ember nem fog-e visszavonulni a politikai küzdelemtől, megszűnik-e a politikai aktivitása, visszavonul-e a közügyektől a magánéletbe? Ádám a római jelenetben és az első Kepler-színen kétszer is erre az elhatározásra jut, ám Moór kimutatja, hogy mindkettő csupán látszólagos.

Elsőként Sergiolus-szerepében Ádám ugyan eljut erre az elhatározásra, magát a márnoknak átadva, ám Éva figyelmeztető szavaira a boldogság múlandóságára és öncélúságának hiábavalóságára („Azt tartom, mely kacag, nem is valódi”) valamint régi emlékekre hivatkozva (midőn „Nagy és nemes volt lelkem hívása”) elmélyül:

„Ah, érzem, érzem, mást is kér a lélek
Mint dagadó párnákon renyhe kéjek”.

Az ember tehát nem tud politikai tevékenység nélkül élni, ha szétfoszlanak a társadalmi kötőerők, ideálok:

„Szétbomlik a rend, senki sem parancsol
S szót nem fogad. A rablás, gyilkolás
Emelt fővel jár a békés lakok közt”

S Madách bemutatja, hogy a szétfúrt társadalmat milyen egyesítő életerővel tölti meg a vallás. A folytatás a konstantinápolyi jelenet (VII.), melyet Moór azzal foglal össze, hogy a legmagasabb eszmék is elaljasodnak, ha a fanatizmus elferdíti és kicsinyessé torzíja kivitelezőit, mérhetetlen szenvedést és nyomorúságot okozva másoknak. Másodsorban a magányos tudós, Kepler szerepében fordul el Ádám a világtól:

„Hisz nekem nem kell semmi a világon,
Csak az ég és tündöklő csillaga,
Csak az egyférk harmóniája”,
ami egybevág Rudolf császár előzetes tanácsával:

„Hagyd a világot, jól van az, miként van”.

Moór megállapítása szerint azonban épp a magányos tudós álmodozásból erednek a legerősebb társadalmi mozgalmak, politikai viharok, ezért a Danton-jelenetet közrefogó Kepler-jelenetekben találjuk a legmélyebb társadalombölcseleti megállapításait. Az első prágai szín végén Ádám a rideg, közönyös jelent leolvastató, tetterső új kor eljövételét reméli, mely

„Szemébe néz az elavult lomoknak, Bírót lép fel, büntet és emel”.

s a nagy eszközök alkalmazásától nem rettenve hatalmas görgögetként

„Haladni fog a végzetes úton,
S lezúzza tán azt is, ki őt kimondta”.

Kora irodalmi kritikusaival szemben Moór megjegyzi, hogy a nőnek – Évának – kiemelt szerepe van annak az igazságnak a kibontásában, hogy az ember végső soron *zoón politikon*, nem képes politikai tevékenység nélkül élni. Éva nem hajlandó követni hitvesét a világot feledve poros föliánsai közé, magányos dolgozószobájába, és ebben nem Madách magánéleti kudarcainak visszatükröződését kell keresni.

Az úrbéli (XIII.) és az eszkimó (XIV.) jeleneteket is részletesebb vizsgálat alá veti Moór. Ezek közös vonását a politikai küzdelem „természeti határainak” végességében látja: a politikai tevékenység drámáját nemcsak az ember lelkesedésének lankadása, eszmények iránti közömbössé válnása jelentheti. Az úrbéli jelenet Moór értelmezésében megmutatja azt, hogy ha a Földön az ember naggyá is lesz, attól mégsem szakadhat el soha. Az eszmék csak itt a Földön valósulhatnak meg, állapíthatjuk meg az alapján. Nemzeti szempontból még mélyebb értelmet tulajdonít ennek és Vörösmarty Szózata utolsó versszakát idézi párhuzamul e gondolata zárásaként:

„A nagy világon e kívüli
Nincsen számokra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt éljed, halnod kell!”

Az eszkimó-színen a természeti erőforrások kimerültek, és a mindenki harca mindenki ellen elv uralkodik. Az ember politikai tevékenysége véget ért, elemire esett szét a társadalom. E sötétségből (már a Nap sem világít) a tovább-

lépés csak az ébredés lehet. Moór Gyula mindebből azt az optimista tanulságot szűrte le, hogy „az ember politikai tevékenysége, eszményekért való lelkesülés mindaddig nem fog megszűnni, amíg azt a nagy természet megdermedése lehetetlenné nem teszi”. Hogy erre sor kerül-e, s egyáltalán:

„Van-e jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérbullásáért
A kislelkű tömeg?”.

s végső soron: előbbre megy-e, nemesedik-e az emberi fajzat, ha az Úr válasza el is utasító („Ne kérd tovább a titkot”), ugyanakkor határozottan pozitív:

„Ha percnyi léted súlyától legörnyedsz,
Emel a májd a végtelen érzete,
S ha ennek elragadna büszkesége,
Fog korlátozni az arasznyi lét.
És biztosítva áll nagyság, erény.”

Az ember – aki Lucifer szerint: „*Tudásra törpe, és vakságra nagy*” – a tudás gyümölcsét tehát nem ízlelheti meg de nem is ez a küldetése, hanem a munka, az Úr szavaival:

„Karod erős – szíved emelkedett:
Végtelen a tért, mely munkára hív”,
s e küldetésben az ember „*Szép és nemesnek új csínjára lesz*”.

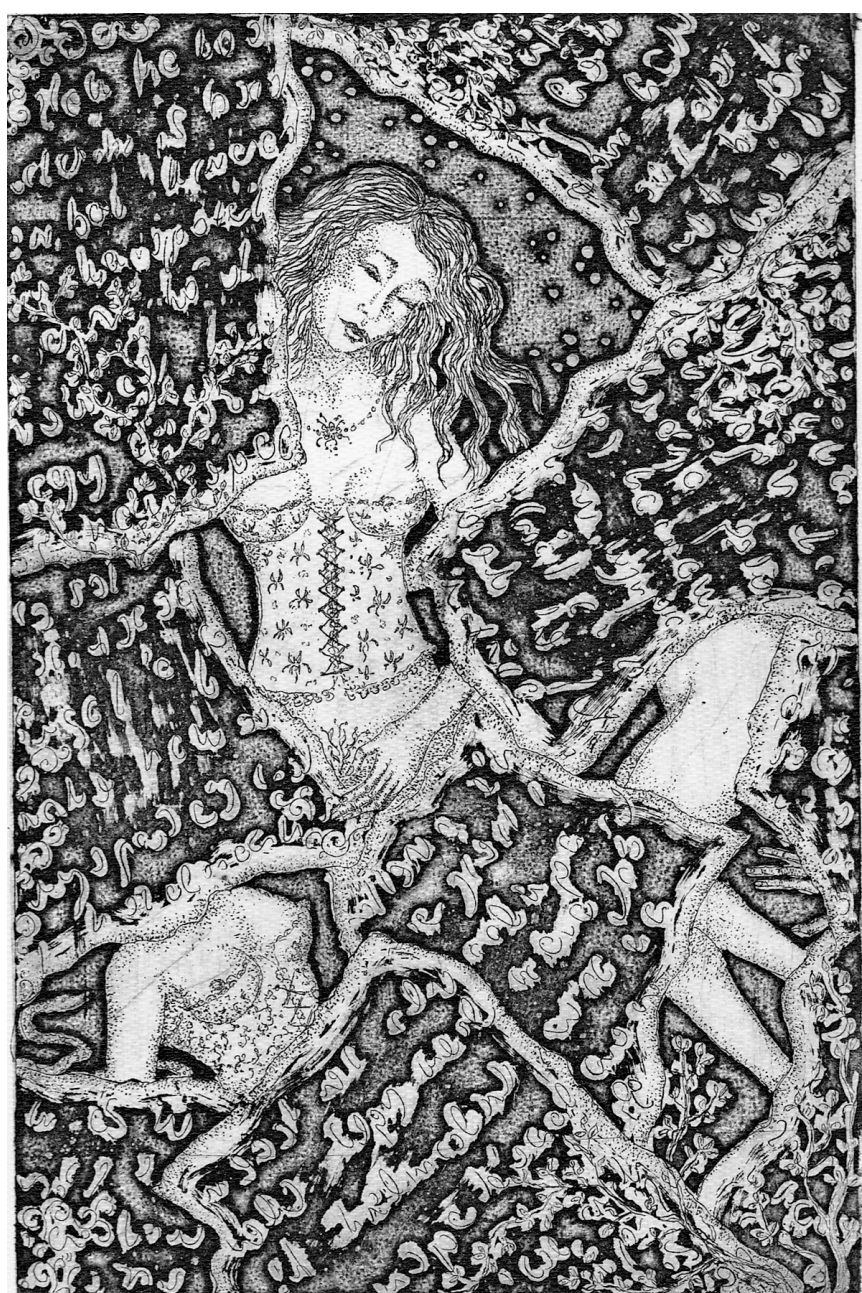
Összegzésében Moór újból hangsúlyozza, hogy a mű minden ízében politikai, jogfilozófiai jelentőséggel rendelkezik. A jelenetek megmutatták az államformák, elvek harcán túl a vallás és a tudomány politikai jelentőségét, a közvélemény szorítását, a gazdasági tényező hatalmas súlyát. Az utóbbi esetben például kiemeli, hogy teljes sivársághoz vezet, ha pusztán ez az elv képvisel mozgatóerő egy társadalomban.

Éva szerepét illetően is – szakítva a sablonos értelmezésekkel – a női eszmény társadalmi jelentőségét emeli ki. Ráadásul, a hazaszeretet, mint „leghatalmasabb politikai érzés” Moór szerint Évánál nagyobb erővel szól meg, mint Ádámnál. Az athéni színben Miltiádész hitveseként Lucia bátor kiállása és szavai a „hon” mellett össze sem hasonlíthatók Ádám falanszterre bágadt lamentálásával a haza fogalmának elvesztése felett az új rendben. Moór szerint „Figyelmeztető ez szétdarabolt hazánk leányaihoz, mely arra int, hogy ha a magyar férfiak szívében kihamadna a lelkesedés, megtörne a jobb jövőbe vetett hit, ha a négy folyam és hármass bérce vidékén fásultan hordanánk a rabláncokat, akkor tanítsák meg őket arra, hogy »fényesebb a láncnál a kard«”.

Moór Gyula e hazafi gondolatai tanúsítják, hogy hamis és a közösségpusztító ideológiák második világháborút követő egyes tudományok képviselői pártpolitikái – végső soron a tudományt lejárató – elvtelen kiszolgáló tevékenysége ellenére igenis van helye a közösség iránti felelősség tudósi kinyilvánításának, a haza és nemzet soha el nem avuló kifejezéséiről törődésük hangsúlyozásának. Szerb Antal idézi hivatkozott művében Madách egy jegyzetét: „A hazafiság csak a magyarnál lehet költészet tárgya, hol létünkért küzdünk, semmi nagy költő azt nem használta”.

Tanulmánya végén Moór arra emlékeztet, hogy a *Tragédia* a jogbölcselet mindkét alapkérdésére – vagyis: (i.) melyik a helyes jog, valamint milyen a helyes társadalmi berendezkedés; és (ii.) hogyan fejlődik a jog, milyen okozatos törvények uralkodnak a társadalmi élet fejlődése során – választ ad.

A helyes jog tekintetében Madách éleslátását dicséri amiatt, hogy az ő korában uralkodó természetjogi irányzat

Zalán Tibor: Telegdi Kata elveszett levele Balassi Bálinthoz

ellenére „belátta ennek a felfogásnak a helytelenségét” , vagyis egyrészt egy minden időre és helyre érvényes jogi kódex kidolgozhatóságát, másrészt egy feltétlenül helyes társadalmi berendezkedés „délibábos utópiája” megtalálásának lehetetlenségét. Moór értelmezésében Madách szerint a feltétlenül jó alkotmány és társadalmi rend csak álom, a jogi eszközök értéke viszonylagos, annak helyességét vagy helytelenségét csakis az érzelmi alapú erkölcsi felfogás mérheti. A „szabadjogi iskola” tanításait és az „individualizáció” erkölcsi követelményeit hallja ki a londoni (XI.) színbeli párbeszédből:

Ádám
*„Áldalak sors, hogy bíróvá nem tevél.
Mi könnyű törvényt írni pamlogon -
Könnyű itélni a felületesnek,
És mily nehéz, ki a szívet kutatja,
Méltányolván minden redőzetét”*

Lucifer
*„Ily elvek mellett pör nem érne véget. [...]
A törvénytudós széjjel vágja a
Kuszált csomót, minek fonalait
Ezer filantróp szét nem bontaná.”*

A második kérdésről, a társadalmi élet fejlődéséről Moór szerint Madách felfogásában a hegeli dialektika meghatározó jelentőségű volt. Művétől sem idegen az a gondolat, hogy a társadalom fejlődése nem szerves, hanem az logikai ellentmondásokban, dialektikus módszer szerint zajlik. A harmadik színben Lucifer figyelmezteti Ádámot arra, hogy:

*„Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy”.*

Moór e gondolatokban „a nagy számok statisztikai törvényszerűségei”-t fedezi fel, egybevetve a hangya, a méhraj és a munkás össze-vissza futkosását, így mindegyik :

*„Vakon cselekszik, téved, elbukik,
De az egész, mint állandó egység,
Együttleges szellemben él, cselekszik,
Kitűzött tervét bizton létesíti”.*

Moór végső megállapítása, hogy a *Tragédia* alapvető kérdése nem más, mint az emberi nem boldogulása, a társadalom fejlődése. Visszatérve kezdő gondolatához kijelenti: e vonása emeli Goethe Faustja fölé. „Amilyen mélyen alatta marad Faustnak művészi tökéletesség dolgában, olyan magasan föléje emelkedik erkölcsi felfogásának nemességével”. Azáltal, hogy művében végig a közösség boldogulásán tartja tekintetét, „szo-

rosan hozzákapcsolódik Madách az ősi magyar jog felfogásához” - érvel Moór.

Egy olyan meghatározó jogtudóstól és jogi gondolkodótól, mint Moór Gyula, illik komolyan venni ezeket a szavakat és nemcsak a kötelező udvariasságot látni abban, hogy arra emlékeztek, Madách jogi tanulmányai során a hűbéri rend magánjogias germán gondolkodásával szemben „a magyar közjogi felfogás levegőjét szívta magába” , mely felfogás alapja „a szent korona elmélete, már a középkorban a közösség szempontját juttatta érvényre, egy nagy egész, a szent korona fejének és tagjainak tekintvén a királyt és a nemzetet”.

Madách munkamódszeréről azt tartja az utókor, hogy műveit szívesen érlelte, pihentette megjelentetés előtt. A *Tragédia* befejezésének évében – 1859 – írt egygyfelvonásos vígjátékot is, melynek címe: *A civilizátor – komédia Arisztophanész modorában*. E két mű egybevetése érdekes tanulságokkal szolgál.

3. Gyarmatosítás vagy modernizáció – A civilizátor tanulságai

A múlt század közepétől kezdve a *Tragédiával* összehasonlítva szinte feledésbe merült Madách *Civilizátora*. E feledésben bizonyosan szerepet játszott Lukács György Madách életművét elutasító bírálata, melyet az 1950-es évek közepén fogalmazott meg, és szűkebb-tágabb tanítványi köre – a „Lukács-óvoda”, ahogy egy epés kritikusuk nevezte őket –, melynek tagjai évtizedeken keresztül uralták és jószerével napjainkig meghatározták az esztétikai irodalom felfogását, hűen követték a „Mester” útmutatásait. Nem kell különösebben törnünk a fejünket ahhoz, hogy megértsük, milyen megfontolások vezethettek e negatív értékelés megfogalmazásához egy modernista (racionalista) és az egész világot boldogítani kívánó (internacionalista) ideológia hívei részéről a politikai mérsékletet és a hazafiság értékét hangsúlyozó Madách megítélésében. Az is nyilvánvalónak látszik, hogy éppen a Madách által vallott poltikai eszmék egyfajta rehabilitációja és újraértékelése nyitotta meg az utat a *Civilizátor* újrafelfedezéséhez.

Nem véletlen tehát, hogy a kortárs irodalomtudományi kutatások éppen a darab politikai olvasatait igyekeznek kibontani, továbbá összefüggésbe hozni ezeket Madách politikai nézeteivel. A kontextualizáció eddigi kísérletei egyelőre azonban adósak maradtak annak megvilágításával, hogy a *Civilizátor* hogyan kapcsolódik a *Tragédia* politikai filozófiai rétegeihez, s különösen ho-

mályban maradtak a darab jogbölcseleti olvasatai.

A mű a szabadságharc bukását követő évtized két aktuális politikai témáját kapcsolja össze: a Bach-rendszer kritikáját és a nemzetiségi kérdést. *A Civilizátor* politikai mondandójának helyes értelmezéséhez első lépésként azonban legalább nagy vonalakban rekonstruálnunk kell a szerző politikai nézeteit. Ezek legtömörebb összefoglalását Madách 1861. márciusában írt *Politikai hitvallomás* című írásában olvashatjuk:

„[...] vannak általános elvek, melyeket rendíthetetlen alapokúl bevallani lehet, sőt kell; melyeket még hasznosság tekintetéből is feladni tilos; melyekért meghalni nem csak egyesnek kötelesség, de melyek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett gyalázat, mert a javak között nem legfőbb az élet. Ez alapelveket én [...] három szóban foglalom össze, s e három szó: Szabadság, egyenlőség, testvériség! A szabadság alatt értem hazám minden beolvasztástól megóvott integritását, saját ügyei s különösen legnagyobb két kincse: a nép vére és pénze fölötti rendelkezhetís jogának minden idegen befolyástól való megőrzését, nyolcszázados alkotmányos küzdelmeink virágát, a személyes felelősségre fektetett kormányt megyei municipiummal és sajtószabadsággal, ezen két legerősebb gyámulóval egyetemben. Másodsor. Az egyenlőség alatt értem a törvények alatti egyenlőséget, a vallások egyenjogúságát s minden feudális visszaemlékezések megszüntetését. Harmadszor. A testvériség alatt a különböző ajkú népfajoknak nyelvi igényeinek méltányos tekintetbe vétele mellett, mindnyájok testvéries összeolvadását a magyar állampolgári jogok s kötelességekben.”

Vizsgáljuk meg most, mi következik Madách általános politikai elveiből a Bach-rendszer és a nemzetiségi kérdés megítélésére vonatkozóan!

Ami a Bach-rendszert illeti, az nyilvánvalóan sértette a nemzeti függetlenség eszméjét. Madách világosan látta, hogy amíg „a nép vére és pénze fölötti rendelkezhetís joga” idegen kézben van, addig semmilyen alkotmányjogi konstrukció mellett nem lehet szó az ország tényleges függetlenségéről. Madách másik felismerése, hogy hazug és elfogadhatatlan az ország gyarmati sorba süllyesztésének az az indoklása, miszerint az osztrák uralom csak jó lehet a magyarok számára, mivel az „keletre hordja áldását a nyugotnak”, vagyis a

civilizáció áldásaiban részesíti a barbár magyarokat. S itt nem egyszerűen egy politikai belátásról van szó, hanem sértett hazfíúi büszkeségről, melyet maga a nagyhatalmú belügyminiszter, Alexander Bach provokált, mikor 1857-ben megbízást adott Mayer Bernhardnak a *Rückblick* (teljes címén: *Rückblick auf die jüngste Entwicklungsperiode Ungarns*) megírására.

E koholmány célja a külföld megtevészése volt, s a magyar olvasó számára vérlázító dicsekvéssel mutatta be Bach miniszter „civilizátori” tevékenységét. Madách álláspontja világos: a magyaroknak nincs mit tanulniuk a németektől a politika és az államszervezés művészete terén. („Nagy hivatás áll a német előtt, ... Már azt betölté, a sört felalta.”) Míg az 1848-as forradalomban politikai realitássá vált az egységes, független magyar polgári nemzetállam, addig a területi széttagoltságban, az abszolutizmusok és hiperarisztokratikus feudális fejedelemségek szorításában élő németek legfeljebb álmodozhatnak arról. Az osztrák uralom egyetlen valószínűsős célja tehát az ország gazdasági kiszípolozása.

Ha megvizsgáljuk most Madách nemzetiségi kérdésre vonatkozó elveit, akkor azt láthatjuk, hogy a Közép- és Kelet-Erőpára a következő száz esztendőben annyi szenvedést zúdító nyelvi- vagy kulturális nacionalizmus helyett, a Nyugat-Európára jellemző – s a legértékesebb formában a francia fejlődésben jelentkező – államnacionalizmus felfogását vallotta. Eszerint az államhoz való állampolgári hűség alapja nem az azonos kultúrához – nyelvi vagy vallási közösséghez –, hanem az azonos *politikai közösség*hez való tartozás, amely egyenlő szabadságokban és jogokban részesíti tagjait, és igazságosan osztja meg a közterhetek, „minden feudális visszaemlékezések megszüntetésével”.

Madách lelki szemei előtt tehát egyáltalán nem a történeti államkeret fenntartásának idejétmúlt ábrándja lebegett, mikor úgy vélte, hogy a nemzetiségi kérdést éppen a magyarok tudják megoldani, hiszen egy modern, forradalomban összekovácsolódott politikai közösségben való részesedést kínálhatnak a nemzetiségek számára, szemben az erőszakos beolvasztást célzó, és az „oszd meg és uralkodj” hazug politikáját folytató Birodalommal.

Mint említettük tehát e két politikai téma – a Bach-rendszer bírálata és a nemzetiségi kérdésben való állásfoglalás – szövődik allegóriává a *Civilizátor* cselekményében. A szín a főszereplő, István bácsi, a falusi gazda portája,

háttérben a lakóházzal, mellette kutyával. Itt él és dolgozik a gazda a különböző nemzetiségű cselédeivel: Janóval (tót), Urossal (rác), Mitruléval (oláh), Carlóval (olasz), Miskával (magyar) és a német szolgálólánnyal, Mürzllel.

A mű egy joginak minősíthető eljárással kezdődik: este a mezei munkából hazatérve István gazda a sikeres napot értékelve megemlíti, hogy mindenki munkájával elégedett, csak Uros volt engedetlen, amiért megrovást érdemel:

*„Ki jó szándékú intésemre se
Fogad szót, sőt gorombán válaszolt.
Ti tudjátok, mi büntetést szabott
Ily tette rég megszentelt házirend”.*

A büntetést tehát jó szándékú intés előzte meg. A házirend régi, megszentelt, azt ismeri mindenki (lásd. a már említett ősi magyar jogfelfogást, vagy: „pusztai alkotmányt”). A büntetés az, hogy kizárják az esti közös vacsorából. Kap enni, de nem a nagy asztalnál, hanem külön, az udvari hársfa alatt. Uros elfogadja a büntetést, sőt, igéri, hogy nem tesz ilyet máskor.

Ekkor azonban egy hívatlan idegen, Stroom érkezik, s rögtön nekifog, hogy a cselédeket István gazda ellen fordítsa. Miután hamis ígéretekkel és talizmánok osztogatásával a maga oldalára állítja a cselédeket, Stroom átveszi a ház irányítását, majd nagy kísérletbe kezd: új államigazgatást épít ki a szolgák és a svábogarak bevonásával.

A svábogaraknak jut Stroom „mester” dicsérete, hálásak azért, hogy *„Ma ismét új bazát szereztél!”.*

Cserébe biztosítják, hogy híven járnak el ügyeiben, *„Befurakodva minden zugba,
Mi, a civilizációnak
Ellentállhatatlan hordozói.”*

Stroom leltárt készít a házról, majd nekilát itélni Uros *„nevezetes és bonyolult”* ügyében, hogy lássák a szolgák, *„Mi az igazság, mit nem ismeretek”.* Uros hiába mondja, hogy az ő ügye se nem nevezetes, se nem bonyolult, s már rég vége is van. István megjegyzi, hogy Uros a büntetését is kiálta már. Stroom szerint az ügynek addig nincs vége, amíg ő nem akarja és barbárnak nevezi a korábbi eljárást.

Stroom nem vesz részt a munkában, hanem lefoglalja a maga és kísérői, a svábogarak hada számára a házat, és minden hivatalt a svábogarakra bíz. A cselédek rájönnek, hogy Stroom becsapta őket, s csak újabb és újabb módokat eszel ki arra, hogy pénzüket elszedje tő-

Lábjegyzet

- Moór Gy: Az ember tragédiája jogbölcseleti megvilágításban. Napkelet, 1923. 615-627.o.
- Szerb A.: *Magyar irodalomtörténet*. Révai, Budapest 1935. 388.
- Moór: i. m.
- Kerényi F.: *Madách Imre*. Kalligram kiadó, Pozsony 2006. 177.
- Uo.
- Szerb: im., 390.
- Goethe: Faust Ötödik felvonás, A palota nagy előudvara. Ford: Jékely Zoltán, Kálnoky László
- Moór: i. m. 616.o.
- Uo. 618.o.
- Előadás 1945. június 26-án a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Megjelent: a Demokrácia c. kötetben (Budapest, 1945, 96–109.o., valamint Moór Gyula: Tegnap és holnap között c. tanulmánykötetében (Budapest, 1947, 34–43.o.).
- Szabadfalvi József.: Jogfilozófusok a demokráciáról. – Moór Gyula és Horváth barna részvétele az 1945-ös. demokrácia-vitán”. http://jogunidebhu/bibo/articles/tanulmanyok/szabadfalvi_jogfilozofusok_a_demo.htm
- Uo. 618.o.
- Uo. 622.o.
- Szerb: i m. 390.o.
- Moór: i. m. 626.o.
- Uo. 625.o.
- Uo. 625.o.
- Uo. 626.o.
- Uo. 627.o.
- Uo. 627.o.
- Kerényi: im. 165.
- Lukács Gy.: Madách Tragédiája. *Szabadföld* 1955. március 27, április 2.
- Vö.: [http://konzervativok.blogspot.com/2008/06/madach-ellenforradalma.html].
- A következőkben e témakör tárgyalásánál elsősorban Mészáros Zoltán kutatásaira támaszkodom. Lásd Mészáros Z.: A Bach-korszak kritikája. [http://www.madach.hu/MadachIThonlap/tanulmanyok/Szimpozium%20XII/mesaroszoltan.htm]
- Madách Imre Összes Művei* II. Révai, Budapest 1942. 683–684.
- Bibó István elemzésében arra mutat rá, hogy éppen ezt az egyszerű felismerést tévesztette szem elől a magyar poltikai elit a kiegyezéssel. Vö. Bibó I.: Eltorzult magyar alkat, zsákutacs magyar történelem. In Huszár T. – Vida I. (szerk.): *Bibó István válogatott tanulmányai* II. köt. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1986. 569–620, különösen 582–96.
- Tegyük hozzá: a nagy felfedezések korától napjainkig, vajon melyik gyarmatosító hatalom mondott volna le erről az igazolásról?
- A szennyirat eljutott Széchenyi Istvánhoz is, aki minden egyéb munkáját félretéve tollat ragadott, és még 1857 őszén németül (*Ein*

Blick auf den anonymen „Rückblick”, welcher für einen vertrauten Kreis, in verhältnissmäßig wenigen Exemplaren im Monate October 1857, in Wien, erschien Von einem Ungarn címmel), majd a következő év tavaszán magyarul is megírta cáfolatát (Egy pillantás a névtelen Vissza pillantásra”, mely 1857. október ha–vában Bécsben bizalmas kör számára, aránylag kevés példányban jelent meg. Írta egy magyar ember.)Mészáros Zoltán elemzésében kimutatja, hogy Széchenyi és Madách az egyéb

politikai kérdések megítélésében köztük lévő nézetkülönbségek ellenére lényegében azonos álláspontot foglalmaztak meg ebben az ügyben. Vö. Mészáros: im.

^[3] A mű végén pedig a civilizátor maga is belátja:

„Az államalkotás nem kenyerem
Eszméim dicső volt, büszke, nagyszerű:
az egységes erős monarchia,
De a prakszisban az enyv gyenge szer;
Csunyául szétment, amint ráütöttél.
Romantizmushoz térek vissza hát,
Keresztyén művelődés tudományom,
Kozmopolitizmus a mesterségem.”

^[3] Vö. Bibó I.: A kelet-erőpai kisállamok nyomorúsága. In Huszár T. – Vida I. (szerk.): *Bibó István válogatott tanulmányai* II. köt. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1986. 185–265, különösen 187–198.

^[32] „Korunk feltűnt eszméi közt kétségkívül legkitűnőbb helyet foglal el a nemzetiségek kérdése. Mégpedig sajtáságos viszonyainknál fogva különösen nálunk. S úgy látszik a magyarnak világtörténeti hivatása, mely őt a népvándorlások nagy országútián jelen veszélyes helyére örül állítá, mely őt mint elpusztítha tlatlan anyagot oly törzsek közé ékelé, melyeknek összeolvadása talán a jelen civilizációt is fenyegetné, mely a betörő izlám ellen a szabadság s keresztényiség védbástyájuál állítá őt – most ismét arra utalja, hogy a nemzetiségi kérdést, mely még sehol meg nem fejtett, ő fejts meg a jog alapján, a szabadság érdekében.” – mondja erről Madách *A nemzetiségek ügyében* tartott beszédében. Madách: im. 694–695.

^[33] Arisztophanész a Periklész híres demokráciáját követően újra hatalomra kerülő arisztokraták elé tartott görbe tükröt, kigúnyolva humortalan gőgűket, a hatalomhoz való viszonyukat, erkölcsüket. Nem véletlenül választotta tehát Madách Arisztophanész „modorát” írása eszközüél, emellett az antik szín játékok kötelező formai kellekével, a „Kar”, valamint a strófa és antistrófa alkalmazásával is remekül élt Madách. Erről lásd még Mészáros: im.

^[34] Egyik jellemző mai megnyilvánulásához lásd pl.: Zombor Ferenc: Társadalmi kontroll és adatvédelem - jogszociológiai megjegyzések a „miskommandó” nevű adatgyűjtéshez (Kontroll, 2003. 1. szám, 112–119.o.)

^[35] Swift: Gulliver utazásai, hatodik fejezet, ford.: Karinthy Frigyes http://mek.oszk.hu/08300/0835/08351.htm

^[36] Kerényi E. ...e küzdés maga”. [http://www.napkut.hu/naput_2002/2002_02/003.htm]

lük. Mikor azonban Mürzl visszautasítja a rá szemet vető Stroomot, a civilizátor bosszúból kitalálja, hogy minden leányt lakat alá tesz, s a férfiakat csak díj ellenében engedi be hozzájuk, akkor ezt már István gazda se tűrheti tovább, és a fellázadt cselédek élére áll. Közös erővel visszafoglalják a házat, a légycsapóval felfegyverkezett cselédek pedig kiűzik a svábbogarak hadát. Stroomnak azonban nagylelkűen megkegyelmeznek a vidám győztesek, de vissza kell térnie eredeti foglalkozásához, s neki kell a mulatsághoz a zenét szolgáltatnia.

Madách Arisztophanészhez méltó humorral gúnyolja a Bach-rendszer, kezdve Stroom alakján (akinek neve is utalás a miniszter nevében szereplő, rokonértelmű Bach szóra), aki két kuya által húzott, iratkötegekkel teli taligán érkezik, majd végül távozik a svábbogarak őt kíséző karának panasza mellett:

„Óh tisztviselők szent Mekkája,
Szerencsétlen flótások vágya,
Arany gallérok Kánaánja,
Szent Svábia ledűlsz örökre”

Fentebb már jeleztük, hogy a darabnak van egy jogbölcseleti szempontból is figyelemre méltó rétege, hiszen a cselekménybe jogi elemek is beleszővődnek: Stroom egyik első intézkedése, hogy Uros megrovásából büntető pert kreál (aki pedig, mint láttuk, tudomásul vette a büntetést), s kishíján halálra ítéli a vádlottat. Mürzl amnesztiát kap kérése nélkül is a civilizátortól – ragyogó szemének köszönhetően –, de nem derül ki, hogy milyen cselekmény miatt folyt ellene eljárás. A per végeztével Stroom rá akarja venni István gazdát, hogy kárát polgári perben érvényesítse, amiről azonban még a svábbogarak kara is igyekszik Stroomot lebeszélni, mivel annak végét senki nem győzi kivárni.

István eláll a pertől, inkább egyezséget köt a szolgálóval, ám ezért is fizetnie kell. Passzusa (igazolványa) nincs azonban, se keresztlevele, Stroom szerint tehát így talán meg sincs születve. Emiatt végső soron pörölni sem szabad, s megjegyzi: „Az egyes vesztet, hogyha nyér a köze”. István: „S ki az a köze, ha mind vesztünk miatta?”. Még szerencse, hogy gyanítva e hiányokat, Stroom hozott magával s kieszott mindenféle papirosokat (marhapasszus, fegyverengedély, névösszeírás, birtokív, adókönyv, keresztlevél, oltási bizonyítvány). Mindezt azonban fizetni kell, István hiába jelzi, hogy szegénységük miatt nem telik ezekre:

„Inkább kérem kevesebb kormányzatot,
Hogy nekünk is maradjon valami.”

Stroom a konstitúciót megalkotó Szent István napja helyett Zsófia nevenapját teszi (állami) ünneppé, mivel: „Kendervetések védőszente ez”. Az indoklás szerint „a kender minden rendnek talpköve”: kormányoz, mert papírt ad; igazságot tesz a kötel képében; és bankópenzként forog. Maró gúny, közvetlen utalás ez Zsófiára, Ferenc József anyjára és birodalmára.

Stroom működését követve tehát képet kaphatunk „civilizált” igazgatási jogról is, melynek lényegét az teszi ki, hogy a nyomtatványokon minden rubrika ki legyen töltve (nem számít, hogy a sárba esett ökör elpusztul, a mentés helyett az új apparátus a helyszínen „protokól” megírásával van elfoglalva), és minden helyzetre elő lehet kapni egy „fapátenst”, ha az még véletlenül nem lenne szabályozva. Természetesen a kiosztott sok papírról, igazolványról és a perekről kiderül, hogy mindez csak arra jó, hogy Stroom pénzt zsebelhessen be különféle jogcímeiken a háznéptől.

A mű összes jogi részletének elemzése alaposabb jogtörténeti kutatást érdemel, de a szerző szándéka felületesebb olvasó számára is nyilvánvaló: Madách szembeállítja a hagyományos magyar szokásjogot az észjogi szellemben fogant osztrák joggal, pellengérré állítva a gyakorlati társadalmi igényektől elszakadó politikai és jogászai racionalizmus értelmetlenségét.

További színes és a jogi szimbólumok jelentőségére mutató adalék, amint Uros az eljárás során kifogásolja, hogy a Stroom által használt pecsét miért kétféjű sast ábrázol. Nem érti, hogy egyrészt miért ez az „igazságszolgáltatás” jelképe, másrészt miért kétféjű? Kifejti, hogy a sas ott gyülekszik, ahol dög van, a kétféjűségről pedig megjegyzi:

„S nem tetszik nekem az olyan igazság,
Mely mind előre, mind hátra tekint.”

Érdekes megjegyzés ez a mai olvasónak a letakart szemű Iustitia szobor vonatkozásában, különösen, ha párhuzamba állítjuk egy másik irodalmi példával, a Gulliver által leírt liliputi „Iustitia”-szoborral:

„Nagyon csudálkoztak, mikor elmondtam, hogy a mi törvényeink betartására büntetésekkel kényszerítik az embereket, ellenben betartásukat nem jutalmazák. Birósági épületeikben az Igazságot éppen azért hét szemmel ábrázolják a liliputiak, kettő elől, kettő hátul, fent is, kétoldalt is egy-egy, jelezve, hogy az Igazság körültekintő: jobb kezében nyitott aranyzacskó, bal kezében hüvelyes kard, jelezni, hogy inkább szeretne jutalmazni, mint büntetni”.

Mindezeket túl arról sem szabad elfeledkezünk, hogy ezek a jogi mozzanatok sajátos jelentőséggel bírnak a mű po-

litikai mondanivalója szempontjából, hiszen láttuk, hogy Madách politikai elveinek megfogalmazásában milyen nagy jelentőséggel bír a jogegyenlőség eszméje.

4. A Tragédia és a Civilizátor kapcsolata

Végezetül egy gondolat a *Tragédia és Civilizátor* viszonyáról, mely napjainkban is foglalkoztatja az irodalomtudomány művelőit, már csupán a keletkezésük egybeesése miatt is. Az egyik közkeletű nézet szerint, melyet Kerényi Ferenc is képvisel, a *Civilizátor* megírására csupán azért volt szüksége Madáchnak, hogy megszabaduljon a hétköznapi gondoktól, s mintegy kiírja magából a Bach-rendszer miatti felháborodását, aminek így már nyoma sincs a Tragédiában.

Valószínűleg ez a kérdés azonban ennél bonyolultabb. Gondoljunk csak arra széles körben elfogadott nézetre, miszerint Madách történelem-filozófiai elképzeléseit Hegel bölcséletére alapozta. Számos elemző kimutatta a Tragédia történeti sínein közötti dialektikus viszonyt. Ha ez így van, akkor hogyan értsük a Civilizátor alábbi sorait:

„Stroom
[...] Szólj barátom; ismered-e Hegelt?”

István
Nem én.

„Vidulj, gyászos elme!”

HETEDHÉT

Deák Mór

Nem megy, nem sikerül, nem tudom. Nagybátyám tenyerébe temette az arcát. Az előbb a pálinkásbutykos is úgy nézte, mint ha erőt kéne gyűjtenie ahhoz, hogy meghúzza. Pedig az ő ereje éppen hogy a pálinkásbutykosban kotyogott, csodalámpa helyett egy butykosban. Szellem azért előfordulhatott benne, mert a Pityu reggel még vörös és bedagadt szeme a butykos háromszori kézbevétele után csodalatosan kitisztult, krákogása értelmes beszéddé alakult és addigi imbolygó mozgása is megváltozott.

Tényleg erőtlennek tűnt, odaléptem hozzá és a kezébe nyomtam az erejét.

Nem megy, rázta a fejét.

Olyan volt, mint az őszi légy, zavarodott, lassú és fekete, ilyenkor valahogy mindig fennsőbbeségek hatott a hangom, úgy, mint most is, amikor megkérdeztem:

– Mi nem megy?

Rámemelte a tekintetét, kiszabadította a szellemet a butykosból, krákokott és valahogy félve kérdezte, mint ahogy a Katival szokott beszélni, akit háromszor vett feleségül,

– nem nevensz ki?

Most már kíváncsi voltam, nem szokott ez az én nagybátyám ilyen nagy feneket keríteni a dolgoknak, ha kellett, sírt, ha kellett, nevetett, de dolgoztatni meg lustálkodni is szokott, volt, hogy elengedte az asszonyt, volt, hogy visszafogadta, engem is szeretett, ha elvert, most már kíváncsi voltam, csak nem a Mamakettó kért tőle valamit? Talán, hogy ne igyon? Vagy nekem ne adjon?

– Nem hát – feleltem, kivettem a

kezéből a pálinkát, simán hagyta, nem jó jel, gondoltam, a butykosban tényleg lehetett valami szellem, mert a szememet mindig kifényesítette, csillogott, ha ittam, ez volt benne az egyedüli jó,

– nem tudok hetet lépni.

Leesett az állam, úgy meglepődtem, hogy cikákolni kezdtem, a Pityu dühösen meredt rám, ezen nincs semmi röhejes, így hát röhögni kezdtem, fenyegetően nézett, fulladoztam a röhögéstől és a pálinkától, nehem tuhuds, fáj a hasam, nehem hetet, léhépnihi, a pofon nagyot csattant, bámultam rá, hogyhogy nem tudsz, hát úgy, hogy nem tudok.

Mutasd, mondtam, erőt kértünk a butykos szellemétől, a nagybátyám színpadiasan körbematott, inkább az udvaron, mondta, és dülöngélve kifele indult.

Ohó, mondtam magamban és számolni kezdtem a lépéseit, egy, elérte az asztalt, kettő, három, megkerülte az széket, négy, öt, kinyitotta az ajtót, jössz, nézett rám, bölintottam, de hát kezdhettem előlről a számolást, két lépcső, egy, kilengés balra, kettő, most jobbra, háromnál megállt, kezdhetjük?

Éreztem, hogy ez neki valóban fontos, így hát nem is fog rámszólni, különben is nálam volt a butykos, hát meghúztam,

– kezdjük.

A nagybátyám fölemelte a lábát, hangosan számoltam, ceegy, letette, fölemelte a másik lábát, keeettóóó, letette, számoltam tovább, haaat, fölemelte a lábát, hátrafordult felém és ettől elesett.

Látod?, mondta szemrehányóan, nem tudok hetet lépni.

Stroom

Hogy érted hát meg terveimet,
Csak azt a szubjektív- és objektív,
A pozitív- és negatívot tudnád.
Teszem ha az ember a pozitív,
Mi kívül van negatív – nem ember.
Értetted-e?

István

Igen. – Ember vagyok,
Te kívülem – nem ember, vagy gazember.

Stroom

Szofizma volt, szofizma, Istenemre!
Hol a morális, a közérzet benned?
Ez nem germán-keresztény eszmelánc!”

Mindenesetre a fentiek nem úgy hangzanak, mintha Madách feltétlen tisztelője lett volna Hegelnek. Az ellentmondás feloldásaként felvethető az a gondolat, hogy talán Madách elfogadta Hegelnek azt az eszméjét, hogy a dialektika ragadja meg a történelem mozgástörvényét, azonban Hegellel ellentétben Madáchnak kételyei voltak abban a vonatkozásban, hogy a történelmi mozgások valóban fejlődést jelentenek.

E ponton csatlakozhatunk Mészáros Zoltán meglátásához, aki úgy véli, hogy a *Tragédia* és a *Civilizátor* legmélyebb mondandója közös töről fakad. Mindkettő arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon a civilizáció mennyire vitte előrébb az Embert? Tegyük hoz-

zá, hogy e kérdés az 1859-től napjainkig eltelt időben a Madáchnál kevésbé plasztikus és önálló gondolkodók – mondhatni: mindnyájunk – számára is egyre nyomasztóbbá vált. Éppen ez adja mindkét nagyszerű mű mai érvényességét.

Csbai Andrea csak egyszerűen

csendes ez a ház
csak a szél járkal ki-be
otthon érzi magát
hazajár a szíve
a tél fázik odakint
nincs meleg kabátja
a nap is csak legyint
a maga útját járja
az éjszakák fagyosak
a fák aludni térnek
az Isten sem hisz
saját szemének
halott ez a város
arca sincs az égnek
üres a szeme is
mint a megdermedt
verébnék

voltál és elaludtál? Nem tudom, recsegett a homok a kiszáradt patakmederben, na akkor lássuk.

A nagybátyám nekikészült, egy, zúgta a férfikórus, kettő, hajrá!, Pityu!, hatnál megakadt, a Rontó bácsi lökött rajta egyet, elesett és már nem is kelt föl.

Sok pálinka elfogyhatott, jöttek mások is megnézni, hogy a Pityu hogyan nem tud hetet lépni, egyre többen voltak azok, akik szintén kipróbálták, és már nekik sem ment, röpködtek az ötletek, húzták-vontákolták a nagybátyámat, a gólya viszi a fiát sem vált be, végül a Kemecsei bácsi, akinek hét lánya volt és egy fia sem, mégis a legokosabbnak számított a faluban, azt mondta, öt meg kettő.

A zúrvarban először meg sem lehetett hallani, így a Kemecsei bácsi elordította magát:

– Öt meg kettő!

A hirtelen csöndben a Pityu szólalt meg először, mit mondtál? próbáld ki, ragyogott a hétlányú ember, öt meg kettő!

Igaza van, ordított föl mindenki, ne hetet lépj, lépjél ötöt meg kettőt, hatot meg egyet, négyet meg hármát, kettőt meg kettőt meg hármát, a nagybátyám kipróbálta, ment neki, örömjongott az egész udvar, öt meg kettő, üvöltöttek, a Pityu lelépte, hat meg egy, a Pityu lelépte, egymás nyakába borultunk, négy meg három, de arra már nem emlékszem, ki mikor ment haza, csak arra, hogy amikor a bokor tövében felriadtam, a nagybátyám még mindig az udvart rötta a hatalmas hold alatt, öt meg kettő, lépegette ki, hat meg egy, ujjongta, négy meg három, de én álomba zuhantam újra, mintha rámszámoltak volna.

és háromszor visszajött? Vagy a hét disznó, amit elloptak, mikor kondás

„REMÉNYT, KITARTÁST ÜZEN...”

BESZÉLGETÉS SERFŐZŐ SIMON KÖLTŐVEL RATKÓ JÓZSEFRŐL

Babosi László

A Miskolcon élő Serfőző Simon költőt, szerkesztőt, a *Hetek* költői csoportjának legfiatalabb tagját, aki „civilben” a *Felsőmagyarország Kiadó* vezetője, nem kell bemutatni az irodalmat kedvelő olvasóknak, hiszen verseivel, drámáival s különböző műfajú írásaival az 1960-as évek elejétől folyamatosan jelen van a magyar irodalmi közéletben. Ratkó Józsefhez több évtizedes barátság fűzte. Az alábbiakban a nagykallói költőhöz kapcsolódó személyes emlékeiről faggatjuk.

Kedves Simon, képletesen szólva Te és Ratkó József az Új Írás című, 1961-ben frissen alapított folyóirat hasábjain találkoztatok először, hiszen téged 1961-ben három verseddal és rövid önéletrajzoddal Váci Mihály mutatott be, s attól kezdve rendszeresen publikáltál a folyóiratban. Ratkó szintén ebben az évben Váci segítségével két epigramma közlésével kezdett el publikálni az Új Írásban. Valóságosan mikor és hol ismerkedtetek meg?

Először az *Új Írás* szerkesztőségében láttam Ratkó Jóska-t, ahol az egyik szerkesztővel, Farkas Lászlóval váltottam néhány szót, s elbúcsúzva tőle, kilétem az egyik széken térdén táska-t szorongató fiatalemberre lettem figyelmes. Amikor Laci kikísért, megkérdezte tőlem, hogy tudom-e, ki volt az, aki az ajtó mellett ücsörgött. – Nem tudom – válaszoltam. Ő Ratkó József – világosított fel, de akkor – bevallom –, a nevére nem kaptam fel a fejem. A szerkesztőségbe akkoriban sokan jártak be magamfajta pályakezdők, s számomra egy volt a sok közül.

Ez mikor történt?

Pontosan nem tudom megmondani, de kikutatható, mert nem sokkal utána, egy-két hónap múlva jelent meg az *Apám* (Apám elitta mindenét...) című verse az *Új Írásban*. Talán épp ezt a versét hozhatta, s Váci Mihályra vártakozott.

Ez a vers 1965 júniusában jelent meg.

Ezek szerint 1965 tavaszán láttam őt először. A következő, immáron valódi találkozásunk a katonaságtól történő leszerelésem s Miskolcra költözésem után történt 1967-ben. Akkor már megjelent Jóska első könyve, a *Félelem nélkül*, amit nagyon jó kötetnek tartottam.

Mi fogott meg verseiben?

Tiszta beszéde, elementáris erejű, földből vétetett szavai. Elhatároztam, hogy verset kérek tőle az itteni folyóirat, a *Napjaink* részére, aminek akkoriban eléggé vegyes színvonalú volt a líra-rovata. Ezzel a kezdeményezéssel szerettem volna felhívni a *Napjaink* szerkesztőinek figyelmét azokra a fiatal költőkre, akikkel szellemi-lelki rokonságot érztem, s akik szerintem a legérzékenyebben, leghitelesebben, s művészi leg is a legérettebben reagáltak a vidék megrázó változásaira, a falvakból, a tanyaíráról elüldözöttek földönfutó sorsára.

Ekkor már a Napjaink szerkesztőségében dolgoztál, vagy még csak bejártál a szerkesztőségbe?

Az egyik munkáskerület népművelési felügyelője voltam abban az időben. Sok értelmét nem láttam ennek a munkának, s szerettem volna bekerülni a folyóirathoz, nemcsak írni bele, hanem rávenni a lap vezetőit arra, hogy kikre lenne érdemes figyelniük. Ezért írtam a levelet, és mit ad Isten, Jóska válaszolt, küldött verseket. Boldogan mutattam

Kabdebó Lórántnak, hogy nézze meg, ezek az igaziak! Meg voltam győződve róla, hogy azokkal a versekkel szemben, amelyek a *Napjainkban* megjelentek az akkoriban futtatott költők tollából, Jóskaéi messze-messze jobbak voltak.

A versek megnyerték Lóránték tetszését és elkezdtek közölni őket. A címük most nem jut eszembe, csak az *Aszályra* emlékszem, ami akkor négy versszakos volt, de a kötetben kettőre változtatta, majd mégiscsak visszaállította az eredetire. Tehát Jóska elkezdett rendszeresen publikálni a *Napjainkban*. Levélváltásunk után nem sokkal egyszer csak dörömbölnék korán reggel lakásunk ajtaján, kikukkantok az ablakon, és felismertem azt a költőt, Ratkó Józsefet, akit az *Új Írás* szerkesztőségi szobájában láttam. Megjelenése igen nagy meglepetést okozott – s nem csak azért, mert korán reggel jött, hanem szavaival, a habitusával pillanatokon belül áthangolta a lakásunkat. Nem győztem magamhoz térni.

Ezt úgy érted, hogy Ratkónak erős kisugárzása volt, ami nagy hatást gyakorolt rád?

Jóska hozzám képest magas, egyenes szálú ember volt, s ahová betette a lábát, meglevenedett körülötte a levegő, vibrált minden. Ezt a meglepetészerű reggeli látogatását aztán követte a többi. Felült Nagykállóban a legkorábban induló vonatra, Nyíregyházán átszállt egy másikra, s egy-kettőre Miskolcon termett.

Többet emlékeznek hasonlóan vissza. A nemrég elhunyt debreceni költő, Kiss Tamás, aki atyai jó barátja, mentora volt Ratkónak, említette neked, hogy hozzá-

juk is gyakran így kopogtatott be az ablakon lehetetlen időpontokban, pl. reggel hét körül, előzetes bejelentkezés nélkül: „Jó reggelt Tamás bácsi! Verset hoztam, tessék megnézni őket!”

Szerintem ez nagyon jellemző volt rá, de az is, ahogy berobbant az emberek életébe. Akivel kapcsolatba került, abban kitörülhetetlen nyomot hagyott. A Jóskaival történt találkozásaink alkalmával hosszú beszélgetésekbe bonyolódunk, közben jöttünk-mentünk a városban, aminek aztán kocsmezés lett a vége. Tele volt erővel, dinamikával, mindig volt valami izgalmas témája, ügye. Engem ugyanazok a dolgok foglalkoztattak, mint őt, a lényegi kérdésekről ugyanazt gondoltuk, csak ő rámenősebben fogalmazott, ha tetszik, kíméletlenebbül. A koránál fogva jóval több tapasztalata, rálátása volt. Sokat beszélt a helyi, a nagykallói és szabolcszatmári hatalmasságokkal való viaskodásairól, szidta a meghunyászkodókat, a behúzott nyakúakat. Úgy gondolom, hogy hozzám is, mint ahogy másokhoz is, azért kopogtatott be, mert szellemi társakat, szövetségeket keresett, az azonos élményűeket és véleményűeket. Azokat kerestem én is, mert nézetekkel szomszorosra nagyon egyedül éreztem magam a miskolci idegenségben. Ratkónak is azért írtam azt a bizonyos verskérő levelet, hogy társakat tudjak magam mellett. Rendkívüli módon örültem kettőnk találkozásának. Nekem, a jó néhány évvel fiatalabbnak jó volt a közelében megtapasztalni, hogy miként viselkedik egy befutottabb, felkészültebb költő. Látni, figyelni azt, hogyan igyekszik eligazodni abban a szöcséplő világban, amelynek szűrt a pelyvéje, fojtogatott a pora.

Váci Mihály az Új Írás révén mindkettőtöknek igen sokat segített. Hogyan látod a szerepét?

Nagyon nagy izgalommal olvastam mindig, ha valamely munkája megjelent, tűz volt bennük, lendület, szóki-mondás. Ez utóbbi miatt később ellen-érzések támadtak bennem: egyik-másik versét túl direktnek éreztem. Főleg azt követően, hogy megismertem Juhász Ferenc költészetét, s Nagy László is újra publikálni kezdett. Ennek ellenére minden sorát, megnyilatkozását hitelesnek tartottam, tartom ma is. Azon szoktam néha eltűnődni, hogy az akkori politika mennyiben tudta őt kihasználni, a tisztességét, tisztaságát, becsületességét. S ő erről tudott-e? Ha tudott is – amiben biztos vagyok –, akkor sem tehetett mást, mondta a magáét. Mondta lobogós lélekkel, a szegények mélyből felkapaszzkodásának reményében, majd végképp elkomorult a költészeté. Megérezte, az utak nem jó felé mennek. Viszont nem szólt, nem tudok róla, hogy szólt volna a *Gulágokra* elhurcolásokról, erőszakos tévészervezésekről. Persze ezek tabutémák voltak. A sorok között azonban talán nyomára lehetne lelni, mit gondolt ezekről a megrotont, hazug, szomorú időről. A hagyatékában maradt írásai, levelei – ha maradtak ilyenek – még árnyalhatják a róla kialakított képet. Hiszen 1956-ban írt naplója is csak mostanában került elő. De hát Váci Mihály nem tartozik az emlegetett, újra felfedező költők közé – inkább azok közé, akiket leírtak. Noha meggyőződés, munkássága maradandó értékű. Illyés Gyula, Németh László, s a vele egykorú pályatársai elismeréssel, szeretettel írtak róla. Akárcsak később Utassy József, Ratkó József, s mások is. A hozzá, róla szóló versek tanúsítják, méltó a megbecsülésünkre. Kötött kompromisszumokat, amikért nem ítélem el, hiszen tenni akart, szólni, dolgozni másokért, s ahhoz tér, lehetőség kellett. Például az *Új Írás*, ahol az 1956 után elhallgatott és elhallgatott írókat visszahozhatta az irodalomba. Vállalt kemény harcokat, fiatalokat indított el az irodalomba. A *Heteket* például, de még ezen túl is jó néhány név köthető hozzá, a *Kilencek* költői, s még sorolhatnám. Az érdemei elvitathatatlanok és tiszteletreméltóak.

*Hogyan látod azt az antagonisztikus ellentétet, amit az 1956-os versei és feljegyzései, illetve az 1957-es szereplése, a *Tűztánc-antológia* mutat?*

Váci Mihály a fényes szellők nemzedékéhez tartozik, mint Juhász Ferenc és Nagy László is. Mindegyiküket megérintette az az eszme, amely szavakban a szegénység felszámolását tűzte ki céljául, a földosztást, és az „alulso Magyarország” fölemelését. Később azonban ráeszméltek, hogy itt egy nagyon nagy átverés történik. Minden biztonnyal erre Váci is rádöbrent, de nála mégsem tapasztalható olyan minden hiter és illúziót átértelmező katartikus felszámolás, mint nemzedékterárai ré-

széről. Verseiből nem katarzist, hanem elragadottságot olvasok ki, azt a hitet, hogy fel lehet emelni az embereket, mind anyagi, mind szellemi értelemben. S valóban, akik szakadásig dolgoztak, haladtak valamire, volt jele a felemelkedésnek, mert az a nyomor és óriási szegénység, ami a háború utáni időköt, meg az ötvenes évek elején a beszolgáltatások idejét jellemezte, kezdett eltűnődni. Az viszont kevésbé jelent meg Váci verseiben, vagy csak áttételesen, ami a szovjet erőszakkal ránk erőltetett kommunizmussal kezdődött: a magyarságtudat felszámolása, az önálló gondolkodás, kezdeményező-készség kiirtása, kolhozosítása a magántulajdonnak, azután a tanyaelenesség és sorolhatnám. Az *Eső a homokra* című kötetének verseiben tűnnek föl azok a töprengések, hogy az emberek micsoda erkölcsi rombolás elszenvedői, hogy mi történik a lelkekben.

Ratkót a fényes szellők kábulata nem érintette meg.

Ha Budapesten született is, többnyire vidéken élt. Középről érkezte a szavak és a tettek közötti ellentmondást, a mindent elborító hazudozást, neki nem voltak illúziói.

Ratkó 1967 és 1973 között sokat járt Miskolcra. Rendszeresen publikált a Napjainkban, ahová fontos verseket adott, több anketon vett részt és Miskolc város irodalmi díját is megkapta. Több-ször felvetődött az a terv is, hogy családjával Miskolcra költözzik. Ez miért nem valósult meg?

A hivatalosság tartott tőle, s maguktól tisztas távolságban szerették tudni. Mi, akik a *Napjaink*-nál dolgoztunk, Zimonyi Zoltán, Kabdebó Lóránt, Gulyás Mihály és jómagam, meg voltunk győződve Ratkó verseinek nagyszerűségéről, hitelességéről, költői erejéről, és megpróbáltunk mindent megtenni azért, hogy kössük őt a laphoz, hogy legjobb verseit nekünk adja. Szeretjük volna, ha letelepedik Miskolcon, viszont a helyi párt- és állami vezetők ettől igen csak tartózkodtak, a fenntartásukat hangoztatták vele szemben.

Mik voltak ezek?

A szokásos szocialista nyelvi panelek érvelési rendszer. Ratkó elvtárs jó költő, de túl pesszimista, túl feketén látja a valóságot. A magyar valóság nem olyan, mint amilyennek ő látja, az csak egy kis szelete a valóságnak, és ő azt nagyítja fel, azt teszi általánossá, ez helytelen. Ezáltal amit mond, igaztalan. Bár nem tagadjuk, van igazságtartalma, de az kevés. Végül a miskolci letelepedéséből nem lett semmi. Akárcsak abból sem, hogy Tokajba költözött, mert egy időben szó volt erről is.

Egy statisztika szerint Ratkó 1974-ig 25 alkalommal jelent meg a Napjainkban verssel vagy versekkel. Összesen 40 verset publikált itt. Miért szakadt meg kapcsolata a Napjainkkal?

1975-ben Gulyás Mihályt végeredményben leváltották a főszerkesztői posztjáról, Papp Lajos került a *Napjaink* élére. Jóska őt még a szegedi egyetemi éveiből ismerte és – tudomásom szerint – nem voltak jó baráti viszonyban. Papp Lajos, bár soha sem becsülte alá Ratkó József költészetét, nem merete vállalni azokat a konfliktusokat, amiket Gulyás Mihály. Ratkó a hatalom emberének tartotta Papp Lajost, mint ahogy az is volt, s nem kevés fenntartással viseltetett iránta.

Az irodalomtörténetben közismert tény, hogy Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon neve egyet jelent az ún. Hetek költői csoportosulásával. Hogyan született meg a Hetek?

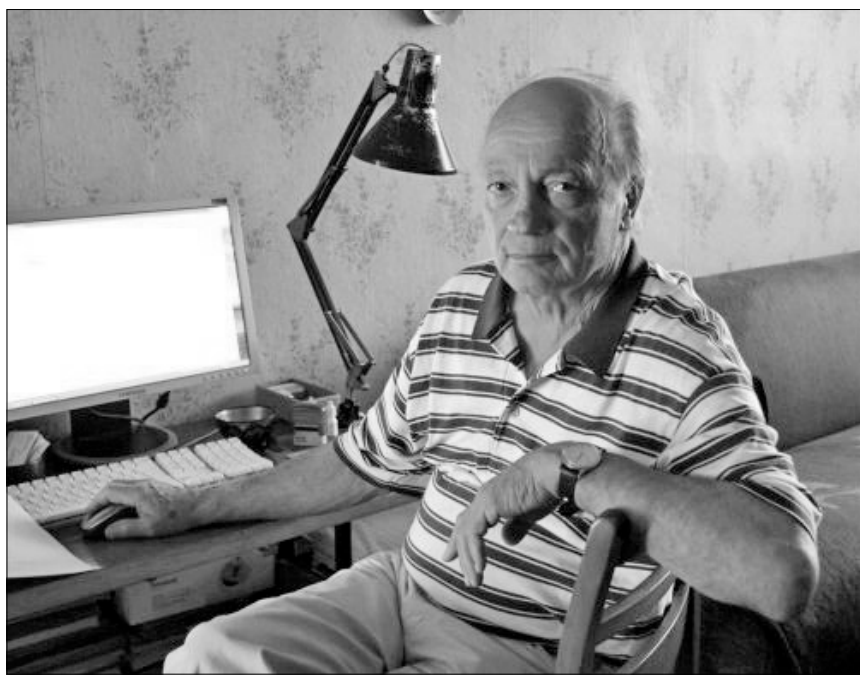
Kabdebő Lóránt „talált ki” és keresztelt el bennünket *Heteknek*. Az *Új Írásban* jelentkezett fiatal költők közül minket ítélte egybetartozóknak. Az egyik 1967-es számban szedte „csokorba” verseinket, amihez tanulmányt írt *Fiatal költők* címmel. S igyekezett össze is ismertetni a hét költőt. Hiszen én például Ratkó Jóska, Kalász Lacin kívül talán csak Ágh Istvánt is-

sőbb, valamelyik tokaji írótaborban találkoztam vele, rövid időre akkor is. Idegen maradt számomra, még ha jó néhány levelet váltottunk is egymással, amelyekben közvetlenül mutatkozott.

Ez számomra azért érdekes, mert „papíron” ő mindig tagja volt a Heteknek, viszont a nyilatkozataitokból az ő kívülállóságát lehet érezni. Ez miért alakult így? Esetleges politikai szerepvállalása miatt?

Ez utóbbi az összeismerkedésünk idején nem játszhatott szerepet, hiszen ebben az időben ő még tanított. Sokszor írtam neki levelet, verseket, elbeszélést kértem tőle, küldött is, de nem éreztem, hogy különösebben ragaszkodott volna hozzánk, kereste volna a barátságunkat. A politikai szerepvállalása idején talán még jobban érződött a távolságtartása, mint addig, ki tudja, miért. Pedig nem tettük szavát, mire adta a fejét. Az alkatából, habitusából fakadt volna az idegensége? Nincs rá válaszom.

Ratkóval is váltott néhány kedves hangú levelet.

mertem: ha jól emlékszem, az *Új Írás* által a *Százéves Éteremben* havi rendezéssel szervezett összejövetelek egyikén fogtam először vele kezét. Bella Istvánnal jóval később futottam össze. Buda Ferencel, Raffai Saroltával akkoriban még nem találkoztam. Hetünk közül nem volt olyan, aki személyesen ismerte volna mind a hat másik költőt. Sokáig mi tényleg csak verseinken keresztül értesültünk egymásról. S a többiekől tudom: mindenki örömmel olvasta a másik versét. Úgy éreztük, hogy erősítjük egymást. Ratkóval akkoriban gyakran mondogattuk, milyen jó lenne Buda Ferivel találkozni, bár ők ketten régebből fogva ismerték egymást. A hét költő találkozását végül Kabdebő Lóránt, Zimonyi Zoltán, Gulyás Mihály, tehát a *Napjaink* szerkesztősége és a *Miskolci Városi Könyvtár* is támogatta. A *Napjainkban* gyakran közölték egymás mellett verseinket, és a könyvtár pedig sokszor szervezett nekünk közös író-olvasó találkozókat Miskolcon, Edelényben, Mezőkövesden. Ezek nagyon jó hangulatú, tartalmas együttlétek voltak annak ellenére, hogy kiderült: mindegyikünk más és más egyéniség. Kalász Laci vidámságával, Ratkó Jóska az odamondogatásával, Buda Feri a szikárságával tűnt ki. Ágh Pista zárkózottabb, kevésbé megnyíló alkat, de amit mondott, arra érdemes volt odafigyelnünk. Bella István talán még nála is hallgatagabbnak mutatkozott, a közéleti kiállás idegen volt tőle, versei azonban lenyűgözték a közönséget. Bennünket is.

És Raffai Sarolta?

Ő egyetlen egy alkalommal sem jött el ezekre a találkozókra. Jóval ké-

nyilván azzal a szándékkal írhatott neki Ratkó, hogy érezze, odafigyelünk rá. Megjegyzem, Raffai remek verset írt szalonnai benyomásairól, amikor egyik írótabori kirándulás alkalmával megfordult Kalász Lászlóknál.

Szóval Kabdebő Lóránt összehozta benneteket, és hamar bekerültetek az irodalmi és olvasói köztudatba úgy, mint a „Hetek”. Volt „Hetek-tudatosság”, hogy ti vagytok Ratkó szavaival „az új magyar irodalom egyik jelentős vonulata”?

Ilyen nem volt, de éreztük az egymás iránti vonzalmat, érdeklődést. Egy kimondatlan egymáshoz tartozás tudatát. Ezt mi nem írtuk le. Összeterelt bennünket Kabdebő Lóránt, amiben segédkezett az *Új Írás*, majd a *Napjaink* is, s mi elfogadtuk. Nem volt ellenünk. Viszont emlékszem Ágh Pista megjegyzésére, amelyben ő „karámot” emlegetett, talán le is írta valahol, hogy nem tartja jónak a mi karámba terelésünket, ez ugyanis a beskatulyázásunkat jelenti. Igazat adtam neki, mert elejétől fogva kitértünk, hogy különböző egyéniségek vagyunk, különböző nyelv és világlátás jellemez bennünket. Persze alapvetően azonos élménykörből, azonos szociológiai valóságból jöttünk, de ahogy az élményeinket feldolgoztuk, az mindegyikünknek más és más. Össze akartunk tartozni, de a szabadságunkat is megőrizni.

Ratkó szerintem a „karámot” annyiban érezte szüknek, hogy kevesellte a benne szereplő költők számát. Ő, ha a Hetekről beszélt, akkor azonnal hozzátette Kiss Anna nevét, bele is írta a Heteket megéneklő Ha a részegség című versébe. Kiss Annán kívül még Várkonyi Anikót is emlegette és még jó néhány nevet felsorolt.

Igen, és akkor Ágh István Tandori Dezsőt hozta fel.

Akinek a neve elég furcsán hat ebben a felsorolásban.

Nincs ebben semmi rendkívüli, mindannyian tájékozódunk, kerestük – mondjuk – bővítenél költői esz-köztársunkat, a számunkra leginkább megfelelő kifejezőmódokat. S ha jól ítélem meg, Ágh Pistának volt egy korszaka, amikor úgy érezte, közel áll hozzá Tandori versbeszéde, világlátása. Kalász László a *Kalevala*, Ratkó a bal-ladák irányába igyekezett tájékozódni. Mindegyikünk a maga által megszabott irányt követte, nem kívántunk karámsodit játszani. Bár a folyóiratokban az egymás melletti szereplésünknek örültünk.

Ratkó levelezéséből kiderül, hogy már 1968 tájéka felmerült bennetek egy antológia kiadásának gondolata, és ezt követően jó öt éven keresztül állandóan visszatért ez az ötlet. A kötet lehetséges szerkesztőjeként felbukkant Ilia Mihály és Király István neve is. Miért nem valósult meg ez a kötet akkor?

Ez az előbb mondottakból következett: akartuk is, meg nem is. Egy antológia mindig fontos dolog. De ahogy Ratkó szerette volna pl. Kiss Annát bevenni, úgy Ágh István pedig Tandori Dezsőt, és a többiek – gondolom – további költőket ajánlottak volna, és kezdett partatlanná válni a névsor. Egy idő után felmerült, hogy Bata Imre lenne az antológia szerkesztője. Ő meg Galambosi Lászlót akarta bevenni a szerzők közé. S ettől kezdve már egyikőnk sem akarta a közös könyvet. Főleg azután nem, hogy egyszer, amikor Debrecenben jártunk, Bata szavaiban a fanyalgást éreztük. A meghasonlása akkor még nem volt nyilvánvaló, csak utána derült ki, hogy színt váltott, elállt a *Népszabadság* kritikuskának. Ekkoriban fordított egyet a velünk való gondolkodásán is.

Végül 1985-ben jelent meg Zimonyi Zoltán szerkesztésében és előszavával az első Hetek antológia, ami remek válogatás volt, és jó fogadtatást kapott, de azt a szerepet természetesen nem tudta betölteni, amit akkor töltött volna be, ha megfelelő időben jelenik meg.

Hogy ez így történt, abban a mi kezünk is benne van. Elsősorban saját magunkat akartuk megmutatni. Akkor volt bennünk az egyéniség fölmutatásának igénye, hogy elnyomta a közös megmutatkozásunkét. S az is igaz: senki nem akadt közöttünk, aki magára vállalta volna a kiadás megszervezését.

Raadásul már mindegyikötök saját kététtel rendelkezett. Ismert és „befutott” költők voltak.

Ami vagy igaz, vagy sem. Hiszen pl. a *Tiszta szigorúság* című antológiába Buda Ferenc kivételével egyikőnk sem került be. A fenntartás velünk szemben nem csak Bata Imrénél mutatkozott meg. A mindenkori hivatalos politikának megtűrtjei közé tartoztunk. A „befutott” költők mások voltak.

1969 augusztusában te is ott voltál a fiatal írók találkozásán Lillafüreden, amelynek felszólalásait Zimonyi Zoltán könyvben kiadta. Zimonyi megállapítása szerint Haraszti Miklós mellett Ratkóé volt az egyik igen rövid, de markáns felszólalás, amiben lényegében a rá jellemző módon tömören a nemzet-szemléletét fejté ki. Azt, hogy a határon túli írók is a magyar irodalom szerves részei, akiket persze nem hivat meg erre a tanácskozársra, s az áhitott osztály-nküli társadalomban a hiányzó „osztály-élményt” a magyarságélmény adhatná meg, s erre kellene helyezni a hangsúlyt. Tehát voltaképpen a nemzettudat fontosságáról beszélt.

Ratkó is, mint mi mindannyian összmagyarságban és nemzetben gondolkodtunk, és soha nem internacionalizmusban. Én akkoriban még sok mindenben járatlan voltam, nem a vidéki, alulós Magyarország életének megítélésében, hanem a nagypolitikában. Alapvető dolgokban határozott véleményem volt, kevésbé a teendőket illetően. Jóska már akkoriban szembeszállt a hatalom törtelemhamisító, elnemzetlenítő szándékaival. Visszatekintve erre a konferenciára úgy vélem, hogy rejtetten már ott megvolt az a szakadék, amely az ún. népi-urbánus ellentétet jellemezhető. Pontosabban ami mögött a népi-nemzeti és az internacionalista-liberális ellentétek feszülnek.

Az 1960-as évekbeli Ratkó-leveleket olvasgatva az tapasztalható, hogy szívesen fejtegette az öt foglalkoztató szellemi problémákat. Hozzád is írt néhány érdekes levelet, amelyben pl. a nemzetközi kérdéssről és sajátos balál-felfogásáról elmélkedik. Szeretett beszélni az éppen aktuális munkáiról, terveiről?

Ha valami nagyobb munkába fogott, vagy tervezett, s találkozottunk éppen, akkor arról szívesen beszélt. Tudtam, hogy írja a *Halott halottaimat*, amit nagyobb szabású, eposzi jellegű műnek szánt, de később beszélt a készülő drámájáról is. A már említett reggeli betoppolásainak alkalmával mindig hozott új verset. Ezt olvasd el! – nyomta a markomba. – Mi a véleményed? Ezek már többnyire kidolgozott, végleges formába öntött művek voltak, és voltaképpen jött az elismerést bezsebelni. A dicséretet hálával fogadta, örült neki. Tudom, hogy a jó versért keményen meg is dolgozott. S Jóska nem az a költő volt, aki a tollát könnyen adta. Alaposan és gondosan felkészült a versre. Nehezen írt, átgondolt minden szót, minden vesszőt, minden írásjelet. Ugyanakkor tele volt játékosággal. Érdekességként említem meg, hogy amikor egyszer a konyhánkban ültünk, az az ötlete támadt, hogy írjunk közösen verset. Jó – vágtam rá, és elkezdtünk – nem verset írni, hanem – játszani a szavakkal.

Ennek maradt nyoma?

Annyi igen, hogy a verseinkből kiolvasható, mi hasznosult belőle. Nálam „a bokor megbokrosodik” (*Tavaszi*), „fáradtság fárad, baj bajlódik, [[...] szegénység szerencsétlenít” (*Itt*). Ratkó ezt a következőképpen folytatta: „fű füvez, kő kövell, hó havall, szél szelel, kör kerül” (*Fű füvez*). Ez a verse a halála után megjelent, összegyűjtött verseit tartalmazó kötetében a töredékek között található meg. Én a magam verssorait, pl. „[...] a tő felborul,/most a kődarab repül/ magától, kinéz a madárból/ a madár [...]” (*Ellenfelem*), vagy „[...] a madárból kifagy/a madár, lakatlan száll, lakatlan/ ül az ágon a varjú [...]” (*Kitéve az időnek*) a *Nincsen nyugalom* című kötetem verseiben szerepeltetem. Az *Ellenfelem* című versnek, amely ugyancsak a *Nincsen nyugalom* című kötetemben jelent meg, utolsó négy sora Ratkó keze nyomát őrzi: „veszedelmes világ” – írom, amit Ratkó kiegszített: „csak bombát nem dob,/ nem nyúl fegyverét,/ ellenfelem, de hadba/ nem kelek, nem ellenség.” A *Kitéve az időnek* című versemben található képek Ratkó *Töredék* című verséből csengenek vissza: „Hitből kifogy a hit, [...] //Versből kifogy a vers, [...] //Szóból kifogy a szó [...]” Ezek a távoli egyezések, esetleges átvételek mind-mind barátságunk kezdetét idézik, a gyakori együttléteinket.

A *Kitéve az időnek című versed abban a Napjaink számban jelent meg 1968. decemberében, amelyben mindketten válszóltok a szerkesztőség kérdéseire. Ratkó nagyszabású Tanyákja és a Szabadságról kell beszélni című prózája mellett ott van a te Válaszod és két versed. Utána Ratkó az egyik gondolatodat, miszerint „verssel tankot nem lehet kivarni a világból” sokszor idézte.*

Nagyon jól tette. Jóska igen jó memóriával rendelkezett. Amit olvasott, hallott valakitől, megragadt benne. Rendkívüli képessége volt hozzá, hogy költészetét varázsoljon egészen apró jelenségeket. Mestere volt a kimondhatatlan dolgok ravasz, két- vagy többértelmű dolgok segítségével való kimondásának is. Ahogy pl. a *Törvénytelen halottaimban* rájátszik a miniszterelnök Nagy Imrére, és felteszi a kérdést, „A holtak deresen Nagy Imrét ki üti?”

Olvasótaborban voltál vele?

Én nem Ratkó, hanem Varga Csaba és Szalai Csaba révén ismerkedtem meg az olvasótaborok munkájával. Csupán egyszer fordult elő, hogy együtt lehettem Jóskaival, de kiscsoport-vezető nem voltam, a huzamosabb jelenlétem miskolci elfoglaltságom miatt nem vállalhattam. De ebből az egyszeri közös együttlétekből is megtapasztaltam, hogy Jóskaához milyen szimpátiával fordultak a gyerekek. Rengeteget lehetett tanulni abból, ahogy magyarázott nekik, ahogy rányitotta szemüket a világra, ahogy tárgította a gondolkodásukat. Hogy mire kell vigyázni az életben, mi a hazafiség, a magyarság, a tisztesség, a becsület. Különböző példázatokat mondott, hogyan kell helyesen cselekedni más-más élethelyzetekben. Sánta Ferenc lét- és morálfilozófója, gondolkodása tükröződött vissza tanításában. S amikor látta, hogy mindez már fárasztó, kezdik unni a gyerekek, akkor jó pedagógiai érzéssel véget vetett a foglalkozásnak: irány focizni! Biztos, hogy akik találkoztak Ratkóval az olvasótaborokban, azok máig őrzik őt emlékezetükben, s sok jó, hasznos útravalót kaptak tőle.

– Mi a véleményed az életműve csúcspontjának tekintendő Segítsd a királyt! című, Szent István királyunkról szóló drámájáról?

A lehető legjobb. Gyönyörű dráma. Ismerek néhány színházi szakembert, akiknek viszont elmarasztaló a véleménye: nem elég mozgalmas, kevés a látvány, nincs benne igazi összecsapás. Májig nem veszik észre, hogy ez egy szövegében működő dráma. Nem úgy feszülnek látványosan egymásnak a szereplők, mint ahogy a szokásos dramaturgia kívánja, hanem a gondolatok vívják átáz csatájukat benne. Ehhez a darabhoz felnőttként, komolyan és felelősen gondolkodó emberként kell viszonyulni. S erre a mai színházak nem vevők. Nagy szívfájdalma ez a Jóska művészetét szeretőknak. De hát nem vevők Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron darabjaira sem, de valójában a többi klasszikusára sem. Tisztelet a kivételnek. Sajnos nem azt a funkciót töltik be a mai magyar színházak, mint amit kellene, ahol a legkomolyabb és legfelelősségteljesebb szónak kellene elhangoznia: a gondjainkat, bajainkat kutató, sorskérdéseinket tudatosító szónak. Ha nem a színházakban, akkor hol lehetne ezen gondolatoknak a helye? Ami nem zárja ki, hogy a műsorukon ne szerepeljen játék és más könnyedebb műfaj is.

Halála után két remek versben is megemlékezett róla. A Búcsúírásban az írod, hogy utolsó éveiben igen zaklatottnak láttad.

Aki akkor munkába fog bele, mint a *Segítsd a királyt!* és az *Antigoné*-fordítás, és meg is tudja valósítani, az a munka végeztével ebbe belehal. Mindazt átélni, megszenvedni..., és nem elég, hogy a kisfiát elveszíti, hanem azt megírja drámában is, felér egy másik temetéssel. És persze jött a dráma sikere, látta munkájának értelmét. Megérezte a megérdemelt hangos színházi siker ízét. Ekkoriban a politika is megérintette. Felszólt a *Hazafias Népfőnt* kongresszusán. A beszéde sokak figyelmét felkeltette. Közeli ismerősei, barátai, jómagam is kezdtük felteni őt, nehogy magához édesgesse a hatalom. Voltak arra jelek,

hogyan próbálkozik vele. Közben új szerelem jelent meg az életében. Felelőtlen ígéretekkel felcalták Pestre. Állást és lakást ígértek neki.

Hol dolgozott volna?

Néhányan tudni vélték, hogy a *Magvető Kiadónál* lett volna szerkesztő. Egyesek már a nevét is látták kiírva az egyik ajtóra. Mi igaz belőle, nem tudom. Mindenesetre szerelmével felköltözött Pestre, Mózsai Ferivel meg is látogattuk akkoriban. Állítólag Szentendrén is lakott, és végül Debrecenben kötött ki. Akkoriban számomra már szinte megközelíthetet-

len volt, eléggé zárkózottá vált, betegség is gyötörte. Emlékszem, Miskolcon többekkel együtt mentünk valahova, s Jóska lemaradt, mert fájt az érszűkületes lába. Vissza kellett menni, segíteni neki. Emlékszem szólnoki szereplésünkre a *Hangsúly* című irodalmi műsorban, amelyet Antall Pista vezetett. Ott volt 1987 szeptemberében Lezsák Sándorék lakiteleki sátrában is. Utána már igen ritkán találkoztunk.

Hol találkoztatok utoljára?

– 1989 nyarán bekerült a nyíregyházi kórházba, s ott meglátogattuk Kalász La-

cial. Vittünk neki nájlonszatyorban egy üveg zagyvarekasi szilvapálinkát, amit olyan ügyetlenül tettem le az ágya mellé, hogy elrepedt az üveg. A kifolyt pálinka szagával egy-kettőre tele lett a kórterem, nekünk pedig „menekülnünk” kellett, az ügyeletes orvos nehogy ott fogjon bennünket. Jóformán el se tudtuk búcsúzni Jóskától. Visszafel az úton azon keseregtyünk Lacival, hogy amit tettünk, az egyik magyar népmesében történetekre emlékeztet: vittünk is ajándékot, meg nem is. Nem gondoltunk még semmi rosszra, pedig akkor láttuk utoljára szegény Jóskát, szeptemberben meghalt a debreceni klinikán.

Szerinted 1990 után mit csinált volna?

Amit addig: nem dőlt volna be bizonyos irodalmi szekértáborokból jövő ösztönzéseknél, hogy a költészet vonuljon vissza a maga területére, tekintsen el a közélettől, politikától, arra megvannak a megfelelő választott személyek. Biztos, hogy kemény szövszóló maradt volna továbbra is. Nagy szükség lenne rá.

Rendszeres vendége vagy a nagykállói Ratkó Irodalmi Napoknak és a Ratkó-szavalóversenyeknek. Hogyan látod, a mai fiatalok hogyan fogadják verseit, gondolatait?

Ezekre a szavalóversenyekre azok jelentkeznek, akik szeretik a költészetet, s azért választják Ratkót, mert amit ő megfogalmazott, azzal azonosulni tudnak. S biztosak lehetünk benne, hogy a versek másokat is megérintenek, hiszen erről a népről, erről a hazáról szólnak s a megmaradásunkról, a reménység fölmutatásáról. Az évek során nagyon sok versenyzőt megszerettem közülük. Megszerettem őket lelkesedésükért, tisztaságukért, Ratkó-rajongásukért. Egy olyan költőt szólaltatnak meg, aki segít nekik a helytállásban, aki reményt, kitartást üzen – akit méltán állítanak példaképül a fiatalok elé.

„KEDVES MISKÁM” Ratkó József és Váci Mihály kapcsolatáról – levelezésük tükrében

Babosi László

Ratkó József (1936–1989) és Váci Mihály (1924–1970) valamikor az 1950-es évek közepén ismerkedhetett meg egymással, és kapcsolatuk 1959-től vált szorosossá, barátivá.¹ Váci ekkor már egyre ismertebb költőként Budapesten élt, az *Élet és Irodalom* munkatársaként dolgozott, Ratkó pedig otthagya a szegedi egyetemet néhány hónapig feleségével együtt szintén a fővárosban próbált meg letelepedni – sikertelenül, mert nem tudott lakást szerezni. (Rövid ideig Sánta Ferenc írónál is laktak.) Ratkó emlékei szerint ez idő tájt igen gyakran találkozott Vácival, de azt követően sem szakadt meg kapcsolatuk, amikor – épp Váci segítségével – visszaköltözött „fogadott földjére”, Szabolcs-Szatmár megyébe. Előbb Berkeszen volt kollégiumi nevelő és általános iskolai tanár, majd a *Kelet-Magyarországnál* újságíróskodott, végül 1964 őszétől haláláig a nagykállói könyvtárat igazgatta.² Váci Mihály az 1960-as években az egyik legismertebb és legnépszerűbb magyar költő volt, aki a *Tűztánc*-nemzedék tagjaként az 1956-os levert forradalom után a Kádár-rendszer emblematikus alakjai közé tartozott. Szabolcs-Szatmár megye egyik országgyűlési képviselőjeként aktív politikai szerepet is vállalt 1970-ben bekövetkezett haláláig. Főleg a vidéki és a tanyasi társadalom érintő problémák felvetésével és megoldásával foglalkozott; elég, ha csak a körzetesített iskolák és tanyasi kollégiumok megszervezésének érdekében kifejtett erőfeszítéseire gondolunk.³ A Nyíregyháza mellett fekvő Mandabokorból elszármazó költő emellett mindig szívügyének tekintette a hozzá hasonlóan vidéki, szegény környezetből jövő tehetséges emberek támogatását. Mint „magánember, mint költő és mint képviselő rendkívül segítőkész volt – vallotta Ratkó. Hogy sokat tett értünk – s mondhatom, hogy személy szerint értem is –, az vitathatatlan. Sok része volt abban, hogy már egyetemista koromban kaptam az Irodalmi Alaptól némi támogatást az életünkhöz. Mikor az *Új Írás* egyik szerkesztője lett, már az első számok valamelyikében közölt engem is.⁴ 1960. február 25-én ő rehabilitáltatott. Akkor és az ő jóvoltából hangzott el először nyilvánosan a rádióban a *Nagynéném, a miniszterasszony* című versem, s akkor szüntették meg időlegesen a gyanút ellenem. [...] Ő intézte el az állásügyemet is.”⁵ Sőt, az alább közölt levelekből kiderül, hogy Váci szeretőágazó „kultúrmenedzseri” tevékenységei közepette még a nagykállói járási könyvtár transzisztoros magnetofon-vásárlási próbálkozásaiban is közvetített.

Ratkó az 1960-as években sokszor találkozott író-olvasó találkozók, irodalmi és kulturális összejöveteleken⁶ vagy az *Új Írás* szerkesztőségében Váci Mihállal. Többször hívta őt Nagykovácsi író-olvasó találkozóra, de terve csak 1969 júniusában valósulhatott meg, amikor Váci az ünnepi könyvhét alkalmából látogatta

meg a nagykállói könyvtárat és olvasóit.⁷ A vendég a többek visszaemlékezése szerint igen jól sikerült író-olvasó találkozó után a könyvtár emlékkönyvébe az alábiakat jegyezte be: „Itt születtem, éltem közel Nyíregyházán, és mégis csak most jutottam el ide N[agy]Kállóba. Remélem ezentúl gyakrabban találkozunk itt a könyvtárban. 1969. jún. 3. Váci Mihály”. Ez a kívánsága azonban nem teljesülhetett, mert a költő a következő évben távol-keleti útja során Hanoiban elhunyt.

Váci halála után országos és megyei szinten hamarosan elkezdődött kultuszának felépítése és örökségének intenzív ápolása, amiből Ratkó aktívan kivette részét. Váci „törvénytelen” halálában Ratkó nem csak mindig segítőkész jó barátját gyászolta, hanem azt az általa később szinte mitikus alakká növesztett közösségi embert, aki írásaiban és cselekedeteiben a mindenkori szegények, elesettek védelmében és képviselőjében lépett az ország nyilvánossága elé.

A Váci-kultusz kezdeti jelentősebb eseményei az 1970 októberében Nyíregyházán megrendezett emléknep⁸ és az 1971 márciusában Budapesten az Egyetemi Színpadon Ratkó bevezetőjével⁹ megtartott emlékműsor volt.¹⁰ Utóbbi esemény előtt, 1971. február 9-én Ratkó és könyvtáros munkatársai szintén emlékeztet szerveztek a nagykállói járási művelődési házban. Váci munkásságát Ratkó méltatta, a költeményeket Bodor Tibor színművész, a Madách Színház tagja adta elő.¹¹ 1974 áprilisában Fehérgyarmaton rendezték meg a Váci Mihály Szavalóversenyt Ratkó zsűrielnökletével,¹² majd ugyanezen év decemberében Ratkó Nyíregyházán, a Váci ötvenedik születésnapja alkalmából rendezett vers- és prózamondó versenyen emlékezett meg költőtársáról.¹³ 1975 decemberében pedig Fábrián Zoltán (1926–1983) íróval, az Írószövetség akkori vidéki titkárával együtt, és a kis beregi falu, Tizzaszalka támogatásával elindították az utána évente megrendezett Váci Mihály Emléknap(ka).¹⁴ Ezek a színvonalas rendezvényeken előadásokat tartottak a költőről, szavalóversenyt rendeztek műveiből, könyvbemutatókat és író-olvasó találkozókat szerveztek. A tizzaszalkai ünnepségeken Ratkó szinte minden alkalommal emlékbeszédet mondott. Mindemellett Ratkó szívesen és rendszeresen vett részt egyéb Váciról szóló műsorokban,¹⁵ beszélgetéseken, szavalóversenyek zsűrijében. A Váci Mihály-emlékbizottság tagjaként 1984-ben részt vett a költő harvanadik születésnapjára rendezett emlékünnepségek megszervezésében, aminek keretében a Ratkó által is szerkesztett *Hangsúly* című hangos irodalmi folyóirat nagy sikerű Váci-emlékműsort adott.¹⁶ Ennek szerkesztett változata a Nyíregyházi Rádióban hangzott el.¹⁷ Ratkó-verset (*Jegyenye, bodza*), ünnepi alkalmakon elhangzó

megemlékezéseket (*Váci Mihályról*,¹⁸ *Le-telt a gyászév*,¹⁹ *Évfordulón Váci szobránál*,²⁰ *Tudjuk-e a pacsirta-lobogást?*,²¹ *Tizzaszalka dicsérete*²²) és kisérsztét (*Lassan már...*), *Váci Mihály: Ami Che Guevara naplójából kimaradt*²³) írt a „sokaság fiáról”, melyekben a költő életművének értékeire, valamint tárgyi és szellemi örökségének intenzívebb ápolására hívta fel a figyelmet.

A két költő levélváltásaiból – amiből eddig csak egy-egy Ratkó és Váci levél jelent meg²⁴ – Ratkó József levelei az izgalmasabbak, mert az életrajzi adatok és filológiai érdekességek mellett bepilanthatunk a költő alkotóműhelyébe is. Váci soraiból a fiatal költőtársát önzetlenül segítő, támogató idősebb barát képe rajzolódik ki.

Ratkó József levelei a Petőfi Irodalmi Múzeum *Váci Mihály és Új Írás Gyűjteményében* találhatóak, míg Váci Mihály leveleinek egy része Ratkó József nagykállói hagyatékában, másik része, az *Új Írás* szerkesztőségéből küldött „hivatalos” gépiratos levelek (általam -gal jelölt) másodpéldányai pedig a PIM *Új Írás Gyűjteményében* lelhetők fel. Végezetül szeretnék köszönetet mondani Ratkó József leányának, Ratkó Lujzának a levelek szöveggondozásáért, továbbá Farkas László irodalomtörténész-kritikusnak, az *Új Írás* egykori szerkesztőjének és jelenlegi monográfusának, aki segített tájékozódni a Petőfi Irodalmi Múzeum anyagában.

Kedves Miskám,

Ne haragudj, hogy kérésre csak most küldök néhány verset, rengeteg dolog köti le a kezemet. Most nagyon megszorultunk, semmi pénzünk nincs, feleségem ültetett asztalhoz, hogy Neked s mindenkinek, akit barátomnak nevezhetek, írjak. Silány, kisszerű életet élünk – alig tudok valamit a világról.

Áthelyeztettem magam a falusi iskolába,²⁵ mert itt tisztességesen nem lehet dolgozni.

Belefogtam egy regénybe, amely a Hajdúhadházi Gyermekvárosról szólna. Nem tudom, van-e lehetőség arra, hogy az *Élet és Irodalom* vagy a *Kortárs* részleteket közöljön belőle. Mintegy 120 flekk van készen, ebbe öltem minden szabad időmet. Azt hiszem, sikerülni fog.²⁶

Sánta Feritől²⁷ sajnálatosan eltávolodtam. Mogorva, merev lett hozzánk, pedig én nagyon szeretem őt, őket. Mindegy. Néhány edény maradt náluk, ha beszélsz vele, kérd meg, küldje el – szükségünk lesz rá.²⁸

Hogyan élsz? Szeretnék Pestre menni, de immár dolgozni kell. Én lettem a falu kultúrrotthon-igazgatója is.²⁹ – Kerresni lehet, de – sajnos – kevés erre az igaz ember. [...] pl. lopott, de felmentették, továbbra is ... [a posztján maradt].³⁰ Nem, nem tudok itt jószívvel élni.

Ha a versek közlésre megfelelnek, légy szíves, közöltes belőlük minél előbb, mert alapos szükségünk van a pénzre.

Szeretnék egy kötetet kiadni. Mi módon lehetne?

Meleg barátsággal üdvözlök:
Ratkó József

Berkesz, 1960. augusztus 26-án.
Címem: Berkesz, Gyermekotthon.

„Új Írás” Szerkesztősége
Bp. V. Dorottya u. 8.
T.: 183-890, 27 v. 48 mell.
Ratkó József tanár

Kedves Barátom!

Írtam Neked már előbb is – de úgy látszik nem kaptad meg a levelem, mert se válasz, se vers. A régebben küldött verseid sorsáért ne engem okolj, mert én ugyan azonnal átadtam az *Élet és Irodalom* versrovat vezetőjének, Garai Gábornak,³¹ de még november 1-vel eljöttem az *ÉS*-től. Azóta egy új lap szerkesztésén „fáradozunk”. A címünk: *Új Írás*.³² Ebbe kérek Tőled verseket. Légy szíves küldj többet, hogy többet válogathassunk. Szeretnénk, ha bemutatnánk valamelyik számban egyszerre több versedet.

Várom válaszd s a verseket, s egész családdal együtt szeretettel üdvözlő:
Váci Mihály

Budapest, 1960. december 27.

Kedves Miska!

Megint elnézésedet kell kérnem késedelméért. Oka: feltétlenül be kellett fejeznem két verset, a *Játék*, – *komolyan* II. részét és a *Míg én fát vágtam*³³ címűt. Nagyon köszönöm értem való fáradozásodat, nem érdemlem meg, mert most is küldök barátaim verseiből is. Kérlek, ha tettszenék valami közülük, közöltesd le!

Magaméiról: az *Éjszakáit* meg a *Míg én fát vágtam* címűt szeretem legjobban. Mikor jelenik meg az első szám?³⁴ Szeretnék előfizetni rá! Nyárig befejezem első kötetterveimet, ha érdekel, felvinném Neked előzetes lektorálásra – szívesen meghallgatnám véleményedet és tanácsaidat.

Életemről nem sokat tudok írni. Akkor történik valami érdemleges dolog velem, ha verset írok. Mindig írok. A falu iskolájában tanítom a magyar és az orosz nyelvet, esti tagozaton a magyart heti 34 órában. Szegény vagyok – s hadd mondjam el azt is, útban van második gyermekünk is, augusztusra várjuk. Biztosan fiú lesz!³⁵

Sokat dolgozom, – itt mindenki sokat dolgozik. Kaptunk egy szép kétszobás lakást. Vettünk 2000 Ft-ért egy rossz szoba-bútort, átfestettem, s most így élünk.

Többet nem tudok írni. Hadd köszönjem meg kedvességedet újlag.
Meleg barátsággal köszönt:
Ratkó József

U. i.: Ha volna idő tájékoztatni barátaim verseinek sorsáról, természetesen enyémről is, légy szíves, írj!

Berkesz, 1961. február 15-én.

[196]1.IX.5.
Ratkó József tanár

Kedves Barátom!

Verseiddel kapcsolatban azért is válaszlok ilyen későn, mert több-kevesebb vita előzte meg a végleges döntést. Három költeményedet javasoltam az októberi számban, a szerkesztőség elvbem hozzá is járult, hogy két oldal terjedelemben közöljünk Tőled írásokat. A nyomdábaadás napja előtt azonban a kiválasztott költeményeket újra elolvasták és az a közös álláspon alakult ki, hogy (tekintve, hogy *Míg én fát vágtam* c. versed, mely a legjobban tetszett és amellyel együtt másik két versed is megjelenhetett volna, sajnos már más lapban megjelent³⁶) a kiválasztott két vers (*Mint az isten és Húsz éves apám éneke*) az előző vers nélkül nem jelenhet meg. Mindennek ellenére a szerkesztő bizottság álláspontja az, hogy tehetséges ember vagy, verseidet közölni fogjuk, sőt lehet, hogy két epigrammádat már az októberi számban viszontlátod. Kérünk, feltétlenül küldjél legújabbban írt verseid közül sürgősen, hogy új válogatásban a következő számban 2–3 versedet bemutassunk. Végül ird meg azt is, hol jelent meg a *Míg én fát vágtam* c. költeményed, mert amennyiben nem jelentős lapban közölték, akkor mi vállalni tudjuk s megjelentetjük. Valamennyiünk nevében baráti üdvözlöttemet és biztatásomat küldöm, kérlek sürgősen válaszolj és küldd el mindazt, amit kértünk.
Váci Mihály

Kedves Miskám,

Ne haragudj, hogy csak most küldöm a kért verseket,³⁷ s nem is olyanokat, amilyeneket vártál. A késedelemre ezeregy okot tudnék felhozni; felesleges. Sajnos, új szellemű, tartalmú verseim közül még egy sem készült el – nagy gonddal készítem őket, sokáig tart a munka. Ha már adok, adjak olyat, amely feledtetni tudja – elsősorban bennem – korábbi verseim *egyoldalú* igazságait. Megértesz, remélem.

Egy kérdésem volna. Nagyon félek a háborútól.³⁸ Te most 3 évre Franciaországba mész (így hallottam). Gondolom, nem mennél, ha nem bíznál a békében. Nyugtalan, éppen ezért tehetetlen vagyok, nem tudom aktivizálni ezt a félelmet. Szeretnék félelem nélkül élni.

– Nos, te többet hallasz, látsz a világból, mint én. Mondd meg nekem, van-e *abszolút* lehetőségünk a békére. – Nekem, mint családapának, mint embernek, kötelességem ezt hinni. Hiszem is. Hiszen élek. De ezt a törvényt nem tudom hinni: „én meghalok, de *mi* élünk – te meghalsz, de mi élünk...”

Ne haragudj, hogy ilyenekkel traktállak.

Egyébként úgy tudom, van egy írógéped. Ha ki fogsz menni, elviszed magaddal? Ha nem, megvenném.

Az én szempontomból (de hát ez nem lényeges) a legrosszabbkor jött ez a franciaországi három esztendő. Kevés jó emberem, barátom van, aki annyit tudna segíteni, mint te. Azért azt gondolom, hogy új verseimmel én is fórumot kapok valahol. Még egyszer elnézésedet kérem.

Meleg barátsággal köszönt:
Ratkó Józsa
Berkesz, 1961. szeptember 7.

⇒

[196]1.IX.22.
Ratkó József tanár
Berkesz

Kedves Barátom!

Margócsy József⁹⁹ segítségével egy levelet juttattunk el hozzád. Légy szíves, azonnal válaszolj postafordultával, megkaptad-e és tudsz-e új verseket küldeni, ha igen, legkésőbb 26-ig várjuk. A két epigrammád az októberi számban megjelenik. Légy szíves, bocsulj többre minket.

Baráti üdvözlétét küldi:
Váci Mihály és az *Új Írás* szerkesztősége

⇒

[196]1.IX.28.
Ratkó József tanár
Berkesz
Lenin u. 1.

Kedves Barátom!

Leveled is és táviratodat is megkaptam, röviden a következőket válaszolom. Mire képes a távolság: nem három évre, hanem hálístennek csak 6 hónapra megyek Párisba. Azt kérded, hogy bízom-e abban, hogy béke lesz. Az ördög vigye el, ez épp olyan dolog, mintha folyton a halálomtól félnék s ezért nem csinálnék addig semmit. Mit tehet az ember, mint bízik abban, hogy nem lesz háború s kétségeire nem keres menedéket és igazolást a háborútól való félelmében. Három újabb versedet elolvastam, tovább fogom adni a szerkesztőbizottság tagjainak, de az az előérzetem, hogy e három verssel nem sokra fogunk menni. Kértelek, jelöld meg, hol jelent meg a *Míg én fát vágtam* c. költeményed, ezt nem tetted, sajnos. A két epigrammád az októberi számban megjelenik. Három versedről – ha mindeki elolvasta – megírom a szerkesztőség kollektív véleményét. Kérlek írd és küldj írásokat, „artsd velünk a kapcsolatot”.

Baráti üdvözlétét küldi:
Váci Mihály

⇒

[196]1.X.12.
Ratkó József tanár
Berkesz
Lenin u. 1.

Kedves Barátom!

Ezt a versedet most vissza kell küldennem.⁴⁰ Nem tetszett itt a barátaimnak annyira, hogy ígéretet tehetnének a közlésre. Lehet, hogy rövidesen találkozzunk, mert talán lesz valami abból a nyíregyházi *Új Írás* estből. Baráti ölelését küldi:

Váci Mihály

⇒

[196]2.II.9.
Ratkó József tanár
Berkesz
Lenin u. 1.

Kedves Jóska Barátom!

Márciusi számunkban megjelenik az *Anyám*⁴¹ és a *Játék komolyan*⁴² c. versed. Ezenkívül a Rádió *Magvetés* c. műsorában egy félórás műsor keretében bemutatlak három másik fiatal költővel együtt.⁴³ A műsor időpontja: február 15. d.u. 15.30. Kossuth adó. Előadják *Míg én fát vágtam*, *Anyám*, *Játék komolyan* és *Munka* c. verseidet. A pénzt mi rendes úton elküldjük, hogy a Rádiótól hogy kapod meg, azt nem tudom. Légy szíves írd nekik, Dénes Istvánhoz fordulj az Irodalmi Osztályon. Szeretettel üdvözöllek. Örülök, hogy sikerült ilyen jól bemutatnom Téged egyszerre két helyen. Légy szíves küldj új verseket. A Magvetőnél voltam, köteted ügyében beszéltem Tóth Dezsővel⁴⁴ és Réti Rózsával és azt ígérték, hogy újra előveszik és megnézik stb. stb. Jó munkát kívánok.

Váci Mihály

Kedves Miska!

Nagyon jólesik, hogy nem feledkeztek meg rólam. Köszönöm mindkét szívességedet. Új versem, a *Paradisom*⁴⁵ eléggé kezdetleges, de már eredeti, általam kiskísérletezett konzerválási technikával készült. Azt hiszem, elég jó. A kötet – úgy érzem – elhibázott, ezért most újat állítok össze, nyár végére talán készen lesz. Írni akarok egy eposzt lakatos-apámról, az *Apám helyett* című ciklus enélkül érvénytelen; s *Félelem nélkül* címmel egy Szabolcsról szóló ciklust is tervezek. Idetartozik a *Paradisom* is. Hallottam, beteg voltál, s készülnöd kell valami francia államvizgára. Ezek kapcsán teljes gyógyulást kívánok Neked.

Szeretném, ha a *Csönd* sorsáról tájékoztatnálak. „Én nagyon szeretem a Csöndet”!⁴⁶

Szeretettel üdvözöllek Téged, a Szerkesztőséget, mindenkit, aki szeret engem.

Ratkó József
Berkesz, 1962. II. 12.

Ui.: Nagyon lassan dolgozom, ezért nem tudok rendszeresen verseket küldeni. Garai Gábor elfogadta a *Félelem*⁴⁷ c. verset. Azt mondta, küldjek másikat mellé; úgy leközlík. Ha Nektek nem kell a *Csönd*,⁴⁸ légy szíves, add át neki. Én most nem tudok küldeni újat oda, viszont ez a dolog már lassan másfél éves.

Kedves Miskám!

Itt küldök az *Új Írás*nak 4 versikét.⁴⁹ Ha megtetszenék, közöljétek. Nemrégiben jártam ott (Ti külföldön voltatok), s otthagytam néhány verset, melyek közlésére egy kis biztatás is kaptam. Nem tudod, mi van a kötetemmel, amelyet magaddal vittél?⁵⁰ Aggaszt a sorsa, szeretném, ha megjelenhetne. Persze, szeretném újabb verseimet is beletenni, s a régiek közül is kivinnék belőle néhányat. Július 8-án Éva lányunk [meg] született. Nem tudnátok előleget adni közlésre elfogadott (persze, ha van ilyen) versre v. verseimre?

Mosógépet szeretnék venni. Gacsó Laci⁵¹ bácsi segítségével állást változtatok.⁵² Azt hiszem, könyvtári munkás leszek. A Megyei Tanács – ígérete ellenére sem tud állást adni feleségemnek. A lakás is kútba esett. De legalább én kiszabadultam Berkeszről!

Feleségedet, Téged, az *Új Írás* munkásait meleg barátságossal köszöntöm:
Ratkó Jóska

Battonya, 1962. augusztus 4.

Címem a régi marad: Berkesz, Lenin u. 1.

⇒

[196]2.VIII.9.
Ratkó József

Kedves Józsikám!

A kötetedet Mari⁵³ elolvasta és utána a Magvetőnek⁵⁴ adta át. Ezután már ők értesítenek a kötet sorsáról. Bizonyára rövidesen írnak Neked. Telefonon megpróbálok érdeklődni és megsürgetem a Neked adandó választ.⁵⁵ Verseiddel kapcsolatban: egy hét türelmet kérünk a válaszra, Józsikám. Szeretnénk az októberi számba [ki]választani e négy – de főleg a nálunk lévő többi verseidből. Verseidet mutasd meg nekünk ezután is. Éva lányod születése alkalmából gratulálunk.

Szeretettel üdvözöl:
Váci Mihály

⇒

[196]2.IX.12.
Ratkó József
Berkesz
Lenin u. 1.

Kedves Jóska!

Legközelebbi számunkban hozzuk egy versedet. Farkas Lacival⁵⁶ kiválasztottuk *20 éves apám éneke*, *Keserű torkú ének*,⁵⁷ *Éjszaka*⁵⁸ c. verseidet abból a célból, hogy majd egyszer valamelyik számba leadjuk ezeket, vagy ezek közül valamelyiket, de ennek ellenére arra kérünk, hogy küldjél újabb verseidből.

Szeretettel üdvözöl:
Váci Mihály

Kedves Józsikám!

Elovestam prózai írásodat.⁵⁹ Nagyon szép. Nyomdába adtuk. A januári számban hozzuk. Írd meg sürgősen, hogy az írás végén az „*stb.*” az milyen funkciót tölt be, hogy ott hagyjuk vagy ne? Korrektúrát megkapod. Én pénteken elutazom, ezért Illés Lajosnak írd.⁶⁰

Szeretettel üdvözöl
Váci Mihály
[1962. december vége]

Kedves Miska!

Engedd meg, hogy gratuláljak képviselőségedhez,⁶¹ s egyben megköszönjem Neked is, Illés Lajosnak is az *Önéletrajz* megjelentését.⁶²

Szeretném baráti segítségedet kérni egy számomra, családom számára létfontosságú ügyben. Talán említettem már Neked, hogy át fognak helyezni jelenlegi munkahelyemről a *Kelet-Magyarország*-hoz. Már papírt is kaptam tőlük, hogy 1963. február (!!) 1-étől az újság belső munkatársa! Leszek! – s a dolog úgy áll, hogy Sz. G., a kisvárdai járás művelődési osztályvezetője az istennek sem akar kiengedni e járásból. Tavaly ez az ember egy 3000 Ft-os állástól ütött el. Ez több, mint kettőnk havi fizetése. Most kb. havi 1000 Ft-ot jelent, 1000 Ft veszteséget, ez az akadékoskodás. Neked elmondhatom, mert Te úgysem fogod panasznak vagy dicsekedésnek venni: Pécsre nem tudtam volna elmenni,⁶³ ha sógorom nem ajándékoz meg egy ruhával. Két jó ingem van, a többi foszlik már. 3 kicsi gyermekem van,⁶⁴ mosógépet kellene venni, de nem tudunk összekuporgatni annyit, hogy kitejék belőle. Ha időnkint nem közzölnének tőlem valamit, talán a kicsiknek sem tudnánk ruhát venni. Kiszámítottuk, hogy kötelező kiadásaink mellett fizetésünkből 50 Ft marad havonta ruházkodásra.

Ez lenne a fő indokom arra, hogy elfogadjam az állást, noha bejárással járna. De ez a falu már nem tud újat nyújtani nekem költői munkámban sem. S ez a másik ok arra, hogy ne maradjak. Ezt nem akarja ez a Sz. megérteni. Úgy tudom, van egy olyan családvédelmi rendelet, miszerint a munkáltató köteles hozzájárulással elbocsátani vagy áthelyezni azt a dolgozót, akit magasabb fizetésű állásba hívnak. Úgy látszik, ez rám [nem] vonatkozik!

Nagyon elkeseredtem. Úton-útfélen kitolnak velem – ha már nem veszik figyelembe azt, hogy van némi tehetségem, legalább figyelembe vennék anyagi helyzetünket.

S az a dühítő az egészben, hogy nem én kértem, a *Kelet-Magyarország* főszerkesztője ajánlotta fel az állást. Sz. egyetlen kifogása, hogy nem tud helyembe mást tenni. Nem tud, mert nem akar. A gyermekothonból kijárhatna egy-két nevelő helyettesíteni engem. De még van a járásban olyan iskola, ahol több nevelő van, mint kellene.

Másokat, mert jól fekszenek, egy szóra áthelyeznek. Én két éve adtam be első kérvényemet. Azóta csak biztatgatnak. Elkeseredésemben már olyan dolgokat firkálgatok, mint ez is itt, ni:

Szégycetelenül

Mert szólnom kell a fűről is, a fémről és a köről is, a menekülő fényről is, a férfiről, a nőről is,

és mindent el kell mondanom, igazhoz igazítanom – hát ezért kellene nagyon a szabadság, a nyugalom!

Mióta élek, dolgozom Parasznyán, Pesten, Putnokon, – mindig a nehezét fogom, még sincs egy rendes bútorom.

Kis gondoljaim közt guggolok – felmagasodni nem tudok. Segítetek, ne hagyjatok! könyvet, kenyeret adjatok!

*Ezerháromszázhatvanat keresek egy hónap alatt stb.*⁶⁵

Szégycellem, de mit csináljak?! Mindenanón el akarnak üldözni Szabolcsból a közönyükkel, meddő jóindulatukkal? De hát mit tegyek, ha ideköt a sorsom, ha ezt a földet szeretem legjobban Magyarországból? Gondoltam arra, hogy átmegeyek Békés megyébe. De én már majdnem úgy ejtem a szót, mint ezek itt, ezek az emberek. Ideköt gyerekkorom javarésze. Pest az csak szülővárosom, de Szabolcs a nevelő szülőföldem! – Eh, ostobaság ez is, fölösleges érzékenység! Ha nem helyeznek át, kikérem a munkakönyvem, elmegyek melőzni. Nekem szükségem van arra, hogy minél több embert, problémát ismerjek meg! Ezt nem akarják megérteni!

Kérlek, ha tudsz, segíts! Segíts abban, hogy áthelyezzenek innen az újsághoz! S ne haragudj! Valakinek el kell mondanom problémáimat, s azt hiszem Te vagy erre a legilletékesebb, mert Te alaposan ismered az itteni állapotokat.

Barátsággal köszöntelek, *Új Írás*-beli munkatársaidat is üdvözlöm:
Ratkó Jóska
Berkesz, 1963. március 9.

Józsikám!

Segíték neked! Biztos sikerül is. Telefonon beszélék Orosszal⁶⁶ vagy Benkeivel.⁶⁷ Ne félj. *Írd, küldj verseket* – csak ne tolj ki velem! – Jókat küldj, mint az a prózád. Szép. Ne izgulj – engem sem akartak elengedni Pestre se az egyetemre, se a minisztériumba, se a városi párbizottság akkori titkára, se a tanács. De akkor is volt hova fellebbezni. Várom a verseid! Ha valamit tudok, írok.

Mindannyiótokat üdvözöl és ölel:
Váci Mihály

Kedves Jóska!

Most jövök Aratótól. Azonnal írt Sz-nek, az osztályvezetőnek, hogy engedjen el Téged. Biztosan nem lesz semmi akadály.

De aztán megbeszéltük vele, hogy felhívjuk a figyelmed: jó lesz ha a lakás után nézel, a lapnál igyekszel valahogy biztosítani ezt, mert aztán nehéz lesz. Aztán

1. Berkeszről bejáрни nehéz, kevés a busz. 2. A fizetés több[[]]et elmegy a közlekedésre.

Szóval ezekre barátiilag figyelmeztetünk, mert ezekben már nem tudunk segíteni. Egyébként én bízom benne, hogy sikerül majd minden, és írói fejlődésed segíteni fogja. Szóval az ügy jó sínre tétetett.

Szeretettel üdvözöl
Váci Mihály

⇒

[196]3.VI.4.
Ratkó József író
Berkesz
Lenin u. 1.

Kedves Jóska Barátom!

Szeretettel és barátsággal felkérlek, hogy küldjél nekünk új verseidből és feltétlenül küldd el az önéletrajzi részleteket. Még a következő számban szeretnénk hozni. Lapzártá 25-én van.

Baráti szeretettel:
Váci Mihály

Kedves Miska!

Jólesett, hogy megkaptad a *Kossuth-díjat*, gratulálok hozzá.⁶⁸ Itt, Nagykállóban is sokan szeretnek téged, verseidet olvassák, szavalják, s várnak rád, mert sok embernek említettem már, hogy a közeljövőben meghívunk – de hát a Hivatal nem ad pénzt. Focicsapatra, reprezentációra inkább jut, az irodalomra – nem.

Nemcsak baloldala, de bal oldala is ez a hazának,⁶⁹ nemcsak olyan emberek születnek itt, akiknek egyetlen hitük a munka, hanem olyanok is, akiknek semmi közük a jövőhöz, mert csak parazitái a jelennek. De hát ez így van mindenütt, a jobboldalon is.

Én igen lassú munkával kapaszkodom a hírnév felé – a *Szépirodalmi* elutasította az *Önéletrajzot* is,⁷⁰ pedig az megszenvedett s szép írás. Verseim s talán ez a próza is kiadóra találnak a *Magvető*ben, ha megint közbe nem jön valami. Mindenesetre a most beadott versgyűjtemény érettebb, jobb az előzőnél – és ez talán véget vet a kiadó irántami ellenérzésének.⁷¹

Most írok egy nagy verset, így kezdődik:

*Leguggoltam a hóbafült tanyákhoz, S csodálkoztam: ez a hazám...*⁷²

A parasztokról, a kenyér édes szüléiről akarok írni ebben. Két hónap alatt befejezem s elküldöm nektek.

Szeretnék megkérni arra, hogy járj közbe, hogy az Irodalmi Alap – akárcsak Buda Ferinek,⁷³ mikor kötetet kiadás előtt állt – adjon nekem három havi ösztöndíjat, ill. három havi alkotói szabadságot. Nincs különösebb indokom rá – robbanásig vagyok írnivaló, s időm – ügyszólván – semmi, mert a kenyérkereső munkámat is szeretném pontosan ellátni. Félkézzel pedig nem szeretek dolgozni. Íme, megírom s mellékelem a kérvényt is, hátha megесik a zsebük rajtam.

Szervusz. Ölel:
Ratkó Jóska
[1965 április]

⇒

[196]5.V.13.
Ratkó József költő
Nagykálló
Járási Könyvtár

Kedves Józsikám!

Köszönöm a kedves leveled, kérvényedet a megfelelő levél kíséretében már el is küldtem Földéák Jánosnak⁷⁴ és a felsorolt indokok alapján remélem, hogy megkapod a kért támogatást. Még személyesen is beszélék vele, ha valamelyik nap az Írószövetségben összetalálkozzunk. Bízom, hogy sikerülni fog, amit kértél.

Jó munkát kívánunk és várjuk verseidet is. Szeretettel üdvözöl:
Váci Mihály

Miskám!

Miskám!

Mindenek előtt boldog új évet kívánok. Itt küldök Neked egy levélmásolatot, kérlek, segíts benne valamiképpen: ha ismered őket, szólj nekik, hogy tényleg így van, sőt, sokkal rosszabbul, mert tényleg így van, sőt, sokkal rosszabbul, mert tényleg így van, csak nem találok szót, hogy kellőképp elmondjam a tanyasiak sorsát. Verset kellene írni erről, annyira szívszorító helyzetben vannak. Te jobban tudod, érzed, mint én.

A napokban megyek Pestre, viszek verset az *Új Írás*nak. Íme, egy részlet:

*Falu kinnhagyott kistfa,
gyerek-riadian dermed a tanya;
mozdulna s nem mer. Nem talál haza.
Észrevette, nézi az éjszaka.⁷⁵*

Dehát erre nem adnak magnetofont! Kérlek, beszélj e dologban a pártbizottsággal!⁷⁶

Barátsággal köszöntelek: Ratkó Jóska Nagykálló, 1966. január 3.

Miskám!

Miskám!

Az V. kerületi pártbizottság válaszolt, Neked is köszönöm ez ügybeni fáradozásod. Magnetofont, tekintve, hogy a kereskedelem ilyet csak a második negyedévben hoz forgalomba, szerezni nem tudtak, de följánlották, hogy később szereznek. Deák Líviának köszönő-levelet küldtem.

Ami a fülhúzást illeti, előbb hallgattassék meg a másik fél is. Én azzal a megokolással közöltem a cikket a *Kelet-Magyarország*ban is,⁷⁷ hogy a januári *Új Írást* nálunk sok olyan ember is elolvasta, aki egyébként sosem olvas irodalmi lapot.⁷⁸ Öelőttük is helyére kellett tenni ezt a dolgot. Különben Ordas Iván⁷⁹ válasza hozzanémértésről tesz tanúságot. A paraszt sosem mondja a tszcs-re, hogy tsz, inkább fordítva. De Ordas is úgy kérdez cikkében: „Termelőszövetkezet?”

Ordas, nevéhez híven, egy magánlevélben megmart. A levelet elküldtem Farkas Lacinak, azzal, hogy aki ilyen aljasságokra képes, nem méltó ellenfél. Kérlek, olvasd el Ordas s az én levelemet is!

Különben a *Kelet-Magyarország* azért nem közli Ordas válaszát, mert nem ért

egyet vele, s ismeri is a kállósemjéni viszonyokat.

Verset egyelőre küldeni nem tudok; esetleg egy hónap múlva.

Ölel: Ratkó Jóska Nagykálló, 1966. március 21.

Miskám,

Kerestelek Pesten, de nem találtalak – s ezért írok most. Nagy kéréssel fordulok Hozzád! Szeretnék a tavalyihoz hasonlóan három hónap alkotói szabadságot kérni, s jó lenne, ha az Irodalmi Alap – akár kölcsön, akár ösztöndíjképp – hozzájárulna ehhez. *Emberi dolgok*⁸⁰ című verseskötetemen dolgozom most; mintegy húsz vers van készen eddig. Ezt szeretném befejezni, nyomdakész állapotba hozni. Szerződésem, természetesen, nincs rá, de – úgy hiszem – első kötetemhez képest előrelépést fog jelenteni, tehát kiadása körül nem lesz annyi huzavona, mint az előbbinél.

Arra kérlek, hogy ha idő engedi, szólj Földeák János bácsinak, hátha lehetséges ez a dolog. Sokat segítené raj-

tam. Még azt is kérném, hogy emlísd meg Farkas Lacinak, hogy a leadott verset semmiképp se javasolja közlésre, mert újra s szebben akarom megírni, s aug. 20-áig elküldöm más, jó versekkel együtt.

Mostanában elég sok bajom van. Újból elővett a vesém, gerincem egyre rosszabb és a májaim is rosszmájúskodik.

Küldök itt Neked egy illetlen, de ízig-vérig szabolcsi verset.

Íme:

Idill

A domb mögött pucér bokor guggol, kakál. Mamáskodik a szél, papírt lengetve vár.

S éppen hajolna már hozzá, mikor amaz nagyot szusszan, feláll. De nem bokor – fa az.⁸¹

Ezt csak azért írtam ide, hogy ne-veess(?) Szervusz. Szeretettel köszönt: Ratkó Jóska

Miskám!

[1966. augusztus 20. előtt – az első kötet megjelenése után.]

Drága Józsikám!

Három hónapig nem voltam itt. Ma először jöttem be. Leveled csak ma kaptam meg. Földeáknak szólok – de még kellene – írd meg, küldd el hozzám a kérvényed s én írok mellé. Jó? Ha már elküldted – az is jó – és felhívom Jancsit.⁸² – A vers ügyéről nem tudok – de szólok Farkasnak.⁸³ Ma nincs benn.

Ölel Váci Miska

S. Horváth Ildikó önmagáról:
<i>„Amivel épp foglalkozom az életben, azt igyekszem képileg is megformálni, ez már azért is fontos, mert néha a tapasztalat előbb megjelenik vizuálisan belső képként, mint tudatos szellemi értékként. Ami nekem fontos, és úgy gondolom arra érdemes, szívesen megosztom, továbbadom, továbbgondolom, átfogalmazom. Ahogy kinn, úgy benn, ami a képeken megjelenik, azok a folyamatok zajlanak, azok az erők működnek bennem is, ha valami szebb, mint az életben, az a végződésomat fejezi ki, a célt, amit el szeretnék érni.”</i>

Lábjegyzet

- Lásd Ratkó József visszaemlékezését: TIDRENCZEL Sándor: Váci Mihály és a szülőföld (Kerekasztal-beszélgetés a költő születésének évfordulója alkalmából) = Szabolcs-szatmári Szemle, 24. évf., 1989, 4. sz., 462. p.

- Lásd: BABOSI László: „Vigyázzatok, ha közelíttek hozzá...” Ratkó József életrajza I. rész (1936–1966) = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 40. évf., 2005, 1. sz., 107–123. p.

- KOPKA János: Találkozás Váci Mihállal = Szabolcs-szatmári Szemle, 1965, 3. sz., 156. p.

- Ratkó az Új Írásban először az 1. évfolyam (1961) 8. számában publikált két verset (Epigramma; Pincér).

- TIDRENCZEL Sándor: Váci Mihály és a szülőföld (Kerekasztal-beszélgetés a költő születésének évfordulója alkalmából) = Szabolcs-szatmári Szemle, 24. évf., 1989, 4. sz., 464. p.

- Pl.: A Szabolcs-Szatmár megye irodalmát bemutató műsoron szereplők névsora: Angyal Sándor, Badal Gyula, Bory Zsolt, Győri Illés György, Mester Attila, Oláh László, Ratkó József, Sipkay Barna, Soltész István, Szállási László, Váci Mihály, Végh Antal, Czine Mihály, Margócsy József: (-os): Kelet felől. A megyei irodalom seregszemléje a nyíregyházi színházban = Kelet-Magyarország, 19. évf., 1962. jan. 24., 19. sz., 4. p.; Czine Mihály, Galambos Lajos, Móricz Virág, Rákos Sándor, Ratkó József, Váci Mihály, Veres Péter közreműködésével irodalmi estet rendeztek Nyíregyházán.: Irodalmi est Nyíregyházán a Szabolcs-Szatmári Baráti Kör megalakulása alkalmából = Kelet-Magyarország, 23. évf., 1966. ápr. 14., 87. sz., 1. p.
- Lásd: A könyvhét megyei megnyitója Baktalórántházán = Kelet-Magyarország, 26. évf., 1969. jún. 3., 125. sz., 1. p.

- Váci Mihály-emléknap Nyíregyházán = Kelet-Magyarország, 27. évf., 1970. okt. 30., 255. sz., 8. p.

- Lásd: RATKÓ József: Váci Mihályról = Napjaink, 10. évf., 1971. 12. sz., 11. p.

- Váci Mihály emlékének adózik ma az Egyetemi Színpad irodalmi estje. Ratkó József költő mond bevezetőt, közreműködik Bodor Tibor és Jancsó Adrienne. A műsort Surányi Ibolya szerkesztette = Népszabadság, 29. évf., 1971. márc. 17., 64. sz., 8. p.;

- Váci Mihály emlékezete = Magyar Hírlap, 4. évf., 1971. febr. 10., 41. sz., 9.

- Kelet-Magyarország, 31. évf., 1974. ápr. 2., 77. sz., 8. p.

- Emlékverseny Nyíregyházán = Kelet-Magyarország, 31. évf., 1974. dec. 22., 299. sz., 12. p.

- Váci-emléknapok Tiszaszalkán = Kelet-Magyarország, 32. évf., 1975. dec. 20., 298. sz., 5. p.: Váci Mihály nevét veszik fel = Kelet-Magyarország, 32. évf., 1975. dec. 16., 294. sz., 3. p.

- Pl. a Glüeck György és Bálint Pál által 8-as kamerával készített filmen.; SPEIDT Zoltán: Akikért szót emelt. Váci Mihály emlékezete = Kelet-Magyarország, 39. évf., 1982. dec. 24., 302. sz., 9. p.; TIDRENCZEL Sándor: Váci Mihály és a szülőföld. (Kerekasztal-beszélgetés a költő születésének évfordulója alkalmából) = Szabolcs-szatmári Szemle, 24. évf., 1989, 4. sz., 461–465. p.

1984. december 10-én. Erről lásd még: MARGÓCSY József (szerk.): Váci Mihály emléknapok 1984. Nyíregyháza, 1986, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár.

1984. december 30-án. A teljes műsor meghallgatható és letölthető a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi könyvtár honlapjáról elérhető Hangsúly-archívumból (mzsk.nyirbone.hu/hangsuly).

- Napjaink, 10. évf., 1971. 12. sz., 11. p.

- Kortárs, 18. évf., 1974, 4. sz., 579. p. = SOMOGYI Jolán (összeáll.): Váci Mihály (1924–1970). Emlékezések és szemelvényes, illusztrált bibliográfia. Nyíregyháza, 1974, Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, 7. p. = VARGA Józsefné (összeáll.): Írások Váci Mihályról. Nyíregyháza, 1974, Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, 70. p.

- MARGÓCSY József (szerk.): Váci Mihály emléknapok 1984. Nyíregyháza, 1986, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 11–13. p.

- Tudjuk-e még a pacsirta-lobogást? = Kelet-Magyarország, 41. évf., 1984. dec. 24., 302. sz., 8. p.

- Mező András (szerk.): Beregi találkozások. Vásárosnamény, 1986, Városi Könyvtár, 175–176. p.

- RATKÓ József: Negyven év, negyven vers. (Részletek) = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 10–11. p.

- BABOSI László: Ratkó József és Váci Mihály egyik levélváltása = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004, 4. sz., 21. p.

- Ratkó 1960 elejétől feleségével együtt a berkeszi Gyermekotthon nevelője volt. Innen mentek át a szabolcs-szatmári falu általános iskolájába dolgozni.

- Ratkónak nincs ilyen regénye, de valószínűsíthető, hogy a Vadvirágok című filmnovellája [Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 39. évf., 2004, 3. sz., 335–340. p.] a tervezett regény alaptörténetét tartalmazza. Erről lásd: BABOSI László: Először Ratkó József Vadvirágok című filmnovellájához = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 39. évf., 2004, 3. sz., 333–335. p.

- Sánta Ferenc íróról van szó.

- A Ratkó-család budapesti tartózkodása alatt rövid ideig Sánta Ferencéknél is lakott. Persze ez az „eltávolodás” csak pillanatnyi lehetett, mert Ratkó élete végéig meleg barátságot ápolt Sánta Ferencel. Lásd még: SÁNTA Ferenc: Felszólalás a tisztabói Ratkó József Társaság alakuló ülésén = Irányjel, 1994, dec., 3–4. p.

- Ez csak terv lehetett, mert Ratkó nem töltött be Berkeszen ilyen munkakört.

- Erről szól a Ratkó első kötetében szereplő Írlet című vers, melynek első címe Berkeszi epigramma volt.

- Garai Gábor (1929–1987) költő, műfordító, szerkesztő.

- Az első szám 1961. márciusában jelent meg.

- Erről a versről megmaradt Váci egyik szerkesztőtársához küldött rövid kézírásos üzenete: „Ezt légy szíves olvasd el. Ratkó versei már sokszor megjelentek az Alföldben és a Tiszatájban. Tehetséges fiatal. Most elkecsereedt – dehát mint állami gondozott nőtt fel egy otthonban – most Berkeszen tanít. Javaslom a Míg én fát vágtam címűt. Ez erős és tiszta. A márciusiban jöhet – mint fiatal.” = LADÁNYI András: Váci Mihály. Élj tisztá tüzeidben. Interjúk. Készült Váci Mihály halálának 30. évfordulójára. Budapest, 2000, Szerző, 252. p.; A Míg én fát vágtam végül az Alföldben jelent meg (12. évf., 1961, 2. sz., 55–56. p.).

- Az Új Írás első száma 1961. márciusában jelent meg. Erről lásd: ILLÉS Lajos: Az Új Írás hőskora. Irodalmi történetek, emlékezések. Budapest, 2000, Hét Krajcár Könyvkiadó; Farkas László: Az Új Írás születése = Tekintet, 15. évf., 2002, 2–3. sz., 28–44. p.

- Ratkó József második, József nevű gyereke 1961. július 21-én született meg.

- Alföld, 12. évf., 1961, 2. sz., 55–56. p.

- Ratkónak ebben az évben a Pincér és az Epigramma című verseit közölte az Új Írás (1. évf., 1961. 8. sz. 728. p.); Ratkó és az Új Írás kapcsolatáról lásd: FARKAS László: Adalékok Ratkó József és az Új Írás kapcsolatához = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 77–78. p.; FARKAS László: A cenzúra. Egy fejezet az Új Írás történetéből = Tekintet, 20. évf., 2007, 2. sz., p. 39–52.

- Elég megemlíteni, hogy ebben az évben történt a kubai emigránsok sikertelen partraszállási kísérlete a Disznó-öbölben azért, hogy megdöntsék Fidel Castro hatalmát; ekkor kezdődött meg a nagy felháborodást kiváltó Berlini Fal építése – tehát nem volt feszültségektől mentes a világpolitika.

- Margócsy József pedagógus, irodalom- és helytörténész. Ratkó és Margócsy kapcsolatáról lásd: MARGÓCSY József: Ratkó néhány ifjabbkori verse = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 31. évf., 1996, 3. sz., 405–415. p.

- Nem tudható, hogy melyik ez a vers.

- Anyám. [Anyám a föld alatt...] = Kelet-Magyarország, 19. évf., 1962. jan. 7., 5. sz., 6. p. = Új Írás, 2. évf., 1962, 3. sz., 194. p.

- Játék, – komolyan [Csenget a víz...] = Új Írás, 2. évf., 1962, 3. sz., 194. p.

1962. február 15. Kossuth rádió 15:30, Magvetés. Fiatal írók felőrája. Szerkesztette: Váci Mihály. = Rádió és Televízió Újság, 7. évf., 1962. febr. 12–18., 6. sz., [13.] p.

- Tóth Dezső (1925–1985) irodalomtörténész, ekkor a Magvető Könyvkiadó irodalmi vezetője.

- Megjelent: Kelet-Magyarország, 19. évf., 1962. febr. 25., 47. sz., 7. p. = Élet és Irodalom, 6. évf., 1962. dec. 8., 49. sz., 7. p.

- Idézet Ratkó Csönd című versből.

- Megjelent: Szabolcs-szatmári Szemle, 1964, 2. sz., 100. p

- Megjelent: Kelet-Magyarország, 18. évf., 1961. dec. 24., 302. sz., 4. p. = Alföld, 13. évf., 1962, 6. sz., 37. p.

- E levél elküldése után ebben az évben Ratkónak csak az Én című verse jelent meg az Új Írásban (2. évf., 1962, 10. sz., 1111. p.).

- Itt Ratkó Félelem című kézíratos kötetéről van szó, amit már 1961-ben összeállított, de amelyet – több változtatás után – csak 1966-ban tudott megjelentetni Félelem nélkül címen. Ennek történetét lásd: BABOSI László: „Vigyázzatok, ha közelíttek hozzá...” Ratkó József életrajza I. rész (1936–1966) = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 40. évf., 2005, 1. sz., 107–123. p.

- Gacsó László ekkor Nyíregyházán a Megyei Könyvtár igazgatója volt.

- Ratkó József nem lett könyvtáros Nyíregyházán. Ebben az ügyben Gacsó Lászlóhoz írt levelét lásd: FUTAKY László: Ratkó József = F. L.: Könyvtári múltidéző. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye. Nyíregyháza, 1998, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár,

^[1] Rím Kiadó, 1998, 224. p

^[2] Juhász Máriáról (1931–1995), Váci Mihály irodalomtörténész feleségéről van szó, aki ekkor a Kortárs egyik rovatvezetőjeként dolgozott

^[3] A Magvető Könyvkiadónak

^[4] Ratkó első kötetre csak 1966-ban jelent meg

^[5] Lásd a bevezető végét

^[6] Megjelent: Alföld, 11. évf., 1960, 5. sz., 18. p

^[7] Megjelent: Alföld, 14. évf., 1963, 12. sz., 28–29. p

^[8] Itt Ratkó József Önéletrajz című írásáról van szó

^[9] Ratkó József az alábbi levelet írta Illés Lajosnak, az Új Írás egyik szerkesztőjének:

Kedves Barátom!

Itt küldöm az Önéletrajzot, összesen 59-et sikerült megírnom. Ha valamelyik nem nyerné meg a tetszéseket, kérlek, vedd ki közülük. Nyomon szeretném, ha – megállapodásunk szerint – a februári Új Írásban helyet kapna. A gépelési hibákat kijavítottam, tehát a kézirat nyomdakész állapotban van. Egyedüli hibája ebből a szempontból, hogy apró betűs gépen írtam le, tehát több sor és betű van egy-egy oldalon, mint ahogy szabványos volna.

Kellemes ünnepeket és boldog új évet kívánok Neked, családodnak, az Új Írás szerkesztőinek!

Köszöntelek: Ratkó Jóska

- Berkesz, 1962. december 23. [PIM Kéziratár. V. 5360/26/2.]
- Váci Mihály 1963-tól haláláig országgyűlési képviselője volt Szabolcs-Szatmár megyéjének.
- RATKÓ József: Önéletrajz = Új Írás, 3. évf., 1963, 3. sz., 327–332. p.; Itt nem a teljes Önéletrajz jelent meg!
1963. január 25. és 26. között rendezte meg a Magyar Írók Szövetsége és Pécs város Tanácsa a fiatal költők konferenciáját Pécsen. A debreceni írócsoportot Kertész László, Kiss Anna, Kiss Ferenc, Mester Attila, Ratkó József és Várkonyi Anikó képviselte. = Alföld, 14. évf., 1963, 1–2. sz., 183. p.
- Lujza (1959. jan. 16.), József (1961. júl. 21.) és Éva (1962. júl. 8.).
- A Szégyentelenül című vers Ratkó első kötetében, a Félelem nélkülben található.
- Orosz Ferencről van szó, aki ekkor a megyei párt-vezérajtóbizottság tagja, később ő volt a megyei pártbizottság első titkára.
- Benkei Andrásról van szó, aki ekkor az MSZMP Központi Bizottságának a tagja, a megyei pártbizottság első titkára volt.
- Váci 1965. április 4-én kapta meg a Kossuth-díjat.
- Ratkó itt Váci Mihály Kelet felől című versére utal.
- Egyik levele tanúsága szerint Ratkó az Önéletrajzot szerette volna önálló kötetben kiadni, amelyet Gyulai Líviusz illusztrált volna, de ez a terve nem valósult meg. Végül az Önéletrajz az első kötetében, a Félelem nélkülben kapott helyet.
- A kötetet elfogadták, s 1966-ban jelent meg a jó kritikai fogadtatásban részesülő első Ratkó-kötet, a Félelem nélkül.
- Ez Ratkó Tanyák című versének első két sora. Megjelent: Napjaink, 7. évf., 1968, 12. sz., 3. p.
- Buda Ferenc költőről van szó.
- Földeák János (1910–1997) író, költő, aki ekkoriban az Irodalmi Alap igazgatója volt. Váci Mihály az alábbi levelet írta neki:

1965. V. 13. Földeák János író az Irodalmi Alap igazgatója Budapest

Kedves János Barátom!

Ratkó József ügyében fordulok Hozzád, hiszen Te is jól ismered őt s tudod azt is, hogy milyen tehetséges és ennek ellenére milyen sok bajjal küszködik. Most már öt éve figyelem az élete alakulását és próbálgatom neki segíteni. Különböző állások, vidéki munkahelyek nehéz munkája közepette írta meg első versköteté anyagát, amelynek kiegészítéséül még újabb műveket szeretne írni, újabb verseket. Ehhez lenne szüksége három hónapi alkotó szabadságra. Munkahelyét azonban nem tudja otthagyni fizetés nélküli szabadsággal, mert három gyereke van, felesége nagyon beteg, nem is dolgozik s így feltétlenül szüksége van a minimális anyagi lehetőségre. Ezért mindent alaposan meggondolva és a tényeket megfontolva kérek Téged, hogy ha csak egy mód van rá, adjatok neki is mint Buda Ferencnek legalább három hónapra olyan támogatást, hogy alkotó szabadságot vehessen ki. Biztos vagyok benne, hogy Ratkó megérdemli és jó művekkel fogja viszonyozni. Baráti szeretettel üdvözlöl: Váci Mihály [PIM Váci Mihály Gyűjtemény]

- Részlet Ratkó Éjszaka [Szombat van...] című verséből. Megjelent: Kelet-Magyarország, 23. évf., 1966, febr. 6., 31. sz., 1. p. = Új Írás, 6. évf., 1966, 3. sz., 11–12. p.

- Váci az alábbi levelet küldte Tóth Jánosnak:

Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottsága Tóth János elvtársnak

Kedves Tóth János Elvtárs!

Ratkó József költő, a nagykállói Krúdy Gyula Járási Könyvtár igazgatója a másolatban mellékelte levelet küldte az V. kerületi Pártbizottság titkárának. Szeretne a könyvtár számára egy tranzistoros magnetofont szerezni. Nagy hasznát vennék a könyvtáros- és népművelői munkában. Nagyon szépen kérek, segíts nekem, hogy szólj az V. kerületi Pártbizottság titkárának – az V. kerületi Pártbizottság patronálja a nagykállói könyvtárat. Ha van egy mód, biztos tudnak segíteni. Kérlek szépen segíts ebben az ügyben, tudod jól, ez mit jelentene a tanyai embereknek. Majd telefonon érdeklődöm nálad. Minden jót kívánok s baráti üdvözlötét küldi: Váci

- Bp. 1966. I. 24. [PIM Váci Mihály Gyűjtemény]
- RATKÓ József: Egy keserű kőfaragó és az igazság = Kelet-Magyarország, 23. évf., 1966. febr. 13., 37. sz., 9. p.
- 1966 januárjában az Új Írásban Ordas Iván tollából egy Ratkó szerint nem a valóságnak megfelelő cikk jelent meg a kállósemjéni állapotokról (Falu Budapesten = Új Írás, 6. évf., 1966. 1. sz. 83–87. p., s ezen belül az Egy keserű kőfaragó című rész.). Ratkót mélységesen felháborította a cikk, s nyomban írt egy ellen-cikket (lásd előbbi lábjegyzet), melyet elküldött az Új Írásnak és a Kelet-Magyarországnak is. Végül az Új Írás nem, csak a Kelet-Magyarország közölte Ratkó írását.
- Ordas Iván (1928–1998) író, újságíró, ekkor a Kelet-Magyarország munkatársa.
- Ratkó József második kötetének először az Emberi dolgok címet szándékozta adni, később ezt változtatta meg a végleges Fegyvertelenülre.
- Megjelent: Alföld, 17. évf., 1966, 12. sz., 13. p. = Új Írás, 8. évf., 1968, 10. sz., 22. p.
- It

VÁCI MIHÁLYRÓL SZEMÉLYESEN ÉS SZENVEDÉLYESEN

Kaiser László

Nekem nem kéne szeretnem Váci Mihályt, és mégis szeretem... Nem kéne szeretnem, mert családi indíttatásom, neveltetésem, szemléletem, világképem, politikai nézeteim oly idegenek tőle. Derék, „reakciósak” nevezett, középosztálybeli családból származom, apám – kései gyerek vagyok – évtizedeket tanított a Horthy-korszakban, hogy aztán politikai okokból a kitűnő Eötvös Gimnáziumból az ötvenes években áthelyezték egy lényegesen gyengébb középiskolába. Anyám apja bíró volt, édesanyja tisztviselő; semmi emlékem nincs, hogy gyerekkoromban vagy később otthon sok jó szót hallottam volna a Kádár-rendszerről, nem beszélve arról, hogy ’56 értékelése nálunk oly egyértelmű volt. Miként egyértelmű volt az ún.

egypártrendszer elfogadhatatlansága; emlékszem, már kamasz koromban azal viccelődtem, hogy az egypártrendszer olyan, mint lakatlan szigeten hűséget fogadni a szerelmeknek... Az ún. szellemi baloldalon mindig láttam értékeket, de a diktatúrát létrehozó és működtető, baloldalnak nevezett embernyomorítás csak taszított.

Mindezek fényében miért szeressem Váci Mihályt? Kétségtelen: elkötelezte magát a Kádár-korszak mellett, még képviselő is volt. Verseiben a kommunizmus apoteózisáról olvasok, az általam gyilkosnak és terroristának tartott Che Guevarát dicsőíti, a számomra nem túlságosan kedvelt forradalom és forradalmiság mellett teszi le a voksot, ősbudapesti, újlipótvárosi létemre nekem a Nyírség oly messze van, értelmiségi család sarjaként alig ismerem a paraszti

sorsot, a kétkezi munkát. És még egy apróság: a Vácira jellemző nagy közösségi ethosz inkább idegen tőlem, meg hát szeretet ide, szeretet oda, Vörösmarty nem véletlenül írta, hogy az „emberfaj sárkányfog-vetemény”...

S van csoda, hiszen a művészet eleve az, így hatása is bizonyos fokig... Elutasítva Váci bizonyos verseit, életének jó néhány tényét – egyben tisztelve, hogy keményen végigdolgozta rövid életét – mindig szerettem költészetét, csodáltam, olvastam egy-egy művét, s ez mindmáig megmaradt. Erre keresem a választ, ahogy arra is: mi ez a nagy csönd körötte és a csönd ellenére vajon olykor, ritkán – ahogy nemrégiben – miért indul méltatlan, alantas támadás ellene, pontosabban művésze ellen?

Csak nem személye agyonhallgatása, bösz kritizálása valójában végiggondolt

negligálási kísérlet, no nem a baloldaliság, hanem minden közösséghez, tehát nemzethez, kultúrához, netán valláshoz való tartozás ellen. Köztudott, hogy Illyés Gyula ismerte föl korszakos tehetségét, verseinek nagy értékét még 1955-ben, s állt ki mellette teljes egyértelműséggel, tehát Váci elutasításával az illyési út, illyési vállalás – mert van ilyen! – lehetetlennek tetsző beállítása a lényeg. S ennek „oltarán” föláldozzák az immanens költői értéket, amelynek függetlennek kell lennie ízléstől, világlátástól, sőt politikától! Szögezzük le: ahogy Ady értő olvasói Ady fejedelmi gögijében meglátták az egyéni és nemzeti tartást, Váci baloldaliságában, amikor egy ország szeretete verseit, megérezték a legmélyebb részvétet az emberi szenvedések, anyagi és érzelmi nélkülözések iránt. Mert hát Váci kétségkívül sike-

res élete ellenére betegség és fájdalom, tépelődés és kétségek is kísérték végig negyvenöt esztendejét. Ami költészetét illeti: hagyományos formában megfogalmazott versei közül nem kevés egyszerűen jó és nagy költemény, erőt adó és modern. Modern olyan értelemben, hogy az értékes alkotás mindig az, de úgy is, hogy – bár Németh Lászlót idézve: a mű csak érintő az élet görbéjéhez – felemás piacgazdaságunk és kapitalizmusunk idején mennyire időszerű Váci elvi hitvallása, mely szerint: „A költő nem pártolhat mást, csak a segítségre szorulókat.”

Bejézésül csak egy kérdés maradt: vajon nem tart ma ott az egész emberiség, hogy segítségre szorul? Meg egy válasz: nagy tékozlás nem odafordulni egy-egy jó vershez! Másfépp fogalmazva: az életigenlő és létszerető gyarló emberhez...

VÁCI MIHÁLY

Váci Mihály (Nyíregyháza-Ókisteleki szőlő, 1924. december 25. – Hanoi, 1970. április 16.) József Attila-díjas (1956, 1962) és Kossuth-díjas (1965) magyar költő, műfordító.

Váci Mihály tanítóképzőt végzett, majd tanyasi iskolában tanított. A II. világháború idején segédszolgálatos katonára volt, a háború után kollégiumi igazgató lett. Ifjúkorától betegeskedett, gyenge szervezete miatt folyamatosan a halál árnyékában élt. 1949-ben Budapestre került, ahol a Tankönyvkiadó munkatársaként szerkesztői munkákat végzett. Első versei 1955-ben jelentek meg az Új Hang című folyóiratban, s ugyanebben az évben megjelent Ereszalja című verseskötete, melyet a kritika is figyelemmel kísért. Az 1961-ben megjelent Mindenütt otthon című kötete országos érdeklődést keltett, s már nemcsak a kritikusok, hanem az olvasóközönség is felfigyelt költészetére. A hatvanas évek első negyedétől számítható művészetének szokatlanul nagy népszerűsége: számos rendezvény szinte nélkülözhetetlen költeménye volt egy-egy Váci-vers. Az irodalmi közéletben is aktívan részt vett: az Élet és Irodalom munkatársa, majd később az Új Írás folyóirat szerkesztője lett. 1963-tól országgyűlési képviselő. Sokat utazott külföldre, ezek az utazások hatást gyakoroltak gondolkodására és költészetére egyaránt. Kulturális delegáció tagjaként Vietnamban érte a halál. Halála után vita indult megítéléséről, bár folyamatosan jelenhettek meg kötetek. A rendszerváltás idején a bírálók hangja erősödött fel, vagy elhallgatták. Személyét és munkásságát átértékeli halála után 34 évvel kiadott 1956-os naplója, költészetének új távlatait egyes verseinek biblikus értelmezése adja.

Váci Mihály Valami nincs sehol

Süvitnek napjaink, a forró sortűzek,
– valamit mindennap elmulasztunk.
Robotunk lélekszakadva, jöttevön,
– s valamit minden tetiben elmulasztunk.
Áldozódunk a szerelemben egy életen át,
– s valamit minden csókban elmulasztunk.

Mert valami hiányzik minden ölelésből,
– minden csókból hiányzik valami.
Hiába alkotjuk meg s vivünk érte naponta,
– minden szerelemből hiányzik valami.
Hiába verekszünk érte halálig: – ha miénk is,
– a boldogságból hiányzik valami.

Jóllakhsz fuldoklásig a gyönyörökkel,
– az életről hiányzik valami.
Hiába vágyosz az emberi teljességre,
– mert az emberből hiányzik valami.
Hiába reménykedsz a megváltó Egészben,
– mert az Egészből hiányzik valami.

A Mindenségből hiányzik egy csillag,
– a Mindenségből hiányzik valami.
A Világból hiányzik a mi világunk,
– a Világból hiányzik valami.

Az égboltról hiányzik egy sugár,
– felőlünk hiányzik valami.
A Földből hiányzik egy talpalatnyi föld,
– talpuk alól hiányzik valami.

Pedig így szólt az ígéret a múltból:
– „Valahol! Valamikor! Valami!”
Hitették a bölcsék, hitték a hívők,
– mióta élünk, e hitetést hallani.
De már reánk tört a tudás: – Valami nincs sehol!
– s a mi dolgunk ezt bevallani,
s keresni azt, amit már nem szabad
senkinek elmulasztani.

Újra kell kezdeni mindent,
– minden szót újra kimondani.
Újra kezdeni minden ölelést,
– minden szerelemt újra kibontani.
Újra kezdeni minden művet és minden életet,
– kezünket mindenkinek újra odanyújtani.

Újra kezdeni mindent e világon,
– megeremteni, ami nincs sehol,
de itt van mindnyájunkban mégis,
belőlünk sürgetve dalol,
újra hiteti, hogy eljön
valami, valamikor, valahol...

2013. március 9-én Csoóri Sándorné Kálna Natália életet adott a legifjabb Csoóri Sándornak. Lapunk szerkesztősége ezúton is jó egészséget és sok boldogságot kíván az egész családnak!

Csoóri Sándor Gyerekek

Bokáig érő kis patakban
hancúroznak a gyerekek.
Fölöttük a karfás bidon
búzátszállító szekerek
dübögnek a magtár felé
s ezüst utipor száll utánuk.
– Odanézetek! szól az egyik,
van a lovagnak pántlikájuk!
– Csakugyan van! kiáltják együtt,
dobogja mindegyik szíve...
S mosolyuk könnyű szakmányával
szalad tovább az ér vize...

„AZ OPERA A LEGSZEBB ÉRZÉSEINK OLTALMAZÓJA”

BESZÉLGETÉS HARDY-HORVÁTH MÁRIA OPERAÉNEKESSEL. BESZÉLGETŐTÁRS: FAZEKAS ISTVÁN

Művésznő! Mi az énekléssel kapcsolatos legkorábbi emléke?

Az, hogy édesanyám énekelt nekem. Nagyon kicsike lehettem még, de az emléke igen eleven. Anya nagyon szeretete az operetteket. Amikor már nagybacska lányka voltam, takarítás közben mindig felvettem az ő lemezeit és énekeltem én is hangosan az énekesnőkkel a különféle melódiákat. Azt hittem, senki sem hallja, de a szomszédok gyakran megjegyezték anyáknak: „... mintha a lányotokat hallottuk volna énekelni valamelyik darabban”.

A zenével igen korán kapcsolatba került.

Amikor elértem az iskolás kora, akkor még a kiskunhalasi Szűcs József Általános Iskola zenetagozatos volt. A szüleim ide írtak be. Előtte, egy felmérésen meghallgattak, ott letesztelték, hogyan énekelek és ritmizálok, aztán felvettek. Egy olyan zenei osztályba kerültem, ahol heti öt énekóra volt, plusz a kötelező énekkar. A nyolc év alatt sokat énekeltem, a hangom is rengeteget alakult, de nem éreztem még igazi affinitást az éneklés iránt. Közben másfél évig zongoráztam is, ám az sem kötött le különösebben, mert inkább az irodalom bővületében éltem. Kamaszlányként verseket is írtam! Aztán meglehetősen korán férjhez mentem, s csak a nagyobbik lányom születése után vált egyértelművé az, hogy a tehetség mellett olyan méretű hangterjedelem van bennem, amely már kötelező is az éneklésre.

Hogyan derült ez ki?

Éppen huszonnégy éves voltam, amikor egy volt osztálytársam, dr. Kovács M. Gábor (aki jogászként dolgozik és amellet énekes is) meghallgatott. Elkézdtem velem foglalkozni, s három évig tulajdonképpen csak alapoztunk, hiszen nem volt mögöttem sem komolyzenei (sem szolfézs-, sem zongora-), sem pedig egyéb tudás. Amikor Budapestre költözött, felhívtam a szegedi zeneművészeti főiskolát, és sikerült Szécsi Edit tanárral beszélnem, aki külsősöket is vállalt. Találkoztunk, meghallgatott, s azt mondta, van rá kilenc hónapom, hogy a következő felvételi felkészüljek. Összekaptam magam, s huszonhét évesen felvettek a Szegedi Tudományegyetem Konzervatóriumaiba, ahol aztán négy év múlva átvettem a magánénekes tanár- és kamaranékművész képesítést, adó diplomát. Nem sokkal ezután abban az iskolában kezdhettem el tanítani, ahol gyerekkoromat töltöttem, s ahol felnőttem.

Ezt megelőzően volt egy kis vargabetű is az életében.

Tizenhét évesen leérettégiztem. Édesanyám azt szeretete volna, hogy közigazgatás, vagy könyvelő legyek. Volt egy könyvelői képesítést adó érettségim és kereskedőként dolgoztam néhány évig. Teljesen más területen kerestem tehát a kényeremet, ami nem volt hiábavalóság, mert rengeteg tapasztalatot begyűjthetem. Ezek adtak később sok erőt ahhoz, hogy a zenei tanulmányaimat két kislány nevelése, valamint a munkám mellett folytatni tudjam. A diplomám megszerzése után néhány évvel úgy döntöttem ugyanis, hogy elvégzem az operaénekművész szakot is. Harminckilenc évesen nehezen veszik már fel erre a szakra az embert, de Martoni Éva tanszékvezető asszony biztatott, mert úgy gondolta, hogy az Akadémia keretein belül nagyon is alkalmas vagyok a további képzésekre.

Végül operaénekes lett.

Igen, de a Budapesten elkezdett tanulmányokat Szegeden fejeztem be. A 22 kötelező óra, a két lányom nevelése, a tanítás és leginkább a 140 km-es távolság sok nehézséget okozott.

Ezt eleinte úgy oldottam meg, hogy a héttől egy napot utazásra szántam, fenn voltam három napot Pesten, a közties időket tanítottam, végül a 2010/2011-es félévben átértem magam Szegedre. Temesi Mária professzor asszony, tanszékvezető tanárnő ezt rögtön engedélyezte, nyilván ő már ismerte az előéletemet. Rengeteget tanulhattam tőle. Rajta kívül egyébként köszönettel tartozom Andrejsik István főtárgytanárnak, Csengery Adrienneknek, aki az idegennyelvű szerepgyakorlatokat tanította, Törönyköy Attilának, ő a színpadi játékot tanította, és hálás szívvel gondolok Oberfank Péterre is, aki a korrepetitorom volt. Ha a tanár nemcsak a technikát, hanem az értékváltszítás és értékismeret fontosságát is megtanítja, akkor teszi igazán jól a dolgát. Nekem különös szerencsém volt a tanárainkkal. De talán nem is szerencse ez, hanem sokkal több annál...

Kik hatottak Önre zeneileg a leginkább?

A romantikusok. A zeneszerzők közül Liszt Ferenc, Verdi, Schumann, Donizetti, Schubert, Rossini, Beethoven. De természetesen imádom Mozartot is! Az operák közül is a romantikus operákat szerettem leginkább. Újabb Donizetti *Szerelmi bájtala* áll hozzám a legközelebb.

A komolyzenén és az operán kívül milyen zenét hallgat szívesen?

Évek óta a klasszikus zenével foglalkozom, azt is tanítom. A klasszikus hangképzés alapja a klasszikus dalirodalom, amivel minden nap foglalkozni kell. Ezenkívül én mindig figyelemmel kísérem, hogy éppen mi van, vagy mi nincs színpadon. A hangfajomnak megfelelő szerepekkel állandóan készülök a meghallgatásokra. Ez a tanítás mellett nekem még napi 2-3 óra gyakorlást jelent. Mikor mindezeket túl vagyok, örülök, ha egy kis csend van körülöttem. Egyébként meghallgatok bármit. Nem a műfaj a lé-

nyeg. A lényeg az, hogy a zene jó legyen! A dzsessz például nagyon tudom értékelni. Talán azért, mert én általában ragaszkodom a kottákhoz, a dzsessz viszont tele van improvizációval, ehhez nagy elméleti tudásra van szükség. Ez a fajta érzékenység és képesség inkább a néger hit- és hangvilág egyik sajátossága. Nagyon tisztetem azokat, akik ilyesmire képesek.

Az Ön repertoárjaiban elsősorban az operáiról kapnak helyet, noha manapság elmondható, hogy a könnyedebb operett-dalok az alkalmi rendezvényeken gyakran népszerűbbek. Minek köszönhető ez?

Nem nézem le az operettet, énekelek is néha, ám kétségtelen, hogy az operairodalomhoz mérten abban több a talmi, a felszínes csillogás. Az opera mélyebb érzések kifejezését teszi lehetővé, amellet, hogy számos darab rendkívül komoly technikai felkészültséget igényel. Még a nyelvet is meg kell ismernünk valamennyire ahhoz, hogy értsük, és hitelesen interpretálhassuk a dalokat... Az opera érzelmi, lelki világa szélsőséges, szenvedélyes, mélyre ható világ, sosem hagyja érintetlenül az ember bensőjét. Azért vonzó ez számomra, mert én is ilyen vagyok: hirtelen, szeszélyes, temperamentumos... Hozzám közelebb áll ez a viharos, szenvedélyes környezet. Olyan, mintha a véletlen játéka volna, hogy operaénekes lettem, de nem az. Úgy gondolom, az igazi tehetség soha nem hagyja magát. Járja a maga útját, még akkor is, ha az sokszor tuskékkal vagy éles kövekkel van kirakva. 2007-ben az egyik kurzuson Haradz Miklós volt a korrepetitorom. Ő javasolta, hogy technikailag még nem ártana csiszolni a hangomon. Édesanyám segítségével kimentem Franciaországba, Sass Sylviahhoz, néhány hétre. Tőle nagyon sok minden megtanultam, de leginkább azt, hogy a munka és hivatás egyet jelent. Ha valakinek az opera éneklésére alkalmas hangja van, az nem lehet csak kiáltó szó a pusztában. Az a hang onnantól küldetés is. A tudás pedig folyamatos tanulást, képzést és karbantartást igényel, hogy mindig használható legyen.

Beszélgjen egy kicsit magánénekes tanári munkájáról!

A klasszikus hangképzéssel a középiskolák és az egyetemeken számára próbálunk

felmenőket biztosítani. A könnyűzenei és a klasszikus hangképzés nem teljesen ugyanaz. Amíg mi kupolásan nyitjuk, a könnyűzene énekesi teljesen másképpen. A szájjpadlás emelésével történik ez a dolog. A felső izmainkat másképpen igazítjuk, hogy kerekesebb, teltebbek, öblösebbek legyenek a hangok. A genetikai állomány ebben nagyon meghatározó. Mondhatom: erre születni kell. S azon túl még mennyi minden kell, hogy a hangképzés tökéletes legyen! Szükséges például egy rendkívüli mértékű önismeret. Tehát azt is pontosan tudnia kell az énekesnek, hogy belülről hogyan működik a teste: a hangképzéshez szükséges izmok hogyan tudja a legjobban ellazítani. Aztán pedig megnyitni, hogy a rezgés a lehető legszebben csendüljön. Ez hosszú évek munkája. Ha valaki jó alapokat kap egy ilyen intézményben, akkor a konzervatóriumokban, egyetemeken sokkal könnyebben állja majd meg a helyét. Amire nagyon büszke vagyok: eddig hat növendékeket vettek fel a Szegedi Tudományegyetem Konzervatóriumaiba, 2009 tavaszán pedig egy növendékeket a Liszt Ferenc Zeneakadémiára, magánénekes szakra. Hogy mi tesz valakit jó pedagógussá? Azt hiszem, erre nincs igazán recept. Fontos, hogy jó szakember legyen, de ez önmagában nem nagyon kevés. Fontos az is, hogy fel tudja ismerni a tehetséget. A tehetséges tanítvány éppen olyan felelősség a tanár vállán, mint maga a tehetség. Tehát nagy teherbírásnak kell lennie. Törőlen energiával és szinte megállás nélkül kell dolgoznia. Azt is tudnia kell, hogy a munkáját senki sem fizeti meg. A legfontosabb pedig? Mindig legyen benne hit, remény és szeretet.

Hamarosan, május 31-én és június 2-án mutatják be Kiskunhalason azt az operaparádiát, amelynek Ön lesz az egyik főszereplője. Azt írják több helyen is, hogy az Operódia nevet viselő nagyszabású produkciójuk olyan formán ötvözi az opera és a prózai színház tulajdonságait, ahogyan erre eddig Magyarországon még nem volt példa. Mifajta szerint ez egy opera-keresztmetszet. Mit kell ezen érteni?

Gyakran előfordul, különösen az egyetemeken, hogy egy operához nincs meg minden hangfaj. Ilyenkor általában egy opera-keresztmetszetet készítenek, ma-

gyarán egy kicsit átírják, vagy lerövidítik az előadni szándékozott darabot, vagy esetleg több operából montíroznak össze egy újabbat. A mi esetünkben ez utóbbi történt, olyanformán, hogy az ismertebb operadallamok összekapcsolásával írtunk egy történetet, amelyik a mai korban játszódik. Enyhe chicagói hangulat jellemzi (tükörként a mai társadalomnak), s szándékosan belevittük egy kicsit a szappanoperák ízvilágát is. Az áriák szövegeit is átiratták, magáéhoz a zenéhez viszont nem nyúltunk hozzá. Azt meghagytuk eredetiben. A prózai színészlátás és az opera egyesítését hoztuk össze gyakorlatilag. A darabban a volt tanítványaim és a jelenlegi növendékeim énekelnek. Mivel pénz nélkül semmi nem mozdul előre, írtam egy támogatási kérelmet az Emberi Erőforrások Minisztériumának, Balog Zoltán miniszter úrhoz. Kéréssem – hála istennek! – megértésre talált.

Nézzük az Operódia! Miről szól a története?

Először is el kell mondanom, hogy a főszereplő énekesek halasiak, miként a közreműködő Lorántffy Zsuzsanna kamarakórus is. A zenekart nem tudtuk helyben megoldani, ezért a kíséretet a Szegedi Nemzeti Színház – Opera Kamarazenekara adja, a Kisvárdáról származó Somorjai Péter karmester vezényletével. A zenekar vezetője egyébként Behan László Dezső. A szövegkönyvet Valkai Andrea és Horváth István írta. A darab rendezője Flaisz János. Én Adriánát alakítom, aki egy olvasott lány, aki szereti magát művelni, mégis – mivel a pénztelenségéből nem lát más kiutat – utcalánynak áll. A darab egy gyilkossággal indul, amit a történet másik főhősré, az egyébként igencsak görbe utakon tévelygő – Eduárdóra fognak. Eduárdó, annak ellenére, hogy maffiózó, a szerelmi életben kissé esetlen. Amikor beleszeret Adriánába, nem mer kezdeményező lenni, ezért Adriana húgának, Johannának a segítségét kéri. Itt aztán kezdenek összebonyolódni a szálak, mert Johanna pedig Eduárdó barátjába, Damianóba lesz szerelmes közben. Természetesen Adriana is beleszeret Eduárdóra, ám az a legnagyobb titokban tartja, hogy a nő legősibb mesterségét űzi éppen. Egyszer csak megjelenik Márkó, a strici, aki Adriánát futtatja, s hirtelen mindenki számára kiderül, hogy Adriana mivel is keresi a pénzt. Eduárdó átverve éri magát, felbőszül benne a megbezett férfi, hiszen már kezdek összevisszázni, ezért úgy alazza meg Adriánát, hogy nyilvánosan egy köteg pénzt vág a lába elé, hogy íme, itt a jussod. Adriánában azonban szerelem ereje minden elsőpör. Elsőpör a dacet, a sérelmeket, ezért szakít a múltjával, s megpróbálja visszaszerezni Eduárdót. Egy bálban féltékeny teszi, aztán újból egymásra talál. Johanna és Damianó szerelme is beteljesül, s az is kiderül a végére, hogy Eduárdót hamisan vádolták meg a gyilkossággal. Egy happy end előtti pillanattal ér véget a darab, a boldog vég kitalálását a nézők fantáziájára bizzuk. Azt az örök és szép igazságot hirdetjük, amit a régiók így fogalmaztak meg, omnia vincit amor, a szerelem mindent legyőz. A Mozarttól, Donizettitől, Verditől és Lalotól válogatott zenei részletek is azt sugallják, hogy a szerelem nem csupán mindent legyőz, de a balsorsot széppé varázsolja, a balszerencsét pedig igazi szerencsévé. Talán ez az opera-keresztmetszet arra is rávilágít majd egy kicsit, hogy maga az opera a legszebb érzéseink oltalmazója.

Művésznő! Sok sikert kívánok az előadás-hoz! Nagyon köszönöm a beszélgetést.

Én is nagyon köszönöm.

SZÜLETÉSNA POMRA, AVAGY DEÁK MÓR VASVERSE

Bakonyi István

Vannak halhatatlan versek, amelyek időnként és folyamatosan meghihetik a költőutódokat, akik újírtják, a maguk szellemére igazítják ama eredetit, és sajátos módon bújnak bele a költőelőd bőrébe. Ugyanakkor természetesen a saját egyéniségük olvad föl ebben a szellemi játékban.

József Attila *Születésnapomra* c. műve ilyen vers. Fenyő D. György tanulmányában olvashatjuk ezzel kapcsolatban: „József Attilánál megszületett ... egy versforma, amely akkor teljesen egyszerűnek tűnt, és amely utóbb, története során egyfelől mindvégig földidézte származását, az „eredeti” verset, ugyanakkor önállósodott is, formává vált.” (file:///C:/Users/Mor/Downloads/Fenyő D. György Egy különleges versforma mint költői hagyomány.htm) Ebben a tanulmányban egyébként Székely Dezső, Balla Zsófia, Kovács András Ferenc, Szűcs Géza, Tóth Krisztina, Varró Dániel és Orbán Ottó műveiről olvashatunk.

S hogy a történet folytatódik, illetve voltak és vannak mások is, akik élnek ezzel a lehetőséggel, azt igazolja többek között Deák Mór 1985-ös *Vasverse*. A mű megtalálható az 1989-es *Hogy megmaradj* c., a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában megjelent verseskötetben. Ám amit később, a következő kötet ajánlásában Bella István írt, az erre a versre is igaz: „Szépség

és szomorúság, szenvedély és szenvedés, azt hiszem, Deák Mór eddigi két verseskötetének, s ennek a harmadiknak ezek a kulcsszavai.” (Az 1998-ban a miskolci Felsőmagyarország Kiadónál, Serfőző Simon segítségével megjelent *Kavicsnak* Bella volt a szerkesztője.)

S ha ezekre a nevekre gondolunk, máris látható egyfajta folytonosság a *Születésnapomra* és a *Vasvers* között. Egyrészt Bella István nemzedékének legalapvetőbb élménye a József Attila-életmű, s íme, az ifjabb pályatárs útjának egyengetése is folytatódik. Ahogy Vörösmarty Petőfi, vagy éppen Juhász Gyula József Attila útját egyengette. S a *Vasvers* esetében különös képzetársítás vesz erőt az olvasón. A nagy előd *Eszméletének* eme két sorára gondolhatunk például: „Most homályként száll tagjaimban / Ál-mom s a vas világ a rend.” Igaz, Deák Mór versében csak a címben jelenik meg a „vas” szó, a szövegben „csupán” *nabláncról* és *lánctól*, valamint *pengeélről* esik szó, ám a címben kiemelt jelzés nem lehet a véletlen műve. Mint ahogy a Bella István emlegette fogalmak is közelebb hozzák egymáshoz a két poétát. Érdekes egyébként, hogy két-féle szövegváltozat van: a hajdani kötetben (és korábban az *Élet és Irodalomban*) közölt műben vannak közbekezelődő sorok, mintegy megtörve a *Születésnapomra* formáját és verselését. Ilyen zárójeles sorokkal: „Vasveret írok...”, „Vas veret – sírok...”

stb. A költőtől kapott kéziratban, és az itt közölt változatban már nincsenek benne ezek a közbekezelő szavak. Tegyük hozzá, hogy – bár ama változat fanyar játékosság sem idegen ettől a vers- (és vas-) világtól, de így letisztultabb a műegész.

A rend utáni vágy is megfogalmazódik, persze nem a „vas világ” utáni vágyakozásról van szó. Deák rendfogalma is rokonságot mutat a „Szabadság, te szül nekem rendet” József Attila-i igazságával. S közben nagy a vers íve: az „úgy élek ahogy nem szabad” hetykeségétől a befejezésben megfogalmazott életprogramig: „de halállá mégsem lehet / nem szabad és nem tépheted / magad / magad!” Ez van a híres *Születésnapomra* befejezés helyett: „Én egész népem fogom / nem középiskolás fokom / taní- / taní!”

Deák Mór persze nem születésnapi verset írt. (S milyen érdekes: a megírásakor éppen Petőfi-korba lépett...) De itt is szó van visszatekintésről, sorsösszegzésről. Szó van a sors keménységéről, a külvilághoz fűződő drámai kapcsolatáról. Ahhoz a világhoz, amely erkölcsi és politikai válságával közeledett pusztulás felé. Itt is voltak „fura urak”, akik eltanácsolták az embert, ha úgy találtak jónak, s a költő is inkább „töltőtoll koptató szegény legény” lehetett. A *Vasversben* is összetalálkozik a korkép a személyes sors viszontagságaival. Az útkereső ifjú poéta a falakkal. A második strófa szerint:

„hogyminden ölben pengeél / várja azt aki még remél ...” Aztán olvashatunk fattyakat nevelő éjről, szikéken alvó szívről is. Deák Mór korai lírájának erős képteremtése, szenvedélye és szókimondása érvényesül ezeken a helyeken, miközben bepillantást nyerünk egy költő személyiségének rejtett titkaiba.

Nemzedékét féltő lírikus ő egy olyan világban, amelyben éppen bizonyos költői rajok és közösségek (pl. a Hetek vagy a Kilencek) léptek föl nagyjából egy időben és érvényesen. Deák Mór közelebbi kortársai, ha nem is tudtak így szerveződni, az egymásra figyelés azért nem maradt el. Bár éppen őt bajos lenne besorolni valamiféle szekértáborba, mint ahogy megidézték nagy elődjét sem lehetett.

S a huszonhat esztendő költő, miképpen ama tizenkilencedik századi huszonhat éves is, már ideje korán számol az elmúlással, a halál, ki-tudja-milyen távoli érkezésével is. A már korábban idézett befejező sorok előtt ezt olvassuk: „érrögökkel dobál az ősz / elmúlásodba belenősz / szavad szakad...” A számtalanszor felhasznált harmadik évszázad említése akár közhelyszerű is lehetne, de az érrögök fölillantása kétségkívül leleményes. Az „elmúlásodba belenősz” pedig többféleképpen is értelmezhető. Először gondolhatunk a tudomásul vételre, a beletörődésre, de a szövegvilágzat bonyolultabbá teszi mindezt. Már a „szavad

szakad” feszültsége is módosító erejű, ám a záró strófa már idézett szavai pörölnék a halállal. A „magad / magad”-féle csattanó pedig egyrészt alapvetően különbözik a József Attila-i végszóval („taní- / taní!”), azonban emlékeztet a *Születésnapomra* második versszakbeli „magam / magam” – jára. Ott az ajándék címettje az én, itt, Deák Mór-nál viszont a pusztulással szembeszálló ember áll a középpontban.

Érdekes egyébként egyéb párhuzamok érintése is a *Születésnapomra* és a *Vasvers* között. Miközben az előbbi műnek második strófájában ajándékról, az önmagának okozott meglepetésről van szó, az utóbbiban „minden ölben pengeél” és „rettenet” van. Számottevő a különbség, s egyértelműen a Deák-versnek ez a része továbbítja a negatív üzenetet. Vagy nézzük a negyedik strófákat! A „Lehettem volna oktató” egy fájó, elszalasztott esélyre utal. A *Vasvers* hasonló részletében pedig egy emberi kapcsolat, egy barátság „tenyérbe mart kézfogása” jelzi a bonyolult viszonyt és összetettséget.

Folytathatnánk a sort, s láthatjuk talán az eddigiekből is, hogy Deák Mór számára alapélmény lehetett a József Attila-vers, illetve a költőelőd művészi és erkölcsi példája, konok kiállása elvei mellett. A *Vasvers* egyben őrzi a *Születésnapomra* hagyományát, azonban el is szakad tőle. Ezáltal lesz öntörvényű, szuverén alkotás.

Deák Mór Vasvers

úgy élek ahogy nem szabad
sorsot húztam s a sorsodat
követni vet

hogyminden ölben pengeél
várja azt aki még remél
és rettenet

hogym fattyakat nevel az éj
s kivérzik lassan a fehérrö-
gerince sincs

hogym tenyérbe mart kézfogás
őrzi barátság sincs tovább
csak nincsbilincs

érrögökkel dobál az ősz
a halálodba belenősz
sötét a tét

jaj szikéken alszik szívem
jaj föl ne ébreszd hirtelen
s ne nézz
vitéz

ellenem már a gyöngye is
a vers életrajzait
tenyérre vér

elmezszeni egy szó elég
s meghal megint egy nemzedék
az ér mit ér

kivérzik lassan a fehérrö-
ger és fattyakat nevel az éj
a tánc vibánc

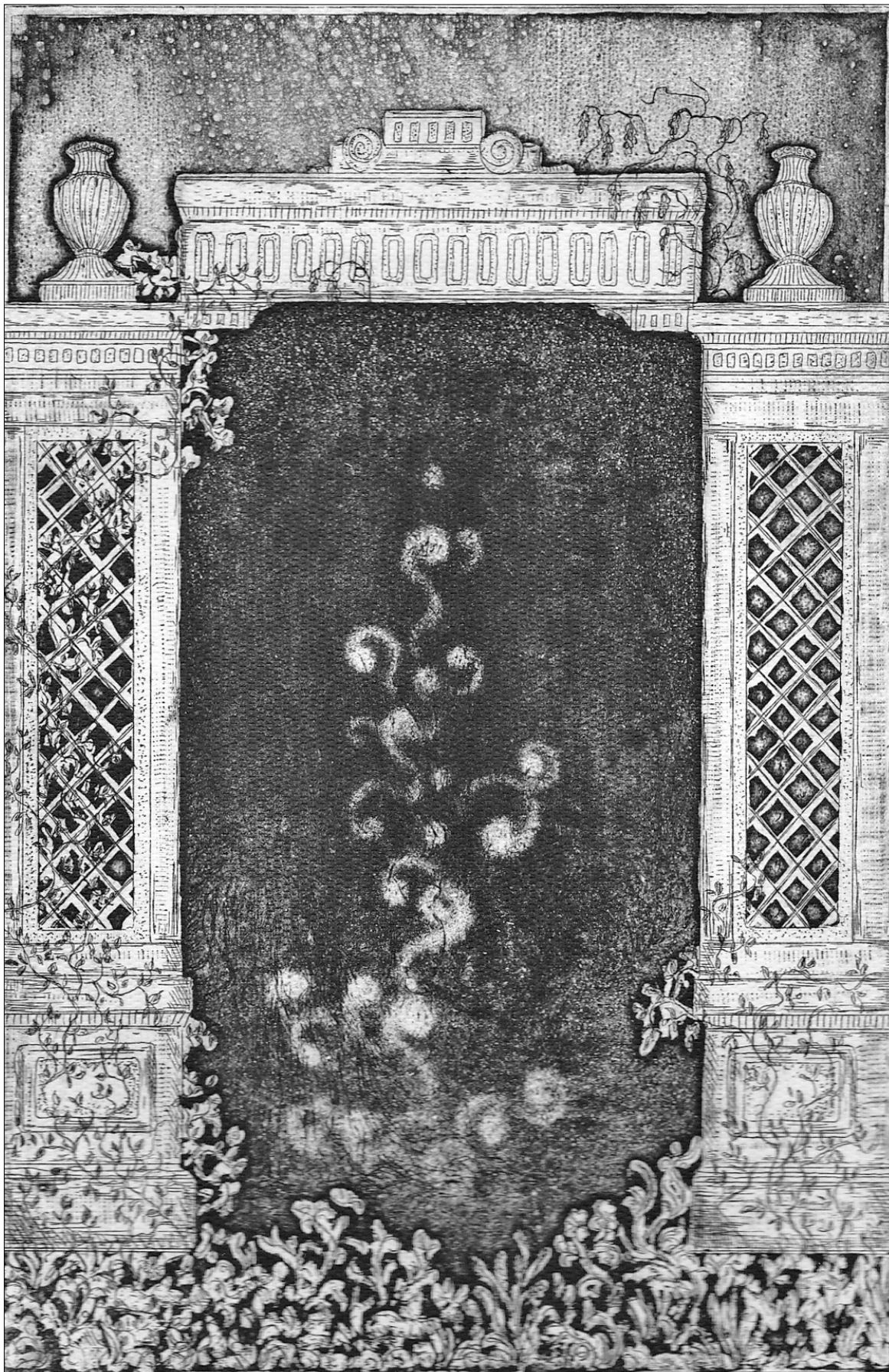
s hiába hogy nem látható
igaz és igaz a való
rablánc a lánc

már minden ölben pengeél
várja azt aki még remél
és elviszel

mert hajszál az életrajz
s ellene minden diadal
kivel
ha kell?

érrögökkel dobál az ősz
elmúlásodba belenősz
szavad szakad

de halállá mégsem lehet
nem szabad és nem tépheted
magad
magad!

Dobay Péter: Római kapuívék

Tóth Krisztina Porhó

Harminckettő hogy telhetett?
Hogy múltak el napok, hetek?
Letelt,
s hitelt

nemigen ad már a jelen.
Nem voltam benne még jelen,
úgy múlt
a múlt,

annyi idő, hogy szinte sok.
De ért már más is, mint e sokk:
hold is,
nap is

pólyálta hűlő életem,
s amit nem tettem, terveztem
e lét
felét

léelve: örzöm arcomat,
s eleddig nem zuhant sokat
csecsem
becse,

sőt, egy bocsom is van
(de szép!),
beszélni is kezd majd ez év
telén
talán,

de hogy mi történt, mire volt jó
harminckét éven át e porhó,
havam,
hevem

hová gomolygott nyomtalan,
és ugyan hol, ha nyoma van,
szívek
szavak

mélyén mi ülepszik, mi lesz,
így fog eltelni, élni ez?
Vagy túl
a túl

bonyolult létén, túl ezen
egyszer csak majd megérkezem
s itt lételem
átlátom ott!?

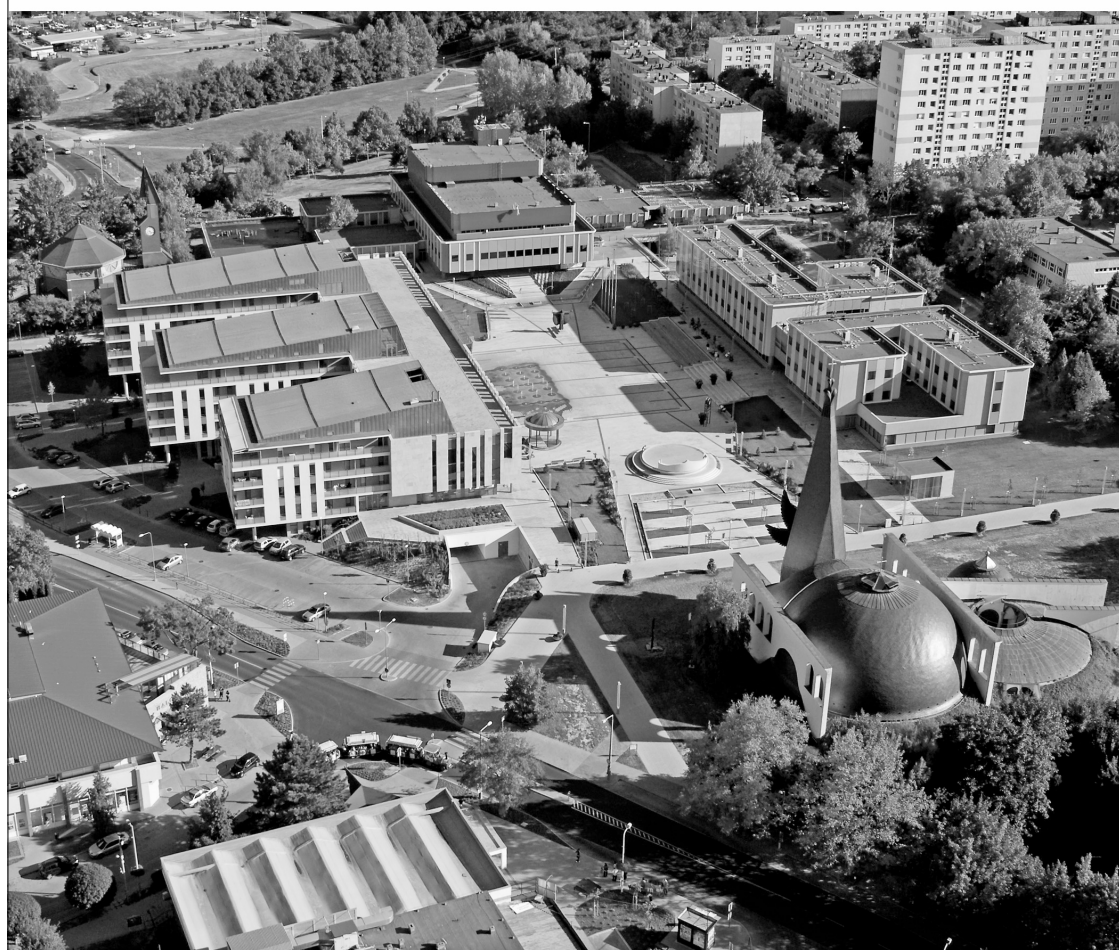

SZÁZHALOMBATTA

www.szahalombatta.hu

SZÁZHALOMBATTA

www.szahalombatta.hu

Sajtónyelvőr

Unos-untalan biztosítunk...

Az értelmetlenségig sűrűn szerepelteti mind a köznap nyelvhasználat, mind a sajtó a *biztosít* igénket. Túl általános értelmű használatával, illetve 'lehetővé tesz', 'rendelkezésre bocsát', 'juttat', 'garantál' és hasonló jelentésében régóta szívósan tartja magát ez az elcsépt divatszó. „Az önkormányzat úgy segíti az állami gondozásból kikerülő fiatalok önálló életkezdését, hogy évente két lakást *biztosít* számukra” – olvassuk a médiában. „Lakást *biztosítanak* az orvosoknak Csíkszeredában” – írta másutt a sajtó.

E példákban nemcsak azért cserélendő a *biztosít* tartalmasabb szóra, mert szűrkiti a nyelvhasználatot ugyanannak a kifejezésnek a szakadatlan ismételtetése, hanem azért is, mert az idézett mondatok (azzal, hogy bennük a *biztosít* a lakással, az otthonnal együtt emlegettetik) a *biztosít* egy másik jelentését ('biztosítást köt valamire') is a tudatba hozzák. A citált szövegek tehát nemcsak azért tekinthetők hibásaknak, mert árnyalatlan a közlésük, hanem még félreérthető is. Tehát precízebb ez a formula: *lakáshoz juttatják* a szóban forgó alkalmazottakat. Hasonló tévképzetünk támadhat a következő mondat olvastán: „A készüléket a könyvtár *biztosította*.” Értékes masina lehet, ha biztosítást kell rá kötni... – fűzhetnénk hozzá, hirtelen, első hallás után. A mondat értelme persze ez: a könyvtár *adta* (kölcsön), *bocsátotta rendelkezésre*, a könyvtártól *kaptuk* az eszközt.

Nézzük tovább, miként hódít ez a szürke divatszó! A telek „nagy előkertje több autó beállítását *biztosítja*”; „egyre több kedvezményt *biztosít* az üdülési csekk”; „a hagyományos védekezés már nem *biztosít* teljes körű védekezést”; „aggregátor *biztosítja* az áramot az Aranybikában”; a cég „tanfolyamok széles skálájával *biztosítja* az Ön sikerét”; az önkormányzat az egyesület „működési költségeit *biztosítja*”; „folyamatosan *biztosítják* a kórházi ellátást”; „a minőségbiztosítás tulajdonképpen a minőség *biztosítása*”.

Cseréljük tartalmas, a szándékolt jelentést jobban kifejező szavakra a citáltakat! Tehát: több autó beállítását is *lehetővé teszi*; kedvezményt *nyújt* a csekk; nem *garantál* védekezést, nem *szavatolja* a védekezést (nem *szavatol* a védekezéért); aggregátor *szolgáltatja* az áramot; *kezeskedik* az Ön sikeréért; költségeit *fedez*; *gondoskodik* a kórházi ellátásról; a minőségbiztosítás tulajdonképpen a minőségért való *jótállás*, illetve: tulajdonképpen *jótállás* a minőségért.

„A Madárhegy kiváló elhelyezkedése ideális környezetet *biztosít* a budai lakások kialakításához.” E mondatból pedig – némi átalakítással – el is hagyható a divatszó: „A Madárhegy – kiváló elhelyezkedése révén – ideális környezetet a budai lakások kialakítására.” „Újabb civilszervezeteknek *biztosít* támogatást a kormány.” Ebből is kimaradhat az elcséptetett ige: civilszervezeteket *támogat*... Vagy: ... civilszervezeteknek *nyújt* támogatást...

Különösen suta ez a kliséző, ha tárgyak tulajdonságainak érzékeltetésére használjuk: „A hordozókendő stresszvédekezést *biztosít*.” Inkább: stresszvédekezést *nyújt*. Még jobb, magyarosabb ez: *véd a stressztől*. „Bronzosan csillogó bőrt *biztosít*” egy bizonyos spray. Szabályosan szólva: bronzosan *csillogóvá teszi* a bőrt. Vagy: használata nyomán a bőr bronzosan *csillog*. Végül egy ugyancsak megmosolyogtató példa: „A rapid randi élőben zajlik, szervezett keretben *biztosítanak* a megszólításnak.” Immár tehát a *megszólítás* is *biztosítják*... Talán inkább *lehetővé teszi*, *alkalmat teremtenek a beszélgetésre, ismerkedésre, a kommunikációra*.

A nyakló nélkül használt szavakat, mint a *biztosít*, Lévai Zoltán nyelvész *jolly joker*-szóknak nevezi. Szellemes megjelölés: az efféle ködszürke nyelvi klisé „bevetésével” ugyanis a szinonimákról tudomást venni nem akarók megússzák a pontos, színes anyanyelvhasználattal járó munkát. Márpedig aki a rokon értelmű szavak, kifejezések keresése helyett megelégszik elcséptetett divatszavak ismételtetésével, az lemond a nyelvápolásról, sőt szűrkiti a nyelvhasználatot. Ezt teszi igen gyakran – és sajnos, hatásosan – a sajtó is. A fenti példák zömét a médiából vettük...

Arany Lajos

A cikk teljes terjedelmében a Szókimondó c. hajdúszoboszlói kulturális folyóirat 2013. februári számában jelent meg.

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:

Pozsgay Imre

Terjeszti a Lapker Zrt.

KIADJA:

Editio Librorum Kft., Százhalombatta

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

egész évre 2580 Ft

FELELŐS KIADÓ:

az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.

Telefon-fax: 06/23-354-447

Honlap: www.stadiumlap.hu

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Fazekas István

ISSN 2063-5389

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)

9 772063 538004

Ára: 300 Ft